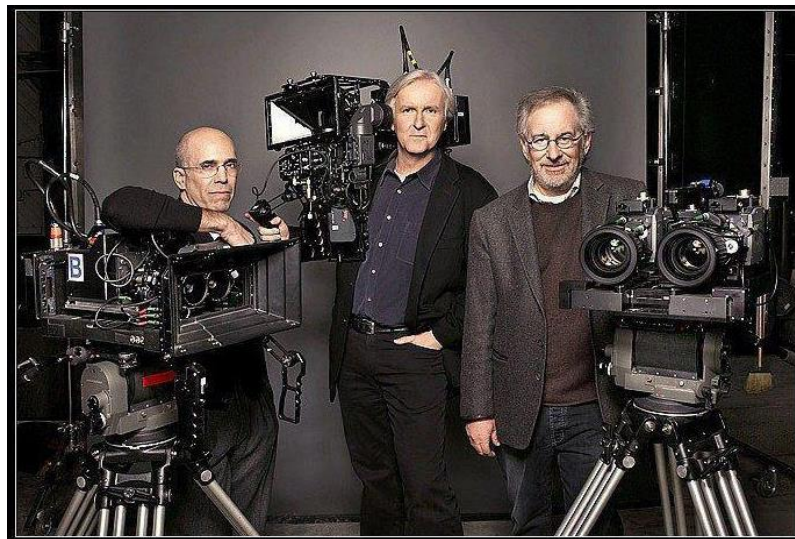

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

**MUHAMMAD AL-XORAZMIY NOMIDAGI TOSHKENT AXBOROT
TEXNOLOGIYALARI UNIVERSITETI**

FILM ISHLAB CHIQRISH MENEJMENTI ASOSLARI

Darslik

Toshkent 2017

Mualliflar: A.D. Abduraximov, T.P. Ko‘chkarbekov, K.S. Ismoilov, N.R. Saburova. «Film ishlab chiqarish menejmenti asoslari» fanidan darslik. /TUIT. 189 b. Toshkent, 2017

Qo‘lingizdagi ushbu darslik “Film ishlab chiqarish menejmenti asoslari” fani nazariyasini mustahkam o‘zlashtirish bilan bir qatorda, o‘quvchida o‘z ijodiy imkoniyatlaridan to‘la foydalanish sharoitini yaratadi. Televidenie va kino san’ati sohasida o‘z bilimlarini yanada rivojlantirish, film istiqbolini oldindan ko‘ra olish qobiliyatini yanada takomillashtirish, ishlab chiqarish guruhiga rahbarlik qilish va ish yuritish ko‘nikmalarini shakllantirish imkonini beradi.

Taqrizchilar:

San’atshunoslik fanlari nomzodi,
“Telestudiya tizimlari va ilovalari”
kafedrasi dotsenti

S.A. Haytmatova

O‘zbekiston Respublikasida xizmat
ko‘rsatgan madaniyat xodimi,
kinooperator-kinorejissyor

X.X. Xasanov

“Respublika teleradiomarkazi” DUK
Maxsus yoritish guruhi boshlig‘i

G.X. Yunusov

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti, 2017

KIRISH

Ushbu darslik O'zbekiston Respublikasi Davlat ta'lim andozasi bo'yicha bakalavrlarni tayyorlashga qo'yilgan talablarga muvofiq ishlab chiqildi. Kino va televideniye ta'lim yo'nalishlarida tahsil oluvchi o'quvchilarga mo'ljallangan. Televizion texnologiyalar yo'nalishida o'qitiladigan fanlar ichida "Film ishlab chiqarish menejmenti asoslari" fani alohida ahamiyatga ega fanlar sarasiga kiradi. Mazkur fan kino va televideniya filmlar ishlab chiqarishda menejment ishlari va uning asoslarini o'rgatuvchi fan hisoblanadi. Unda film ishlab chiqarishning barcha bosqichlari, hodimlarning vazifa va majburiyatlari, menejment asoslari, film smetasi va uning asosiy elementlari, bir so'z bilan aytganda, televidenie va kino san'atida filmlar yaratishning alifbosi o'rganiladi. Sanab o'tilgan jihatlarni amaliy nuqtai nazardan o'rganmay turib, kino va televizion texnologiyalar sohasida menejmentning sir asrorlarini egallash mumkin emas.

"Film ishlab chiqarish menejmenti asoslari" nomli darslikning asosiy maqsadi – talabalarga kino va televideniya filmlar hamda boshqa turdagi media mahsulotlar yaratishda menedjerlik faoliyatini olib borish, ijodiy guruh ishini tashkil qilish, ish yuritish va rahbarlik qilish, smetalar tuzish, mahsulot yaratishning kalendar rejasini tuzish va nazorat qilish bo'yicha nazariy va amaliy bilimlarni shakllantirishdan iborat.

Fan doirasida dastlab asosiy tushunchalar, ularning mohiyati o'rganilsa, keyinchalik talaba filmlar ishlab chiqarishning nisbatan murakkab bo'lgan tomonlarini ham nazariy, ham amaliy jihatdan o'zlashtiradilar. Shu bilan birga menejmentga doir masalalarning yechimi, turli janrlardagi filmlar yaratish, postanovka ssenariysi kabi tushunchalar bilan yaqindan tanishadilar.

Fanning o'ziga xos xususiyatlari talabalarga predmetni mustahkam o'zlashtirish bilan bir qatorda o'z ijodiy imkoniyatlaridan to'la foydalanish sharoitini yaratadi, televidenie va kino san'at sohasida o'z bilimlarini yanada rivojlantirish, film istiqbolini oldindan ko'ra olish qobiliyatini yanada takomillashtirish, ishlab chiqarish guruhiga rahbarlik qilish, unda ish yuritish ko'nikmalarini shakllantirish imkonini beradi.

Har tomonlama shakllanib kelayotgan ma'naviyatli shaxsni tarbiyalab yetishtirishda, uning ilmiy dunyoqarashini shakllantirishda radio, musiqa, multimedia, kino va televideniye kabi muhim rol o'ynovchi sohalar uchun yetuk muhandis kadrlar tayyorlovchi «5350200 – Televizion texnologiyalar («Audiovizual texnologiyalar», «Telestudiya tizimlari va ilovalari»)» bakalavriat ta'lim yo'nalishi uchun filmlar va boshqa turdagi media mahsulotlar yaratish, ularni realizatsiya qilishning zamonaviy usul va vositalari haqidagi tushunchalar eng muhim hisoblanadi. “Film ishlab chiqarish menejmenti asoslari” nomli ushbu darslik esa aynan shu tushunchalarni o'rgatishga yo'naltirilgandir.

Birinchi bo'lim

TELEVISION MAHSULOTLARINI YARATISH

O'zbekiston televideniyesi aynan Mustaqillik yillarida eng muhim taraqqiyot bosqichlaridan o'tmoqda desak mubolag'a bo'maydi. Televideniye keyingi paytlarda texnikaviy taraqqiyotning, kommunikatsiya va umuman madaniy sohalardagi barcha yangilik hamda afzalliklarni sintezlab foydalangan holda, shiddat bilan rivojlanmoqda. Televideniya ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar turlari, telekanallar faoliyati ortib bormoqda. Televizion mahsulotlarini ishlab chiqarishda o'ziga hos bo'lgan murakkab tizim asosida amalga oshiriladi. Ushbu tizim tartibi va faoliyati bilan quyida tanishamiz.

1. TELEVIDENIYE FAOLIYATI

1.1. Bosqich maqsadi

«Filmlar ishlab chiqarish menedjmenti asoslari» kursining maqsadi — tinglovchilar (talabalar)ni O'zbekiston, Buyuk Britaniya, Xitoy, Rossiya va Amerika qo'shma shtatlari misolida turli television mahsulotlarini hamda badiiy va hujjatli kinofilmlarni ishlab chiqarishda asosiy tashkiliy, iqtisodiy bosqichlari va tasvirga tushirish jarayonining asosiy ishtirokchilari vazifalari bilan tanishtirishdir.

Aytish lozim, telekanallarni, telestudiyalarni va kinostudiyalarni tashkillashtirish, rejalashtirish, moliyalashtirish va ishi bo'yicha bizning davlatimizda, MDHning boshqa davlatlari, masalan Rossiyada, g'arb davlatlarida, AQSh yoki Hindistonda farqlar mavjud.

Har bir davlat yoki tuzum birligi (film yoki telemahsulot ishlab chiqaruvchi) o'ziga qulay va mos sxema bo'yicha ishlashi mumkin.

So'ngi vaqtda, kino va telemahsulotlarni narhi oshishi tufayli, bir davlat ichida va halqaro miqyosida studiyalar ishini kooperatsiyalash (birlashtirish) kuzatilmoqda. Shu bilan birga, dunyoning ko'pchilik davlatlari tomonidan qabul qilinib, nusxa olinayotgan AQSh (Gollivud)da badiiy kinoni ishlab chiqarish tajribasi eng katta qiziqishga ega. Keyinchalik, biz filmlarni ishlab chiqarish

asoslarini Buyuk Britaniya, Hitoy, AQSh, Rossiya va O‘zbekiston misolida o‘rganamiz.

Agar, butun dunyoda badiiy kinoni ishlab chiqarish, to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilganda, foyda keltirishi mumkin bo‘lsa, hujjatli kino, qoida bo‘yicha foyda keltirmaydi va o‘zini oqlamaydi (tabiat yoki xayvonot olami, dunyoga mashhur shahslar to‘g‘risidagi omadli filmlar bundan mustasno), va hujjatli kino – bu avvalom bor “davr hujjati” deb gapirishadi.

Televideniya alohida janr – bu seriallar, serialning tabiati (muhiti) va uning teletomoshabinga ta’siri to‘g‘risida ko‘p gapirilmoqda va yozilmoqda, va bu alohida izlanish uchun mavzu.

Eng omadli seriallar o‘z ijodkorlariga foyda keltirmoqda, hattoki serialni ssenariysi yoki serial g‘oyasi sotilishi mumkin («Moya prekrasnaya nyanya», «Nerodis schastlivoy» va boshqalar). Ko‘pchilik mamlakatlar uchun seriallar o‘zining turmush tarzini, madaniyatini, tarixini tashviqot uslubiga, masalan – Janubiy Koreya “Saroy javoxiri”, yoki Turkiya «Velikolepniy vek» seriallari o‘ziga hos “mafkuraviy qurol”ga aylanib qolgan.

O‘zbekiston milliy teleradio-kompaniyasi (O‘zbekiston MTRK) – Osiyoda eng katta kompaniyalardan biri. Hozirgi vaqtda, uning tarkibida 23 ta bo‘linma va korxonalar, shu jumladan 13 teleradiokanallar mavjud. NSS12@57^E aloqa sun‘iy yer yo‘ldoshi orqali tarqatilayotgan “Uzbekistan-Int” teleradio-dasturlarini O‘zbekistonda markazlardan uzoqda joylashgan va yetib borish qiyin bo‘lgan aholi punktlarida, Markaziy Osiyo, Rossiya, Pokiston, Turkiya, Bolgariya, Ruminiya, Moldova, Estoniya, Latviya, Ukrainaning bir qismi, Gruziya, Ozarbayjon, Afg‘oniston, va Eron, Belorussiya,

O‘zbekiston MTRK

Finlyandiya, Norvegiya, Shvesiya, Hitoy, Mongoliyalarning bir qismida ishonchli qabul qilish mumkin. MTRK tarkibida soʻngi yillarda 9 ta yangi telekanallar tashkil etildi va bu oʻz-oʻzidan betakror hodisa boʻlmoqda. «Dunyo boʻylab», «Navo», «Madaniyat va maʼrifat», «Oilaviy», «Bolajon», «Diyor», «Kinoteatr», «UZ-HD SD format», «Mahalla» kabi yangi telekanallar tezda ommalashib, teletomoshabinlarni muhabbatiga erishdi.

Teleradiokompaniyaning mutaxassis xodimlar tarkibi mustahkamlanmoqda, yangidan-yangi telekoʻrsatuvlar, filmlar va tok-shoular eʼfirga uzatilmoqda.

Milliy teleradiokompaniyani texnik qayta jihozlashga Respublikamiz Prezidenti va hukumati shahsan alohida eʼtibor qilishmoqda.

MTRKni texnik boʻlinmalarini asosiy faoliyati raqamli televideniye oʻtish va raqamli televideniye paketlari uchun teledasturlar sonini koʻpaytirish masalasini yechishga yoʻnaltirilgan. MTRKni asosiy ijodiy va mafkuraviy vazifalaridan biri – bu yuksak badiiy va hujjatli televizion filmlarni ishlab chiqarish.

Bir necha yil avval mamlakatimiz hukumati tomonidan MTRK kanallari uchun seriallarni ishlab chiqarish boʻyicha «Milliy serial» («Natsionalniy serial») dasturi tasdiqlangan. Dasturda, uni bajarilishi uchun «Uzbektelefilm» DUKga kerak boʻlgan texnikaviy, kadrlar va badiiy yoʻnalishlardagi barcha zaruriyatlarni hal etish, shu jumladan, yillar boʻyicha teleseriallar ishlab chiqarishni oshirib borish boʻyicha aniq vazifalar belgilangan. Buning uchun yangi zamonaviy Media markaz barpo etildi. (1.1- rasm) Undagi texnik jixozlar jaxon standartiga javob bera oladi.

Badiiy va hujjatli kino, seriallar – barcha yoshdagi, davlatlardagi va toifadagi teletomoshabinlarning televideniye koʻngilochar va bilim orttirish segmenti (qismini)ni eng talab etilayotgan janri hisoblanadi. Teledasturlarni ochganda, teletomoshabinlar eshittirishlar jadvalida aynan ularni qidirishadi. Soʻngi yillarda Oʻzbekiston milliy telaradiokompaniyasida yangi telekanallarni ochilishi munosabati bilan, Mustaqillik yillarida boʻlgan ulkan oʻzgarishlarni munosib aks ettiradigan milliy kinoteleserillarni yaratish masalasi dolzarb boʻlmoqda.

1.1- rasm. Media markaz

Televizion kinoni ishlab chiqarish – murakkab va ko‘p qirrali jarayon. Va ushbu jarayonni tashkil etuvchilardan biri bo‘lib, davlat budjeti mablag‘lari hisobidan tasvirga olinayotgan film yoki serial smetasini (xarajatlar jadvali)ni to‘g‘ri tuzish bo‘lmoqda.

1.2. Televizion kanallarining ishlashi

O‘rganiladigan sohani ko‘rib chiqamiz va televideniyeiga oid asosiy tushunchalardan boshlaymiz. Bu bizga, yo‘limizda uchraydigan ishlarni asosiy bosqichlari va ish turlari bilan tanishishga va ular bir-biri bilan qanday bog‘langanligini tushinishga yordam beradi.

Tashkil etish – tashkil etishni tayanch tamoyillari barcha turdagi televizion ishlab chiqarishlari uchun o‘xshash bo‘lsa ham, rejissyor tomonidan tanlanayotgan shakli quyidagi omillarga bog‘liq:

- Tasvirga olish studiyadami yoki tabiatdami.
- Dastur “jonli” (harakatlarni rivojlanib borishiga qarab) to‘g‘ridan-to‘g‘ri uzatiladimi yoki kelajakdagi eshittirish uchun tasmaga yoziladimi. (1.2- rasm)
- Harakat takrorlanishi mumkinmi (xatolarni to‘g‘irlash, kadrlarni sozlash) yoki

u faqat bir marta yuzaga keladi va uni shu zaxoti tasvirga olish kerakmi.

- Vaqtni, dastgohlarni va joylarni yetmasligi bilan bog‘liq har-xil cheklovlar.
- Rejissyor tomonidan tanlangan tasvirga olish uslubi (kamerarlarni joylashishi, ko‘rinishlar (plan)larni almashishi va h.k)
- Tasvirga olishda ommani bor-yo‘qligi, shunga o‘xshashlar va h.k.

Ba‘zi holatlarda ko‘p kamerali tasvirga olish ko‘proq samaradorlikga ega (mahsus guruh tomonidan masofadagi nazorat xonasidan kuzatiladi). Boshqa holatlarda rejissyor yagona-bitta kamerani yo‘naltirib, tasvirni yaqinida joylashgan monitor orqali kuzatishni afzal ko‘radi.

1.2- rasm. Studiyada ko`rsatuv yozish pulti

Rejalashtirish va ijro etish – chiroyli, to‘g‘ri qurilgan dasturni tuzish uchun, rejissyor harakatlarni aniq tasavvur etishi kerak, ya‘ni: keyinchalik nima yuzaga keladi, odamlar qayerda bo‘ladi, nima qilishadi, qayerga o‘tishadi, nima gapirishadi, va h.k.

Holbuki, ayrim vaqtlarda rejissyor faqat improvizatsiya qilib, kadrlarni tasodifiy (spontanno) tanlashi mumkin, ammo tasvirga olish guruhini harakatlari va ishi ozmi yoki ko‘pmi rejalashtirilgan holda sifatli natijalarni olish ehtimoli bor.

Murakkabroq ishlab chiqarishda ijrochi va tasvirga olish guruhi, odatda, oldindan tayyorlangan ssenariyga asoslangan, tasdiqlangan sxema bo‘yicha ishlashlari kerak. U tasvirga olish vaqtida barcha ishtirokchilarni boshqarish uchun

qo‘llaniladi. Tasvirga olish guruhi dastgohlarni sozlab olishi uchun (kamerallarni rakursi, yoritish, ovoz, o‘tishlar va h.k.) harakatlar va dialoglar repetitsiya qilinadi.

Xattoki, dialoglar va harakatlarni oldindan aytish mumkin bo‘lmasa ham (intervyuga o‘xshash), odatda baribir ayrim tayyorgarliklar o‘tkaziladi. Suxbatni mavzulari belgilanishi, kameralar va ovoz yozish apparaturalar sozlanishi mumkin. Badiiy filmlarni tasvirga olishda, aktyorlar odatda o‘zlarini luqmalarini (replika) yoddan bilishadi va har bir so‘z va xarakat oldindan repetitsiya qilinadi. Lekin, ko‘pchilik hollarda, ijrochilarda oldindan batafsil ishlab chiqilgan ssenariyni eslab qolish uchun vaqti yoki imkoniyatlari yo‘q. Shuning o‘rniga, ular matnni kamera oldidagi yarim shaffof ko‘zguga tasvirni chiqaruvchi telesuflyordan o‘qishadi. Bunga qo‘shimcha ravishda, ular shahsiy radiopriyomniklarga ulangan kichik quloqchinlar orqali maslaxat va yo‘riqlar olishi mumkin – odatda, bunday tizimlar yangiliklar va shunga o‘xshash dasturlarda qo‘llaniladi.

Harakatlarni tasvirga olish – har-xil uslublarda tasvirga olish mumkin:

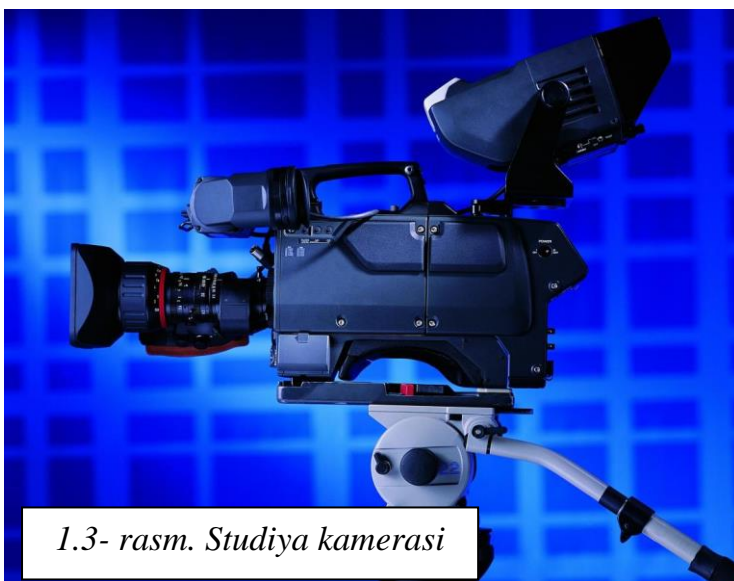
- Uzluksiz (“jonli”, to‘g‘ridan-to‘g‘ri), jarayonni yozib borish.
- Butun harakatni qismlarga bo‘lib, bo‘lak “saxna”lar bo‘yicha yozish.
- Har bir harakatni kamerani ko‘rish nuqtalari yoki ob‘ektni o‘lchamlari bilan farq qiladigan, alohida yoziladigan “plan” (ko‘rinish)larga bo‘lish.

Montajni yengillashtirish uchun bir nechta dubl (nusha)lar olinishi mumkin.

Keyinroq, biz ushbu har bir uslublarni ustuvorliklari va kamchiliklarini ko‘rib chiqamiz.

Kameralar – hozirgi vaqtda ishlatilayotgan kameralar “shedevrlar”, ya’ni

texnik sifati bo‘yicha noyob (1.3-rasm). Kameralar mahsulotlar yaratish uchun og‘ir shtativlarga o‘rnatilib ishlatiladiganidan tortib, to yelkada ushlab turiladigan

1.3- rasm. Studiya kamerasi

studiyada ham, tabiyatda ham ishlatish mumkin bo'lgan yengillarigacha mavjud. Hujjatli tasvirga olish uchun kichik, raqamli qo'l kameralari ham to'g'ri kelishi mumkin.

Videotasmaga yozish – qulaylik va ko'proq moslashuvchanligi uchun, TV dasturlarni ko'pchiligi videotasmaga yoziladi. Tasvir va ovoz, odatda videomagnitofondagi uzun magnit tasma-siga (analog yoki raqamli uslubda) tushiriladi. (1.4- rasm) Ba'zida ovoz ham alohida magnitofonga yoziladi.

Videomagnitofon (VTR) quyidagicha bo'lishi mumkin:

- Kamera ichiga qurilgan yoki unga bevosita o'rnatilgan.
- Mustaqil ixcham qurilma bo'lib, kamera bilan simli yoki radioaloqa vositasida bog'lanib turadigan.
- Avtobusda yoki yaqin joylashgan binoda bo'lishi mumkin.

Ko'p kamerali tasvirga olishda har-xil kameralar tasvirini biridan biriga o'tish yoki birlashtirish kerak bo'lganda, ushbu ish, odatda, miksher (mikroavtobus yoki yaqin joylashgan binoda) tomonidan bajariladi. Bunday uslubda mujassamlangan material markaziy videomagnitofonda yozilib olinadi. Buning o'rniga har bir kamerani chiqish signalini yozish va keyin montaj qilish mumkin. So'ngi uslub tasvir va ovozni raqamli ko'rinishda disklarga (magnit yoki optik) yozilishini yoki ma'lumotlarni saqlaydigan yarim o'tkazgichli elektron to'plagichlarni (nakopiteli) qo'llanilishini nazarda tutadi. Lekin, qayd etish lozimki, hozirgi vaqtda butun dunyo yozish, montaj qilish va videoaxborotni saqlashda tasma-siz, yani raqamli tizimlarga o'tmoqda. (1.4- rasm)

- **Tasvirlarni qo'shimcha manbalari** – kinotasma, grafika, slaydlar, uzoq nuqtalardan uzatishlar, titrlar va h.k.lar kabi qo'shimcha manbalardagi suratlar, dasturga yozish vaqtida yoki keyingi montaj (post-obrabotka)da kiritilishi mumkin.

- **Ovoz yozish** – odatda kichik mikrofon gapirayotganni kiyimiga mahkamlanadi yoki qo'lga beriladi, yoki “turna” (juravl)ga va boshqa tagtayanchga o'rnatiladi. Barcha musiqalar, izohlar va h.k.lar yozish vaqtida eshittirilishi yoki post-obrabotka vaqtida joylashtirilishi mumkin.

1.4- rasm. Analog va raqamli tizimga moslashgan studiya pulti

- **Yorug'lik yoritish** – kun yorug'ligini to'ldirgan holda yoki to'liq sun'iy bo'lganda, ko'p tomondan ko'rsatuvni tasviriy muvaffaqiyatiga yordam berishi mumkin. Yoritish texnikasi o'z ichiga ma'nbalarni kuchi, jadalligi va chiroqni «faktura»si (uni “qattiqligi” yoki yoyiluvchanligi) bo'yicha diqqat bilan birlashtirilishini va ob'ektni yoki sahnani qaysidir elementlarini ajratish uchun, har bir manbani yo'nalishi va qamrash hududini tanlashni o'z ichiga oladi.

- **Pardoz (grim) va kostyumlar (garderob)** – katta masshtabli loyihalarda ushbu muhim tashkil etuvchi masalalar bilan mutahasislar shug'ullanadi. Lekin kichik studiyalarda bunga kam e'tibor beriladi va pardozni o'zi bilan kifoyalanaadi.

- **Montaj** – tuzilishi bo'yicha montaj ikki hil ko'rinishda bo'ladi:

1. Voqeani harakati bo'yicha shu zahoti amalga oshiriladigan bevosita, to'g'ridan-to'g'ri montaj hisoblanib, manbalarni bir-biriga o'tish uchun miksher qo'llaniladi. Montajning bunday xili efirga to'g'ri uzatiladigan “jonli efir” eshittirishlar uchun xos.

2. Keyingi ishlov berish (postobrabotka). Bu holatda, dasturdagi barcha materiallar yig'ilgandan so'ng, ayrim kadrlar tanlab olinadi va keyingi montaj vaqtida ro'yxatda belgilanib, montaj varag'i (EDL) shakllantiriladi. So'ngra, tanlangan kadrlar yoki qismlar bo'lagini muayyan taasurot tug'dirish uchun, boshqa “toza” videotasmaga ma'lum tartibda nushalanadi. Bu tasma «master-

kopiya» deb nomlanadi. Asos qilib olingan (isxodniy) tasmlar kelajakda bo‘lishi mumkin bo‘ladigan qayta montajlar yoki arxivlar uchun saqlaniladi.

Video va ovoz montajida ikkita asosiy tizim qo‘llaniladi:

1. **Chiziqli** - montajda siz asos qilib olingan (isxodniy) bo‘lgan yozuvni oldinga va orqaga o‘rab, kerakli qismlarni tanlab olasiz va ularni montaj varag‘iga binoan boshqa magnitofondagi “toza” tasmaga ko‘chirasiz va shunday qilib master-kopiyani shakllantirasiz.

2. **Nochiziqli** - montajda, siz barcha yozuvlarni tasmadan diskli to‘plagichlar tizimiga ko‘chirib, raqamli nusxalarni barpo etasiz. Diskli tizimlar shunday ustunlikga egaki, ular, har bir bo‘limni topish uchun ayrim vaqt kerak bo‘ladigan, ayniqsa bir nechta g‘altaklar ishlatiladigan tasmali videomagnitofonlar tizimidan farqli ravishda, tarqoq holda bo‘lgan qismlarni juda tez yig‘ib olish imkonini beradi.

Ovoz (dasturdagi ovoz) – ko‘pchilik dasturlar, voqeani amaldagi ovozlarning yozuvidan tashqari o‘z ichiga har xil man‘balardan, masalan audiotasmalar yoki disklar, videomagnitofonlar, kinolentalarni o‘qish apparaturalari, masofadagi manbalar olinadigan boshqa ovozlarni: musiqa, ovoz effektlari, izohlarni kiritadi. Tasvir montajidagi kabi, ovoz voqeani rivojlanishi bo‘yicha tanlanishi va shakllantirilishi (miksherlanishi) mumkin, yoki ovoz yo‘lakchasi keyingi ishlovda (“post-obrabotka”) tuziladi. Ko‘pchilik hollarda ikkala variant qo‘llaniladi.

1.3. Amaldagi televideniye

Bugungi kunda, katta bo‘lmagan qo‘l kamerasi (1.5- rasm) va kamtarin (katta imkoniyatlarga ega bo‘lmagan) kompyuterga ega odam, qisqa davrda katta tasvirga olish guruhining ishini, kuchli va qo‘pol dastgohlar beradigan natijalarni olishi mumkin!

1.5- rasm. Qo‘l kamerasi

Hozirda televizion kamera amalda hamma yerda tasvirga olishi mumkin. Bizning omma, kameralarni har tomonlama mosligini shunday bo'lishi kerak deb qabul qilishga o'rgandi. Tomoshabin ko'rayotgan kadrlar studiya kamerasidan yoki koinotdanmi, endoskopdan yoki suzib ketayotgan tyulenga yoki parashutchini dubulg'asiga o'rnatilganmi- barcha bu materiallar televideniye tegirmonidagi donga o'xshatiladi va allaqanday "tabiiylik" sifatida qabul qilinmoqda.

Qandaydir mahsulotni ishlab chiqish yo'li qator omillarga bog'liq: dastur to'g'ridan-to'g'ri efirga uzatilmoqdami (ya'ni tomoshabinlar amaldagi vaqtda ko'rishmoqda), yoki keyingi montaj va ishlov uchun tasmaga yozilmoqda.

Yozuvni doimiy yoki voqea translyatsiya qilinadigan va texnik nuqtai nazaridan qulay tartibda tanlab olib tashkil etilishi mumkin. Shunday ekan ko'p narsa voqeani nazorat qilish va yo'naltirish mumkinligiga bog'liq, yoki paytni ushlab boricha tasvirga olish.

Yangi imkoniyatlar paydo bo'lishi bilan dasturlarni ishlab chiqish bo'yicha ko'proq uslublar yuzaga keldi. Dasturlar, imkon darajasida video yoki kinotasmaga yozilmoqda va ko'pincha, mahsulotni ko'proq o'ziga tortadigan qilish maqsadidako'pchilik raqamli videoeffektlarni o'z ichiga olgan keyingi montajda shakllantirilmoqda.

Ko'pchilik holatlarda asosan kadrlarni orasida murakkab bo'lmagan o'tishlar talab etiladi, boshqalarida kadrlarni tanlashni va tartibini belgilovchi montaj jarayoni nozik san'atga aylanmoqda. Kutilganidek, televizion ishlab chiqarishni barcha turlari qator o'xshash jihatlarga ega, ammo dasturning har bir turi rejissyor va tasvirga olish guruhidan ba'zi, o'ziga xos uquvlarni talab etadi. Dastur materialini o'zi uni qanday namoish etilishini belgilaydi. Ba'zi turdagi mahsulotlar aniq reja bo'yicha yurishni, boshqalari, ko'pincha birdaniga qabul qilingan qarorlarga bog'liq.

Nazorat savollari:

1. O'zbekiston televideniyesini yangi telekanallarini ayting.
2. «Milliy serial» dasturi mazmuni.

3. Televideniye tashkillashtirish va rejalashtirish.
4. Televideniye qo'llanilayotgan montaj turlari.
5. Televideniye ishlab chiqarish uslublari.

2. TELEVIDENIYEDA ISHLAB CHIQRILADIGAN ASOSIY MAHSULOTLAR

2.1. Televizion mahsulotlarining asosiy turlari

Intervyu va tok-shou - bunday holatlarda ko'pincha ma'lum darajada standart yondoshuvlar qo'llaniladi, kamera ustuvor tarzda so'zlovchini va tinglovchilarni munosabatini ko'rsatadi.

Yangiliklar (informatsion) dasturlari – ularni ko'pchiligi o'xshash shaklga rioya qiladilar. (2.1- rasm)

«Studiyadan to'g'ri efir»: bir juft suxandonlar markazdagi stol atrofida o'tirib, har xil qo'shimcha manbalardan olingan - video-kinotasmalardagi lavhalarni, mahalliy muhbirarni yangiliklarini, rasmlarni yoki kutubxonadagi grafika materiallarni kiritgan holda kameralar oldidagi videosuflyorlardan yangiliklarni o'qib bermoqda. Qisqa intervyyular ham shunday bo'lishi mumkin, bunda ob'ekt studiyada o'tirishi yoki studiya ekranida ko'rinib turishi mumkin. Dastur

2.1- rasm. Informatsion dastur

doimiy nazoratda bo'ladi va to'g'rilab boriladi, va kadr ortidagi harakatlar shoshilinch ravishda amalga oshiriladi, ayniqsa eng yangi xabarlar yoritilayotganda. Xodimlar guruhi kelishilgan holda ishlashi lozim va kelayotgan materiallarni ko'rish va montaj qilishni, izohlarni tayyorlashni, illustrasiyalarni, kutubxona roliklarni, grafikani, titrlarni va h.k.larni jamlashga ulgurishi kerak.

Sport reportajlari – sportni yoki o‘yinni har bir turi rejissyor oldiga alohida vazifalar qo‘yadi. Tasvirga olish sharoitlari sezilarli farq qiladi.

Bir tomondan, siz katta bo‘lmagan boks ringini tutashgan maydoni yoki bilyard stoli bilan ishlashingiz mumkin. Boshqa tomondan, bu futbol maydonida doimiy o‘zgarib turgan harakat bo‘lishi mumkin. Golf bo‘yicha turnir, marafon, ot yoki velosiped poygalari kabi har xil musobaqalarda kameralar ishtirokchilar ortidan yurishi kerakmi yoki bir nechta o‘zgarmaydigan nuhtalardan olishi kerakmi? Ba’zida bir vaqtda bir nechta tadbirlar o‘tkaziladi. Ularni to‘laqonli to‘g‘ridan-to‘g‘ri efirda yoritish mumkinmi yoki keyinchalik ko‘rsatish uchun yozib olish lozimmi? Har bir holatda, rejissyorni asosiy maqsadi – «kerakli joyda kerakli vaqtda» bo‘lish. Uzluksiz hissini saqlagan holda, kamera nafaqat eng muhim paytlarni ko‘rsatishi, tasodifiy hodisalarni ham ushlab olishi kerak. Sekinlashtirilgan takroriy ko‘rsatish voqeani tushunishga yordam beradi.

Komediya – komediyali shoularni ko‘pchiligi o‘rganish bo‘lgan SitCom (situatsiyalar komediyasi) «realistik» formatida tasvirga olinadi. Ishlab chiqarish shunday tashkil etilganki, tasvirga olish vaqtida hozir bo‘lgan ommani (tomoshabin ularni ko‘radi yoki eshitadi) voqeaga javoban harakatlanish imkoni bor. Kino yoki videotasmalardagi qo‘shiladigan lavhalar ularga yuqoriga osilgan ekranlarda ko‘rsatiladi. «Zarur bo‘lgan» qo‘shimcha qarsaklar va kulgilar yoki «javob xarakterlar» keyingi ishlovda kiritilishi mumkin.

Musiq va raqs - ishlab chiqarish kamera oldida oddiy ijro etishdan, tasvir va ovozni sezilarni darajada keyingi ishlov berish (masalan, ustidan joylashtirish, xarakterni sekinlashtirish, rangni o‘zgartirish, animatsiya effektlari va h.k.) ko‘zda tutilgan, murakkab namoyishgacha o‘zgarib borishi mumkin.

Alohida olganda, agar ovozlashtirish juda murakkab bo‘lsa, kamera oldida oldindan tayyorlangan ovoz yo‘lakchasi yordamida pantomima qilib ijro etilishi mumkin.

Drama, badiiy film, serial – tasvirga tushirish, odatda, kamera, ovoz va yoritishni aniq grafikga bo‘ysingan butun jarayonni sinchiklab (tshatelnoe) rejalashtirilishini nazarda tutadi. Dialoglar, xarakterlar, kamerani va ovoz

dastgoxini ishi ssenariyda yozilgan bo‘ladi. Yozuv uzluksiz yoki bo‘laklar (fragmentlar) bo‘yicha amalga oshirilishi mumkin. Hozirgi vaqtda, badiiy kinolar ko‘pincha keyingi ishlov va montajga asoslanmoqda.

Realiti-shou – televidenie janri, ko‘ngilochar ko‘rsatuvni va onlayn- (to‘g‘ridan-to‘g‘ri) translyatsiyani bir ko‘rinishi. Syujeti (mazmuni) – bir guruh odamlarni hayotga yaqin yoki ekstremal vaziyatda ko‘rsatish. 1999 yilda Gollandiyada paydo bo‘lgan. Hozirda realiti-shouni 4 ta hili bor deb hisoblaniladi.

2.2. Tok-shou teleko‘rsatuv turi sifatida

Tok-shou – bir yoki bir nechta taklif etilgan ishtirokchilar boshlovchi tomonidan taqdim etilayotgan mavzularni muhokama qilib borayotgan teleko‘rsatuv turi. Qoida bo‘yicha, bunda studiyaga taklif etilgan tomoshabinlar ishtirok etadilar. Ba’zida, tomoshabinlarga savol berish yoki o‘z fikrini bildirish imkoni beriladi. (2.2- rasm)

2.2- rasm. “Imkon” tok-shou teledasturidan ko‘rinish

Klassik (mumtoz) tok-shou o‘zicha uchburchak ko‘rinishida bo‘ladi: boshlovchi – taklif etilgan suhbatdoshlar (ekspertlar) – studiyadagi tomoshabinlar. Tok-shou jurnalistika va sahna uslublarini birlashtiradi. Va tok-shou ishtirokchilaridan har biri bir paytda mualliflar tomonidan unga topshirilgan rolli personaj bo‘ladi. Janr tuzilishi (sxemasi) juda sodda: qahramonlar, tomoshabinlar, boshlovchi, savollar va javoblar.

Janrning ko‘pchilik mutahassislari, misol uchun, hajviya, hazilni tok-shou muvafaqqiyatini garovi deb hisoblashadi.

2.3- rasm. Musiqiy tok-shouni tasvirga olish jarayoni

Tok-shou janrini vazifasi – bahslashish, keskin savollar, har xil nuqtai nazarlarni bildirish yordamida eshittirishga kiritilgan mazmunni qabul qilinishini faollashtirish. Zamonaviy tok-shouni xiylasi shundaki, tashqi ko‘rinishdan erkin bahsda tomoshabinlarga qandaydir, yagona, o‘z ko‘rsatkichlari bo‘yicha qat‘iyan cheklangan qarash singdirib boriladi.

Tok-shou janri bir paytda ham ko‘ngilochar, o‘yinli va musiqiy, (2.3- rasm) ham informatsion, ham siyosiy bo‘lib kelishi mumkin. Tok-shou uchun tashqi sharoitlar ham sezilarli: ma‘lum joy va qat‘iy rioya etiladigan davriylik, ya‘ni ommaviy tomoshabinni ongida «uchrashuvni sabrsizlik bilan kutish» holatini qo‘zg‘atishga mo‘ljallangan dasturlarda muntazam takrorlanishi. Tok-shou dramaturgiyasi, ushbu janrni savol-javobli asosi bilan chambarchas bog‘liq. Aynan shakli, sifati, turi va savollar ketma-ketligini mantiqlaridasturni yashirin maqsadi (intriga)ni va mavzu qatorini rivojlanish dinamikasini belgilaydi. Asosiy savollarni boshlovchi beradi, javobni tok-shouni har xil toifadagi ishtirokchilari (qaxramonlari, ekspertlar, tomoshabinlar va h.k.) berishadi.

Dunyoda birinchi bo‘lib tok-shouni **Fil Donaxyu** yaratgan deb hisoblanadi, uni loyihasi «Shou Fila Donaxyu» deb nomlangan va bu nihoyatda tasodifan

yuzaga kelgan: 1967 yilda, ko'rsatuvlar biridagi qahramon bilan suhbat paytida o'zining savollari tugab qolgan, va u tomoshabinlar zaliga murojaat qilgan – savollar kutilgandan ham ko'proq ekan. Dunyodagi birinchi tok-shou shunday paydo bo'lgan deb hisoblanmoqda. (2.4-rasm)

2.4- rasm. Fil Donaxyu shousidan ko'rinishlar

Tok-shou janri xar-xilligi bo'yicha nooddiy tematik va funksional kengligi bilan farq qiladi. Tadqiqotchilar tok-shou boshlovchini shahsiga mujassamlangan deb hisoblashmoqda. Bu maksimal darajasida shahsiyatga bog'liq shakl. Shaklni va yaratuvchini birgalikda xarakatlanishiga birinchi navbatda boshlovchini shahsiy sifatlari yordam beradi: taniqligi (ommaviyligi), aqli, topqirligi, dilraboligi, hazilkashligi, diqqat bilan tinglash va boshqalar. AQShda eng ommabop bo'lgan tok-shou boshlovchisi **Opra Uinfrini** ko'p yillar mobaynida dunyoning eng nufuzli shahslar qatoriga kirishi tasodifan emas va uning olayotgan qalam haqi (gonorarlari) Amerika uchun ham nihoyatda baland.

Boshlovchi tomonidan qo'yilayotgan masalaga bog'liq holda dasturning har-xil bosqichda har-xil turdagi savollar ishlatiladi. Tok-shouni doimiy tarkibiy qismlari, bu boshlovchidan tashqari mehmon («qaxramon»)larni – bir narsa bilan mashhur bo'lib ketgan yoki shunchaki uzining xarakatlari, fikrlari, turmush tarzi bilan qiziq bo'lgan insonlar. Televideniya bir qancha o'nlab tomoshabinlar va bilimga ega ekspertlarni studiyada bo'lishi shart. Tomoshabinlar, har doim ham suhbatga tortilmaydilar, ba'zida ularni ishtiroki olqishlash, kulgi, hayratlanish nidolari bilan cheklanadi – bu alohida ommaviylik muhitni yaratadi, teletomoshabinlarga «hissiyotli habar» yuboradi. To'g'ri efirga uzatilayotgan

ayrim tok-shoularda, studiyaga telefon orqali qo‘ng‘iroq qila oladigan va baland ovoz aloqasi orqali ulana oladigan, SMS yordamida va internet-ovoz berish orqali uz fikrini bildira oladigan teletomoshabinlar faol ishtirok etadilar.

Hozirgi paytda tok-shoular dramaturgiya bo‘yicha ikki shakllarga asoslanishi mumkin: muqobil (alternativ) va ochiqligiga. Alternativ shakli auditoriyani ikki guruh (lager)ga bo‘linishini nazarda tutadi va har tomonni ishtirokchilari o‘zini xaqiqatini isbotlashi lozim. Bunday dasturda, muhokama qilinadigan savolni qo‘yilishidan kelib chiqadigan to‘qnashuv, xarakatni keltirib chiqaradi.

2.5- rasm. Keng auditoriyada ommaviylik muhiti va qarshi tomonlar

Bunday tok-shouda, qarama-qarshi tomonlar “tarozasi tenglashtiriladi” – ular bir hil vazn toifasida bo‘lishi va har biri teng darajada o‘zini qarashini namoyish etishni va ochib berishni bilishi kerak. (2.5- rasm)

Tok-shouni ochiq shakli, ishtirokchilarni har-xil fikrlari orqali namoyish qilinishi mumkin bo‘lgan bitta, oldindan qo‘yilgan ochiq savolga asoslangan bo‘ladi. Bunday turdagi tok-shoularni tashkil etish va o‘tkazilishidagi murakkabligi shundaki, bu shakl, fikri tomoshabinlarga qiziq bo‘lgan, juda yuqori darajadagi bahs ishtirokchilarini taklif etishni talab etadi. Ushbu dramaturgik shakllardan hohlangani telestudiyaga o‘rinli keladi. Ularni ikkisi ham “klassik uchburchak”ga asoslangan: boshlovchi – taklif etilgan hamsuhbat (ekspert)lar – studiyadagi tomoshabinlar.

Tok-shou paydo bo'lishi bilan Amerika televideniyesida o'ziga xos lavozim – tok-shou moderatori vujudga keldi. Bu - auditoriyani “qizdirish” bilan shug'ullaniladigan odam. U dasturni o'tish tartibi, tomoshabinlarni

2.6- rasm. Tok-shou tashkilotchilari

ishtiroki to'g'risida gapiradi, odamlarni dialogga chorlaydi, ishtirok etayotganlardan mavzu bo'yicha kim gapirishni hohlashini so'raydi, ovoz berish pultrlari (dasturda qo'llanilayotgan bo'lsa) bilan ishlashni o'rgatadi. Dunyoning har-xil mamlakatlarida tok-shou tashkilotchilari moderatorlarni hizmatidan faol foydalanishmoqda. (2.6- rasm)

Ko'pincha tok-shou professional qoidalarga to'liq mos holda o'xshash (janri bo'yicha), yozilgan dastur “to'g'ri efirni” o'hshatishi lozim. Telestudiya tok-shoularni tayyor ssenariylari, mavzuli video-rasmlar, grafik va musiqiy bezash variantlariga ega bo'lishi kerak. Va hatto “navbatchi qahramonlar” (ekspertlar) bo'lishi kerak. Bunda, studiyaga qisman (masalan, uzining tayyor ssenariysiga ega) yoki tok-shouga kerak bo'lgan barchasi bilan ta'minlangan “tashkillashtirilgan tashrif qiluvchilar”ni studiyaga kelishi ko'zda tutiladi.

Ba'zida, reytinglarni oshirish, shouni tomoshabop va hissiyotliroq qilish maqsadida, tok-shou tashkilotchilari yonlangan (podstavniye) aktyorlardan foydalanishadi. Va, nihoyat, tok-shoular ko'pincha:

- “maqom berishadi, in'om qilishadi” (o'z xodimlariga va ular yoritayotgan predmetga); ijtimoiy me'yorlarni o'rnatadi, ijtimoiy ahloqni bosh hakami bo'lmoqda;
- bo'sh vaqtni o'tkazishda asosiy tarkibiy qismlardan biri bo'lmoqda;

- jamoatchilik fikrini manb'alaridan va saralab oluvchilardan biri sifatida hizmat qilmoqda;

- shahsiy dunyoqarashlarni shakllantiradi va ranglarini belgilaydi

Tok-shoularni har-xil turlari mavjud, va ular har-xil mezonlar bo'yicha tasniflanishi mumkin.

O'zbekistonning har-xil telekanallarida quyidagi tok-shoular o'tkazilmoqda:

«Bugun va erta», «Imkon-shou», «Yashash uchun kurash», «Superkelinchak», «Uzingni angla», «Oydin xayot», «Stat blije», «Bilimdon», «Biz uchun muxim», «Tadbikorlik teleklubi», «Uchburchak» va boshqalar.

Yuqorida barcha aytilganlardan kelib chiqadigani, tok-shoular o'tadigan studiyalarni yoritilishi shunday bo'lishi kerakki, videokameralar hohlagan vaqtda, hohlagan qaxramonga, ekspert yoki tomoshabinga yo'naltirilganda, studiyadagi hohlagan nuqta bir tekisda va professional yoritilgan bo'lishi lozim.

Ovozga ham shunday talablar: agar bosh qaxramonlar va taklif etilgan mehmon (ekspert)lar yoqaga o'rnatiladigan ("petlichka") mikrofonlari bilan ta'minlangan bo'lsa, bahsda ishtirok etishni hohlagan minbardagi tomoshabinlarga radiomikrofonlar yordamchilar tomonidan darhol yetkazilishi kerak.

2.3. Televideniya murakkab mahsulotlarni ishlab chiqarishning odatiy jarayoni

2.1- jadval.

Dastur g'oyasi	Predmetni o'rganish
Ssenariy loyihasi	G'oyadan kelib chiqib jarayonni rejalashtirish.
Dastlabki rejalashtirish	Yakuniy mahsulotni interpretatsiyasi, dekoratsiyalarni yaratishni boshlash (chizmalar, umumiy ko'rinishlar), yoritishni ko'rib chiqilishi mumkin, kostyumlarni loyihalash, texnik vositalar.
Yakuniy ssenariy	Rollarni taqsimlash, ijrochilarni tanlash.

<p>Texnik rejalashtirish</p>	<p>Ishlab chiqarish rejasini tasdiqlash.</p> <p>Yuqorida ko‘rsatilgan bosqichlarni batafsil rejalashtirish.</p> <p>Suratlarni, rekvizitni, mahsus effektlarni (sahna va video) tayyorlash.</p> <p>Tashkiliy ishlarni boshlanishi (buyurtmalar yozish).</p> <p>Qurilmalar: tasvirga olish maydonchasi, rekvizit, rasmlar, effektlar.</p> <p>Qo‘shilmalar: filmotekadan tasmalar, suratlar, tabiatda olingan tasvirlar/tasvir yozuvlari.</p>
<p>Ssenariyni o‘qish</p>	<p>Yaratish/olib kelish: rekvizit, kostyumlar, turmaklar, modellar.</p>
<p>Studiyadan tashqaridagi repetitsiyalar</p>	<p>Ijrochilar uchun repetitsiyalar: xarakatlanish yo‘llari, o‘yin, voqealar, mashg‘ulotlar va h.k.</p> <p>Ishlab chiqarishni birlashtirish. Yakuniy tashkillashtirish: chiroq, dastgohlar.</p> <p>Ovoz effektlarni, fon uchun musiqani tanlash/yaratish.</p> <p>Ko‘rik, qo‘shimchalar (fillar, tasvir yozuvlar, suratlar)ni montaj qilish</p>
<p>Kameralar uchun Ssenariylar</p>	<p>Topshiriqni tayyorlash, kadr formati, kamerani ishlatish partiturasini, luqmalar, sekin aytib turish.</p> <p>Joyga yetkazish: ijaraga olingan dastgohlar, dekoratsiyalar, rekvizit, suratlar, kostyumlar va h.k.</p>
<p>Studiyani tayyorlash</p>	<p>Tasvirga olish maydonchasini shakllantirish, dekoratsiyalarni, umumiy chiroqlarni o‘rnatish. Ko‘rsatish qurilmalari: telekinoproektor, videomagnitofon.</p>
<p>Xodisa (epizod)larni tasvirga olish. *</p>	<p>Sozlash: kamera dastgohlari, yakuniy chiroqlarni o‘rnatish, mikrofonlar, pardoz, kostyumlar, dekoratsiyalar, effektlar.</p>

To‘liq ko‘rib chiqish (progon)*	Yuqorida ko‘rsatilgan barcha bosqichlarni yakunlanishi.
Bosh repetitsiya*	Baholash: ijrochilar o‘yini, jamoani ishi, va h.k. Yakunlovchi to‘g‘rilashlar.
Videoyozuv*	Yozish yoki yozishni repetitsiyasi. Kerak bo‘ladigan qismlarga vaqt belgilarni aniqlash (montajga qo‘llanma sifatida). Voqeani xarakat vaqtini, davomiyligini tekshirish. Qaytadan tasvirga olish.
Montajga tayyorgarlik	Yozuvni (videotasmadagi vaqt belgilari bilan solishtirib) tekshirish. Kerakli kadrlarni tanlash, montajni tartibi va nuqtalarini tanlash.
Montaj	Kerakli kadrlarni kesib olish, ularni talab etilgan tartibda joylashtirish, o‘tish titrlarni kiritish. Ovozga ishlov berish, ovoz effektlarini, fon musiqasini, videoeffektlarni kiritish. Vaqt bo‘yicha tenglashtirish (sinxronizatsiyalash).
Ko‘rik (ko‘rish)	Namoyish.
Efir	Nushalar olish, taqsimlash, arxivga topshirish.

Repetitsiya yozuv uslubi qo‘llanilganda bu bosqichlar birlashtiriladi, chunki epizodlar alohida rejalashtiriladi, repetitsiya qilinadi, yoziladi.

Nazorat savollari:

1. Televizion mahsulotlarini asosiy turlarini ayting.
2. Mumtoz (klassik) tok-shou qanday ko‘rinishga ega?
3. Tok-shou dunyoda birinchi bo‘lib qachon va qaerda paydo bo‘lgan ?
4. Televideniya murakkab mahsulotni yaratish jarayoni nimadan boshlanadi.
5. Studiyaning tayyorlash va montajga tayyorlashga nimalar kiradi?

Ikkinchi bo'lim

BADIIY VA HUJJATLI FILMLAR ISHLAB CHIQRISH

Badiiy va hujjatli filmlar scenariy asosida yaratiladi. Scenariy – bu ma'lum shakldagi adabiy asar bo'lib, u shu asosida film yaratishga mo'ljallangandir. Ushbu scenariy film ishlab chiqarishning asosiy loyihaviy hujjatiga aylanadi va shu asosda boshqa zarur hujjatlar ishlab chiqiladi. Bunday hujjatlarni ishlab chiqilishida film direktori boshchilik qiladi. Badiiy va hujjatli film yaratilishida ularning bir-biriga o'xshash tomonlari ko'p bo'lgani bilan, o'ziga xos jixatlari ham mavjud.

1. FILM YARATISHDA IJODIY GURUHNING ASOSIY TARKIBI VA VAZIFALARI

1.1. Tasvirga olish guruhi direktori vazifasi

Tasvirga olish guruxi direktori – film ishlab chiqarishni tashkilotchisi. Sahnalashtirayotgan asosiy tasvirga olish guruh tarkibiga kiradi. Ijodiy jarayonni **sahnalashtiruvchi-rejissyor** boshqaradi, ishlab chiqarish-moliya faoliyatini-tasvirga olish guruhi direktori. Filmni yaratishni barcha bosqichlarida, kinossenariydan boshlab to filmni ishlash tugatilguncha, tasvirga olish guruhi direktori har-xil muhim vazifalarni bajaradi. U kinostudiya tomonidan sahnalashtirishga ajratilgan mablag'larni boshqaradi, idora qiladi; sahnalashtiruvchi-rejissyor, bosh operator, sahnalashtiruvchi-rassom bilan filmning badiiy g'oyaviy sifati uchun javobgar.

Ijodiy masalalarni hal etishda ishtirok etadi: artistlar, maslahatchilar bilan shartnomalar tuzishda, sahnalashtirish loyihasini muhokamasida, tabiatda tasvirga olinadigan joylarni tanlashda, postanovkani miqyosini kattaligini aniqlashda, ishlarni davomiyligi va narhini, urush va boshqa ommaviy sahnalarni tayyorlaydi va tasvirga olinishini tashkil qiladi; barcha tasvirga olish ishtiroqchilarga qulay va havfsiz mehnat sharoitlarni ta'minlaydi; kinostudiya va dekoratsiyalarni, kostyumlarni, rekvizitni tayyorlash, hamda ovoz yozish, tasvirga tushirish, yoritish

va boshqa texnikalar bilan hizmat ko'rsatish bo'yicha tasvirga olish guruhining buyurmalarini bajarayotgan chet tashkilotlar bilan aloqada bo'ladi.

Har bir filmni sahnalashtirish yoki teleprogrammani yaratish uchun ishlab chiqarish zarur, va bu kartina direktoriga tegishli imtiyoz. Kartina direktori butun tayyorlov va tasvirga olish davrida ishlab chiqarishni boshida turadi. U, sahnalashtirish bilan bog'liq – tabiatda tasvirga olish ekzotik joylardan to ko'changizni yaqin burchagidagi tasvirga olish maydonchasigacha, eng ulkan dekoratsiya va dastgohlarni o'rnatishdan uning eng kichkina tirgovuchigacha bo'lgan sahnalashtirishga bog'liq barcha muammolar majmuasi hal bo'lganini kafolatlashi lozim. Optimal narhlarda olingan, bularni barchasi, kerakli joyda, kerakli vaqtda, kerakli sonda bo'lishi lozim; kartina direktori ishlab chiqarish jarayonini har bir ishtirokchisi undan bularni talab qilishga haqi borligini bilishi shart. (3.1- rasm)

3.1- rasm. Kartina direktori tayyorgarlik jarayonida

Kartina direktori, sog'liqni muhofaza qilish va havfsizlik texnikasi, ish kunini davomiyligi kabi barcha yuridik talablarni har biri uchun bajarilishini kafolatlaydi. Bu chegeredan tashqari ekspeditsiyalarga ham taaluqli. Chet mamlakatlarini qonunlari, valyuta va ijtimoiy kelishuvlar, atayin qilinmagan buzilishlar natijasida paydo bo'ladigan muammolarni oldini olish uchun, butun jamoa tomonidan bajarilishi kerak. Kartina direktori badiiy-ijodiy jarayonga aralashmasligi kerak: uning ishi ishlab chiqarishni boshqarish. Kartina direktori,

uni qarorlariga ijodiy tomonlar tasir qilishini bilishi kerak: mavzuni rivolanishi, badiiy yechimlarni natijalari va ijodiy jarayonni borishi, hatto rejissyor o'ylab qo'rganini har doim ham tasavur qilish mumkin bo'lmaganda ham. Bunday ish kartina direktoriga ishlab chiqarish jarayonini samarali boshqarishga va uni boshida turishga imkon beradi.

Kartina direktorini ishi postanovkani miqyosini kattaligi va ishlab chiqarish imkoniyatlariga bog'liq. Uni ishini, tashkiliy masalalarni yechish uchun ijod bilan, ya'ni o'z imkoniyatlarini to'laqonli namoyish etish bilan shug'ullanishi lozim bo'lganlarni vaqtini olmasdan, ijodiy ishlarga sharoitlar yaratishni bilishiga qarab, baholash mumkin. Badiiy filmni ishlab chiqarish uchun kartina direktoriga bo'lgan ehtiyoj o'z-o'zidan ko'rinib turibdi. Jamoa katta va shuning uchun, kelishilgan holda va ijodiy birlik muhitida harakatlanishi lozim bo'lgan barcha mutahassislar ishi muvofiqlashtirilishi lozim. Bu butunlay ishlab chiqarishni tashkil etishga taaluqli.

Badiiy filmni ishlab chiqarish ko'pchilik dastgohlarni va katta hajmda har-xil xizmatlarni talab etadi, va bularni barchasi, ishlab chiqarish uchun belgilangan vaqtga sig'dirish uchun muvofiqlashtirilishi lozim. Bularni barchasiga kartina direktori mas'uliyatli. U rejissyorni yaxshi ko'rishi yoki nafratlanishi mumkin, lekin u yoki bu holatda, u osonmas ishni o'z zimmasiga oladi.

Ko'p sonli bo'lmagan tasvirga olish guruhli hujjatli film rejissyori ko'pincha, kartina direktori ishini bajaradi. Hujjatli filmlarni ishlab chiqaruvchi mustaqil studiyalarda odatiy amaliyot. Bu sahnalashtirish loyihasini prodyuser-rejissyor bo'lib qolgan rejissyor tomonidan jarayonni jadallashtirishga qiziqishni uyg'otishga yo'naltirilgan. Lekin, agar u bu ikkita kasbni birlashtirish bahtiga erishsa ham, u tushunishi kerak sahnalashtirish jarayonida shunday vaqt keladiki prodyuser-rejissyor butun ishni, hattoki ishlab chiqarishi oddiy bo'lgan hujjatli filmda yetarli darajada samarali bajara olmaydi. Demak, kartina direktori albatta tayinlanishi lozim, va bu tayinlash tayyorlov davridan ancha oldin amalga oshiriladi.

Hujjatli texnologiyalar orasida ba’zida prodyuser yordamchisi kabi lavozim uchraydi, ayniqsa, bu yordamchi ancha tajribali bo‘lib va oldinroq ishlab chiqarish jarayonida o‘zini ijobiy tomondan ko‘rsatganda. Uning lavozimi prodyuser yordamchisi deb nomlanishiga qaramasdan, u amalda ishlab chiqarish boshqaruvchisi bo‘ladi, va amalda uni kartina direktori deb atashadi. Ishlab chiqarishni boshqarish murakkabligi bo‘yicha birinchi o‘rinda to‘liqmetrajli badiiy film turibdi, hujjatli film esa iqtisodiy moliyaviy shkalani boshqa uchi (tepasida)da joylashgan. Ko‘pchilik kartinalarni joylashishi - bu, ikki qutblar orasida.

O‘zida badiiy va hujjatli kinoni tasvirga olish uslublarini birlashtirgan, ommabop musiqiy ijrochilarni ishtirokidagi reklama roliklari ham bo‘ladi. Ular murakkablik shkalasi bo‘yicha har-xil baholanadi: ba’zilari badiiyga yaqin, ba’zilari esa – hujjatli tasvirga olishga.

Badiiy kino – bu haqiqiy filmlar yaratiladigan yagona muhit deb hisoblaydiganlarni ogohlantirish lozim. Bu bunday emas. Hujjatli filmni ishlab chiqarish boshqaruvchisiga bo‘lgan talablar, badiiy to‘liqmetrajli filmlarda bo‘ladigan moddiy-texnik ta’minotini mutlaqo barcha tomonlarini, kiritilishi har doim emas. Badiiy filmni (ayniqsa, bu katta to‘liqmetrajli film bo‘lsa) yaratish ustida ishlayotgan boshliq (menedjer), funksional vazifalari bo‘yicha sanoat -ishlab chiqarish boshqaruvi, industrial menejmentiga yaqinlashadi. Bunday boshqaruvni miqyosini tushunish uchun, kartina direktori boshqarayotgan ishlab chiqarish hajmini bilish lozim. Bu aniq ma’noda butun ishlab chiqarish. Butunlay sahnalashtirishni strategik va moliyaviy boshqarish uchun, kartina direktori prodyuser va rejissyor bilan birgalikda badiiy va moliyaviy talablarni qoniqtirish uchun, ishlab chiqarish bo‘limiga murojaat qilishlari lozim.

REJISSYOR

PRODYUSER

KARTINA DIREKTORI

GURUHLAR

3.1- chizma. Munosabatlar daraxti

Kartina direktorini oʻrni ierarxik daraxtini atamalarida, odatda, munosabatlar tizimini chizmasida koʻrsatilgan oʻrinda joylashgan.

3.2- rasm. Tasvirga olish jarayonining minatyur koʻrinishi

Bu boʻysunish tartibi daraxtidan koʻrinishicha, kartina direktori prodyuser va rejissyor bilan ishlab chiqarishni asosiy figuralari boʻlmoqda, (3.1- chizma) va shuning uchun ular, odatda, sahnalashtirish loyihasida boshidan ohirigacha ishtirok etadilar. Navbatdagi sahnalashtirishga kirishganda, kartina direktori topshirilgan ish uchun butun masʼuliyatni oʻziga oladi. Uning kasbi, yaxshi suratga olingan va u tomonidan ishlab chiqarishni barcha bosqichlaridan oʻtkazilib omadli yakunlangan filmdan qanoatlanish va qoʻshimcha tetiklik zaryadini olish imkoniyatini yaratadigan.

Va uning teskarisi filmni suratga olishda vaziyat hohlagandek rivojlanib bormasa, kartina direktorini xafsalasi pir boʻlib hafa boʻladi.

Kartina direktori faoliyatini butunlay baholash uchun, u ishga kirishib, ijodiy va ishlab chiqarish jarayonini uning yakunigacha va nihoyatida tayyor mahsulotni qarsaklar ostida topshirishga yetib kelishi uchun, hammasidan oldin qanday bosh qadamlarni bosishi lozimligini tushunish kerak. Filmni qabul qilinishidan soʻng tanqid qilinishi mumkin. Kartina direktori rejissyorni ijodiy muvafaqqiyatsiligiga javobgar emas, ammo u butun jarayonda oʻzini roli ahamiyatini koʻrish uchun ushbu tanqidni tushunishi zarur. Kartina direktorini ishlab chiqarish davomidabarcha boʻlimlardagi ishi barchaga mutlaqo tushunarli boʻlishi kerak:

- **kerakli odamlar** (jamoada vazifalarni taqsimlash) ;

- **kerakli joyda** (tabiatda va studiyada tasvirga olish joylari);
- **kerakli vaqtda** (vaqt va navbat bo'yicha jadval) ;
- **kerakli narhda** (smeta ajratmalari va budjet ichida).

1.2. Kinorejissyor ijodi

Kinorejissyor - filmni sahnalashtiruvchi, kinokartinani yaratish bo'yicha butun ijodiy va ishlab chiqarish jarayonini boshqaruvchi, g'oyaviy-badiiy konsepsiyasini muallifi. (3.3)

Rejissyorni dunyoqarashini tavsifi va mahorat darajasi filmni g'oyaviy-estetik butunligini belgilaydi. Adabiy ssenariyni talqin qilishda, u o'zini badiiy o'ylamasini tadbiiq etadi, shuning uchun kinodramaturg singari kartina

3.3- rasm. Kinorejissyor

muallifi bo'ladi. O'ylaganini tadbiiq etayotganda, rejissyor uni tanlagan janr tizimida iborali tilni ifodali, ta'sirli vositalarini ishlatgan holda amalga oshiradi, va bunda uning ijodi uchun ssenariy asos bo'ladi. Qahramonlar shahsini va muhitni ijtimoiy haqqoniyligi, badiiy ifodalanganligi, ta'sirchanligi va emotsional-psixologik tahlilni chuqurligini izlashda, rejissyor atrofni va vaqtni elementlarini shakllantiradi, personajlarni uzaro bir-birlari bilan xarakterlarida to'qnashuvini va xarakterini ochib beradi.

Rejissyor o'zini shahsiy o'ylaganlari (g'oyasi)ni aktyorlar, operator, rassom, bastakor, ovoz operatori, tasvirga olish guruhining boshqa ishtirokchilari bilan amalga oshiradi. Kartinani o'ziga qanday tasvirlamasin, rejissyor, har kaday holatda, bo'lajak asarni barcha tarkibiy qismlarini kelishtiradi. Uni orkestrni dirijori bilan taqqoslash mumkin. Adabiy ssenariyda yozilgan voqealar rassom va operator bilan birgalikda tuzilgan rejissyor ssenariysida plastik va ovoz

ko‘rinishiga ega bo‘lishadi. Montaj qatorini ishlab chiqilishiga eng muhim o‘rin ajratiladi. Rejissyor savodli, malakali ishlab chiqaruvchi bo‘lishi kerak, tasvirga olish guruhini unumdorlik bilan boshqarishga imkon beruvchi tashkilotchilik, pedagogik ixtidorga ega bo‘lishi kerak.

1.3. Kinooperator faoliyati

Sahnalashtiruvchi operator – badiiy kinematografda, filmni asosiy yaratuvchilardan biri, uni tasviriy yechimlari ustida bevosita ishlovchi va tasvirga olishni amalga oshiruvchi. Operatorlik san‘atini barpo etilishi, kino san‘atini butunlay rivojlanishi bilan, masavirlik, teatr, dramaturgiyani ko‘pasirlik tajribasini o‘zlashtirilishi bilan yaqin bog‘langan. (3.4- rasm) O‘zini ijodida operatorlik san‘atini va zamonaviy kintexnikasini badiiy imkoniyatlarini qo‘llagan holda, operator tasvirga olish jarayonida film yaratuvchilari butun jamoasini ijodiy o‘ylanmalarini ekranli ko‘rinishda amalga oshiradi.

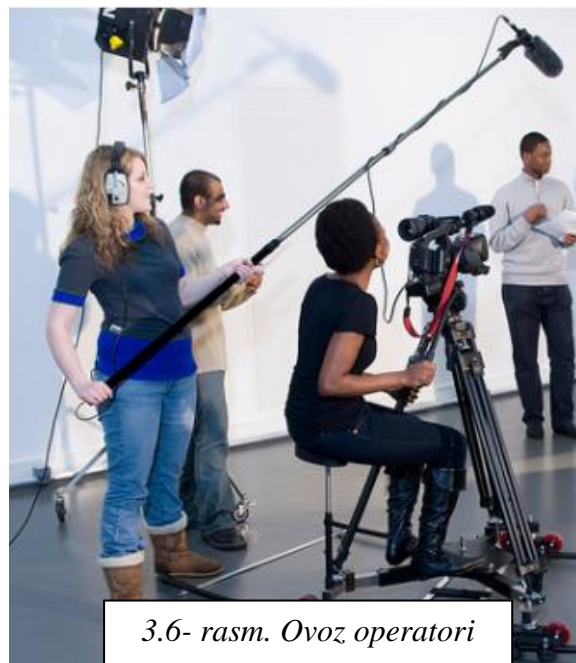
3.4- rasm. Kinooperator V.Yusov

Operator, ssenariy va filmni g‘oyasi asosida, sahnalashtiruvchi rejissyor va sahnalashtiruvchi rassom bilan birgalikda filmni tasviriy yechimini, kartina sahnalari va epizodlari talqinini, asosiy personajlarni portret tavsiflarini ishlab chiqadi, aktyorlar sinovini o‘tkazadi, tasvirga olish joylarini tanlashda, dekoratsiyalar va kostyumlarni eskizini tasdiqlashda ishtirok etadi.

Pastanovkachi operator operatorlar guruhini boshqaradi, filmning asosiy tasviriy strukturasi yaratadi. Operatorlar guruhida ikkinchi operator va assistentlar mavjud bo‘lib, bosh operatorning ko‘rsatmalariga asosan ish jarayonini tashkil etadi. Tasvirga olish texnikalari injeneri va bosh chiroq ustasi ham pastanovkachi operatorning ko‘rsatmalariga asosan ishlarni tashkil etadi.

1.4. Ovoz operatorining ahamiyati

Ovoz operatori - ssenariy muallifi va sahnalashtiruvchi-rejissyorni umumiy o‘ylamasiga binoan kinokartinani ovozlashtirishni amalga oshiradigan tasvirga olish guruhini asosiy ijodiy hodimlardan biri. Film ustida ishlash jarayonida ovoz operatori dialogni, shovqinlarni, musiqani yozadi. Ovoz yozuvi tasvir bilan sinxronlashtiriladi, va yangi badiiy sifat - eshitimli va ko‘rinishli qiyofa paydo bo‘ladi. Bunda, ovoz

3.6- rasm. Ovoz operatori

shunchaki tasvirni sharhlashi yoki namoyish etishi emas, balki buning uchun keng qo‘llaniladigan kontrastlar va ovoz taasurotlari eshitimli, ko‘rinishli, obrazli zarur bo‘lgan va qismli elementi bo‘lishi kerak. (3.6- rasm)

1.5. Film ishlab chiqarishda assistentlarning roli

Assistent - film sahnalashtiruvchilarni – rejissyor, operator yoki rassomni filmni tasvirga olish jarayonida tashkiliy ishlab chiqarish vazifalarni bajaruvchi eng yaqin ijodiy yordamchi. (3.5- rasm)

Rejissyor assistenti tayorlov davrida, rejissyorni o‘ylagani (g‘oyasi) bo‘yicha bosh va epizod rollarga ijrosiga aktyorlar nomzodlarini, hamda ommaviy sahnalar uchun statistlarni tanlaydi va ularni tasvirga olish uchun to‘liq tayyor

3.5- rasm. Assistentlar

bo‘lishiga javob beradi. Tasvirga olish maydonchasida rejissyor assistenti ikkinchi ko‘rinishni tashkil etadi, ishtirokchilar ishini tartibga soladi.

Operator assistenti apparaturani tasvirga olish uchun tayyorlaydi, sahnalashtiruvchi-operatorni topshirig‘i bo‘yicha yorituvchilar bilan birgalikda yoritish asboblarini joylashtiradi, tasvirga olish maydochasini yorug‘ligini boshqarib boradi. U kamera fokusi o‘rnatilishini kuzatib boradi, tasma (plyonka)ni oladi va uni hisobini olib boradi.

Rassom assistenti arxitektura, kundalik turmush, folklor bo‘yicha tasviriy materialni tanlaydi. Sahnalashtiruvchi- rassomni eskizlariga binoan dekoratsiyalar, murakkab s‘yomkalar maketlarini loyihalari bo‘yicha qismlar (detallar)ni ishlab chiqadi. U kinostudiyalar sexlari tomonidan bajarilayotgan buyurtmalarni sifati va muhlatlarini nazorat qiladi. Assistentni vazifalar doirasi juda keng, uni tajribasi, chin dilligi, tashabuskorligi va ijodiy imkoniyatlariga, ko‘pincha, butun tasvirga olish guruhini ish natijalari bog‘liq.

Assistent - kino ishlab chiqarishida eng muhim kasblardan biri, va uni egallash har xil bilimlarni va amaliy uquvlarni talab etadi.

1.6. Prodyuser vazifasi

Bizning mamlakatimizda endigina paydo bo‘lgan kino va teleprodyuser lavozimi alohida suhbatni talab qiladi.

Prodyuser (angl. *Producer* — ishlab chiqarish) kinematografda va televideniada bu, kinotelekompaniyani filmni yoki teleko‘rsatuvni sahnalashtirishda g‘oyaviy-badiiy va tashkiliy-moliyaviy nazoratni amalga oshiruvchi ishonchli shahsi. (3.7- rasm) U aktyorlarni, texnik hodimlarni tanlashda ham faol qatnashadi. Prodyuser vazifalarini rejissyorlar, aktyorlar, ssenariy mualliflari ham bajarishi

3.7- rasm Prodyuser

mumkin. Prodyuserni asosiy vazifasi – filmni, teleko‘rsatuvni tasvirga olish

guruhiga sharoitlar yaratish, ijodiy masalarni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun sharoitlar yaratish.

Tarixi: Prodyuserlar tizimi 1910 yillar ohirida Gollivudda paydo bo'ldi, kinofilmni ishlab chiqarilishi va namoyish etilishga berilishi mumkin bo'lmagan ijodiy, tashkiliy va moliyaviy masalar uchun shahsiy mas'uliyatni kiritish bo'yicha tabiiy qadam bo'ldi. Urushdan oldingi Amerika kinosi ko'rinishini, rejissyorlardan ko'ra ko'proq darajada prodyuserlar belgilagan. **Irving Talberg** mumtoz Gollivudda kitobiy prodyuser misoli bo'lgan; darhol uning o'limidan so'ng Amerika kinoakademiyasi, eng yahshi kinoprodyuserlarga beriladigan uning nomidagi mukofotni ta'sis etgan.

Kasbni hususiyatlari: Prodyuserlar faoliyatini qutulib bo'lmaydigan kamchiligi bo'lib ularni ijodiy va kadrlar masalalari bo'yicha qat'iy ko'rsatmalar berishga davo qilishi. Shu bilan bir paytda, prodyuser nafaqat rejissyor o'ylaganini amalga oshirishiga yondoshgani, shu bilan bir vaqtda yosh ihtidorli rejissyorlar namoyondalari qatorini hayotga olib chiqqan holatlar kam emasligi ma'lum.

Kinoprodyuser ishini umumiy ko'rinishda bir nechta nuqtada yozib berish mumkin. Prodyuser yangi film g'oyasini topadi yoki unga taklif etishadi. U uni ustida ishlab boradi, uni amalga oshirish uchun qancha pul kerak bo'lishini o'ylab chiqadi, moliyalashtirish man'balarini topadi, ssenariy muallifini, rejissyorni, aktyorlarni taklif etadi, reklamani va filmni kino ko'rishga (prokat)ga chiqarishni ta'minlaydi. Rejissyor bilan munosabatlariga kelsak, ular har-xil bo'lishi mumkin. Agar gap mualliflik kino to'g'risida bo'lsa, birinchi o'rinda rejissyor bo'ladi. G'oya unga yoki ssenariy muallifiga tegishli bo'lsa, u o'zi film konsepsiyasini o'ylab chiqaradi, prodyuser esa filmni olishda yordam ko'rsatadi.

Moliyalashtirish man'balariga tegishli boblar alohida tushintirishlarni talab qiladi. Mutaxassislar, kinoprodyuserni ishi, u ishlatayotgan modelga bog'liqligini qayd qilishmoqda. Kinematografda ikkita: tijorat va budjet modeli mavjud. Tijorat kinematografi foyda olishga mo'ljallanadi. Bunday model, kino ko'rsatish (prokat), sezilarni foyda keltiradigan darajada rivojlangan joyda, ish beradi. Bunday mamlakatlar orasida AQSh yetakchilik qiladi. Budjet modeli, birinchi

navbatda davlat telekompaniyalar uchun, loyihani budjetdan qo‘llab-quvvatlanishga qaratilgan. MTRK ishi budjet yo‘nalishiga asoslangan. Va tijorat qonunlari bo‘yicha yashayotgan kinematograf kinoprodyuseri hamda budjet sohasi orasida ulkan farq mavjud. Tijorat varianti, foyda kinoni namoyishidan (prokat)ligini belgilaydi.

Budjetlida – foyda davlat budjetidan yoki homiylardan jalb qilinishiga bog‘liq. Jalb qilingan pullardan qancha ko‘p tejalsa, loyihadan prodyuserni o‘ziga shuncha ko‘p foyda bo‘ladi. Kinoni namoyishidan olinadigan foyda ikkinchi o‘ringa o‘tadi. O‘zbekistonda ham tijorat kinematograf rivojlanmoqda, bu esa bizda ham klassik (tijorat) sxemasi bo‘yicha ishlaydigan prodyuserlar paydo bo‘layotganini bildiradi.

Kinoprodyuserlar qanday bo‘ladi? Prodyuser studiya nomidan ishlashi mumkin (studiya prodyuseri) yoki o‘z-o‘zicha (mustaqil prodyuser). Studiya prodyuseri studiyada mavjud bo‘lgan pullardan foydalanadi. Mustaqil prodyuser moliyalashtirish, reklama, kino namoyishi (prokat) masalalari bilan shug‘ullanadi. Bundan tashqari, filmni yaratish vaqtida bir talay tashkiliy va texnik masalalar yechilishi lozim, va bir odam shuncha tashvishlarni uddalay olmaydi. Shuning uchun, asosiy (bosh) prodyuserdan tashqari film ustida ijrochi va yo‘nalishlar bo‘yicha prodyuserlar ishlaydilar.

Bosh prodyuser (executive producer) – texnik vositalarni jalb qilish, ijodiy hodimlar (ssenariy muallifi, rejissyor, aktyorlar va h.k.), distribyuterlar bilan shartnomalar tuzishga diqqatini qaratadi. U o‘zi film budjetini tahminiy o‘lchamini aniqlaydi.

Lekin oldin – film g‘oyasi. Undan xarakatlana boshlab, bosh prodyuser qaysi rejissyorni jalb qilish, moliyalashtirish qanday bo‘lishini va h.k.larni hal etadi. Ba’zida film ustida bir nechta bosh prodyuserlar ishlaydi. Biri g‘oyani pishitish bilan shug‘ullanadi, uni boshqa studiyalarga taklif etadi, boshqasi – pullarni jalb qiladi, uchinchi to‘g‘ri keladigan rejissyorni, ssenariychini va h.k. qidiradi.

Ijrochi prodyuser (producer) -

katta loyihalarda kerak bo‘ladi. U jarayonni yuqori darajasida boshqaradi: (3.8- rasm) mablag‘larni ishlatilishini kuzatadi, ishchi xodimlar, material, dastgohlarni va h.k.larni ta‘minlovchilari bilan shartnomalar tuzadi, va ijodiy masalalarga kirib boradi. Lekin bularni hammasi texnik mayda-

3.8- rasm Ijrochi prodyuser

chuydalarga, kundalik tasvirga olish jarayoni, ovozlashtirish va h.k. bo‘lishi mumkin. Shuning uchun, ijrochi prodyuser birdaniga bir nechta loyihalarni olib borishi mumkin. Ushbu barcha vazifalarni bosh prodyuser bajarishni bo‘lib turadi. Katta kinokompaniyalardan tashqarida bu vazifani ssenariychi o‘z zimmasiga olishi mumkin.

Yo‘nalish bo‘yicha (joydagi) prodyuser (lineproducer, unit production manager) – aksincha, ijodiy guruhni ishini taimnlaydigan aniq tashkiliy masalalar bilan shug‘ullanadi. Uni o‘zi ish jadvaliga rioya etilishini nazorat qiladi. Aynan joydagi prodyuser loyihani bevosita rahbari deb aytish mumkin. Ba’zida, ishni undan ham tor bo‘lagiga javob beradigan prodyuserlar tayinlanadi. Masalan, ma‘muriy prodyuser, filmni yaratish vaqtida har-xil ishlarni bajarish uchun shtatdan tashqari ishchilarni yonlash bilan shug‘ullanishi mumkin. Aytish lozim, prodyuserni kinodagi ishi teleprodyuser shug‘ullanadiganlar bilan ko‘plab umumiylarga ega. Lekin, televideniya o‘zining alohida hususiyatlari bor.

Prodyuserlar rejissyorlarga qarshi - Prodyuser kasbi kinematografni jiddiy industriyaga aylanishi bilan 1910 yillarda Gollivudda paydo bo‘ldi. Ushanda, prodyuserlik sexi va rejissyorlik orasida qarshi turishlar belgilandi. Prodyuser har bir filmga tijorat loyihasi deb qaraydi, va u film tahminan qanday chiqishini oldindan ko‘radi.

Rejissyorni ko‘rishi umuman boshqacha bo‘lib chiqishi mumkin. Taniqli misol – prodyuser **Devid Selznik** va uning «Unesyonnie vetrom» filmi. Shunday nomlangan roman bo‘yicha ishlangan film nafaqat rangli filmlardan birinchilardan bo‘lgani uchun ajralib turadi. U, kino tarixida eng kassabop hisoblanadi, Selznikni o‘zi – gollivudlik eng muvaffaqiyatli prodyuserlardan biri. Bu film unga birinchi «Oskar»ni olib keldi. Bunday muvaffaqiyat uchun Selznik film ustida ishlash jarayonida to‘rtta rejissyorni almashtirdi. Boshqa tomondan, prodyuserni bosimi har doim ham omadli bo‘lib chiqmaydi.

Rejissyorlarni qarama-qarshi turishi hozirgi vaqtgacha saqlanib kelmoqda. Lekin, prodyuser o‘zi ko‘rishini zo‘rlab o‘tkazmasdan, rejissyorni o‘ylaganini hayotga kiritishga yordam berganiga ko‘plab misollar bor. Va, prodyuser dunyo uchun o‘z uslubiga ega yorqin rejissyorni kashf etish hollari bo‘lib turadi. Va bu kinoprodyuser iqtidorini qirralaridan biri. Rejissyorlik va prodyuserlik faoliyatini muvaffaqiyatli birlashtirilishiga misollar bor.

Masalan, **Stiven Spilberg** – aktyor, rejissyor va prodyuser. U 40 dan ortiq filmni ishlagan va 120 tasiga prodyuserlik qilgan.

Robert Zemeskisni hisobida 20-dan ortiq rejissyorlik va 35 ortiq prodyuserlik ishi. **Djeyms Kameron, Bred Pit**, Rossiyada - **Valeriy Todorovskiy, Fyodor Bondarchuk** iqtidorli prodyuser bo‘lishdi.

Ish joyi: Kinoprodyuser kinostudiyada, prodyuserlik markazida ishlashi, kinojarayonni mustaqil tashkilotchisi sifatida xarakterlanishi mumkin.

Muhim sifatleri: Prodyuser kasbi mas’uliyatni, o‘ziga ishonchni, o‘zini tashkillashtirishni, qarorlarni qabul qilish qobiliyatni, har-xil odamlar bilan shahsiy aloqalar o‘rnatishni, san’at va ishbilarmon odamlari bilan umumiy til topishni nazarda tutadi. Va, kinoga san’at sifatida va tijorat sifatida qiziqishi ahamiyati bo‘yicha kam emas. Kasbda doimiy rivojlanishi, o‘zini kasbiy ko‘rish doirasini kengaytirishga tayyor bo‘lishi zarur. Prodyuserni yutuqli g‘oyalarga va iqtidorli odamlarga bo‘lgan sezgirligi yaxshi did bilan mujassam bo‘lishi kerak.

Bilim va uquvlari: Kino – va teleishlab chiqarish sohasida, marketingda, menjmentda bilimlari bo‘lishi, adabiyot, tarix, kinosan’ati bo‘yicha keng dunyoqarashlarga ega bo‘lishi.

Qaerda o‘qitiladi: Prodyuserlik va iqtisodiyot fakultetlari, ihtisoslik «Kino va televideniye prodyuserligi» Ba’zi hollarda, kinematograf va televideniya aktyor, rejissyor sifatida band bo‘lgan odamlar yuqorida gapirilgandek prodyuser bo‘lishadi.

1.7. Kino film ishlab chiqarish texnologiyasi

Kino ishlab chiqarish jarayoni 5 ta asosiy bosqichlardan iborat:

1. Rivojlanish (development – development);
2. Tayyorlash (pre-prodakshn – pre-production);
3. Tasvirga olish (prodakshn – production);
4. Montaj-ovozlantirish (MTP, post-prodakshn – post-production),
5. Reklama, sotish, namoyish qilish (prokat) (distributsiya – distribution).

Rivojlanish (development) - bosqichida, studiya prodyuser orqali ssenariy qidiradi. Yoki boshqa vranti – studiya (prodyuser)da g‘oya bor, va u ssenariychi bilan ushbu g‘oya bo‘yicha ssenariy yozilishiga shartnoma tuzadi. Studiya ssenariy sotib olganda yoki buyurtma qilinganni olganda, u muallifga qalam haqini to‘laydi va sahnalashtirish huquqiga ega bo‘ladi. Bundan tashqari, bu davrda, studiya loyihaga moliyalarni va mumkin bo‘lgan sherikdarni jalb qiladi. Ssenariy batamom tasdiqlanishi va mablag‘larni birinchi qismi topilishi bilan, tayyorlash davri boshlanadi.

Tayyorlash (pre-prodakshn) - davrini vazifasi tasvirga tushirishga to‘liq tayyorlanish. Filmni budjeti va murakkabligiga qarab tasvirga olish guruhini tarkibi har-xil bo‘lishi mumkin. Ularning ko‘pchiligi o‘z ishini tayyorlash davrida boshlaydilar.

Kinoguruh a’zolarini namunaviy ro‘yxati:

1. Prodyuser, prodyuser yordamchisi

2. Sahnalashtiruvchi-rejissyor, rejissyor yordamchisi
3. Sahnalashtiruvsi-operator (umumiy ko‘rinish yechimlarga, chiroqni hisobga olganda javob beradi, kamera ortida o‘zi har doim ham o‘tirmaydi)
4. Sahnalashtiruvchi-rassom (3.9- rasm)
5. Bastakor
6. Ovoz rejissyori (ovozni umumiy yechimlariga, shovqinlar va musiqani yakuniy joylashtirish – miksga javob beradi), assistentlar
7. Kostyumlar bo‘yicha rassom, uni assistenti, liboschilar
8. Pardozchi-rassom, pardozchilar
9. Ovoz operatori, assistentlar, mikrofonchilar (tasvirga olish maydonchasida)
10. Operator, ikkinchi operator (ba’zida, aynan ular kamera ortida o‘tirishadi)
11. Ommaviy sahnalar bo‘yicha rejissyor, assistent, ommaviy sahnalar brigadiri
12. Ikkinchi rejissyor yoki 1-nchi assistent (butun jarayonni nazorat qiladi)
13. 2-nchi rejissyor (ishlab chiqarishni rejalashtirish bilan shug‘ullanadi)
14. Rejissyorni 2-nchi va 3-nchi assistentlari
15. Aktyorlar bo‘yicha assistentlar
16. Muharrir (amerikadagi kino ishlab chiqarishda u, tasvirlarni ssenariyga mosligini umumiy nazoratidan tashqari, montajni amalga oshiradi).

3.9- rasm. Rassomning tayyorgarlik jarayonidan

17. Skript - supervayzer (masalan, o‘tkazib yuborilgan gap, luqma yoki teskarisi, qo‘shimcha gap sahnani va u bilan bog‘liq sahnalarni ma’nosiga ta’sir qilmasligini kuzatadi)
18. Musiqa muharriri
19. Operatorni tasma va fokus bo‘yicha assistenti
20. Rassom assistenti, dekoratorchi–rassom, dekoratorchi–rassom assistenti, sahna jihozlar ustasi (butaforlar), rekvizitorlar, bo‘yoqchilar, sahna ishchilari
21. Kasting-direktor, assistent
22. Lokeyshn-menedjer (tasvirga olish maydonchalarni oldindindan kidirishni amalga oshiradi)
23. Murakkab xarakatlarni (tryuklar) sahnalashtiruvchi
24. Vizual mahsus effektlar bo‘yicha rejissyor (mahsus effektlarni, kompyuter grafikasini tayyorlaydigan studiyalar bilan ishlaydi)
25. Ijrochi prodyuser
26. Tasvirga olish maydonchasini direktor o‘rinbosari
27. Mehmonxonalar, ko‘chib o‘tishlar bo‘yicha ma’mur (administrator), temir yo‘l va aviachiptalarni buyurtmalari kiritilgan holda
28. Katta ma’mur
29. Maydoncha bo‘yicha ma’mur
30. Maishiy masalalar ma’muri (ovqatlanish, hojatxonalar, dam olish, ovqatlanish xonalariga javob beradi)
31. Kamera, kranlar va boshqa tasvir texnikasi mexaniklari
32. “Dolli”chi (operator aravachasi-dollini yurgizadi, relslarni yotqizadi)
33. Yorituvchilar brigadasi, brigadir va uning yordamchisi
34. Elektrchi
35. Pirotexnik
36. Navbatchi shifokor
37. Ishchilar, yukchilar
38. Qo‘riqchilar
39. Xizmat ko‘rsatuvchi xodimlar

Zarurat bo'lganda, maslahatchilar va boshqa mutaxassislar yollanadi, masalan, murabbiylar, tarbiyachilar (tasvirga olishda bolalar ishtirok etganda), o'rgatuvchilar (hayvonlarni tasvirga olganda) va h.k. Tasvirga olish guruh a'zolarini soni yuz kishidan ortiq bo'lishi mumkin.

Rejissyorni konsepsiyasiga mos ravishda, tasvirga olinadigan ob'ektlarni tanlash birinchi bosqichda rassom lokeyshn-menedjeri bilan yoki faqat lokeyshn-menedjeri tomonidan amalga oshiriladi. Agar rassom, ko'rilgan ob'ekt talablarga javob beradi deb hisoblasa, uni ko'rishga rejissyor, operator va ovoz operatori borishadi. Barcha ob'ektlar, ular qanchalik sahnalarni xarakteriga, kayfiyatiga, muhitiga mosligiga qarab tanlanadi. Lekin, bundan tashqari, texnologik nuqtai nazari bo'yicha ham.

Kasting, odatda, quyidagi sxema bo'yicha o'tadi. Rejissyor film qaxramonlarini qanday bo'lishini kasting-direktoriga tushuntiradi va u mo'ljallanayotgan (tahmin qilinayotgan) aktyorlar ro'yxatini (fotosuratlar va demo-video) tayyorlaydi. Odatda, bitta rolga bir nechta davogar bo'ladi.

Oldindan tanlangan aktyorlar bilan bog'lanib, o'rganish va eng asosiysi, ularni personaji kimligini o'ylab chiqish va bir nechta sahnalarni repetitsiya qilish uchun, ularga ssenariy jo'natiladi. Shundan so'ng, rolga davogar-aktyorlar studiyaga kelib, ular o'zini personajini kak tasovur qilishini gapirib berishadi va tayyorlangan sahnalarni namoyish etishadi.

Bu hammasi, keyingi muhokamalar uchun videoga yoziladi. Ba'zida, aktyorlarga birnecha marta kastingga kelishiga to'g'ri keladi. Bu kasting, budjetni imkoniyatlari bo'yicha tanlab olinadigan«A» toifasidagi "yulduzlar"ga bog'liq emas. G'arb kinematografida, yulduzlar bilan birinchi bosqichdagi muloqot quyidagi sxema bo'yicha bo'lyapti. Kastig-direktori aktyorni ishonchli vakili (agenti) bilan bog'lanib, uni bandlik grafigini aniqlaydi. Agar aktyor kerakli davrda bo'sh bo'lsa, agentiga ssenariy yuboriladi va aktyor, birinchi navbatda bu rolni unga qiziq yoki qiziqmasligi bo'yicha qaror qabul qiladi. Agar rol aktyorni qiziqtirgan bo'lsa, gonorar va mehmonxonalaridagi xonalar klassi, unga hizmat ko'rsatadigan avtomobil klassi va h.k. larni o'z ichiga olgan boshqa,shartlar

bo'yicha savollar ko'tariladi. «A»toifasidagi yulduzlarni gonorari (ish haqi) bir necha millionlarga, ba'zida o'nlab millionlarga yetishi mumkin.

Yulduzlar kastingda ishtirok etishmaydi, lekin rejissyor bilan uchrashishadi va u ularga personaj qanday bo'lishini tushuntiradi. Aktyorlar tanlangandan so'ng ular bilan ssenariyni o'qish va repetitsiyalar o'tkaziladi.

Asosan bu studiyalarda amalga oshiriladi. Lekin, tasvirga olish maydonchalari tanlangan bo'lsa, murakkab saxnalashtirish ko'rinishlarni repetitsiyasi o'sha yerda o'tkaziladi, chunki amaliy xonalarda mizanssenalarni (aktyorlarni joylashishini) aniq belgilash mumkin. Har doim ham barcha sahnalarni repetitsiya qilishni ulgurish imkoniyatlari mavjud, shuning uchun rejissyor, birinchi navbatda eng murakkablarini tanlaydi. Parallel ravishda rejissyorni mutaxassislar bilan ishi o'tkaziladi. Guruh, har-bir sahna qanday tasvirga olinishini: chiroqni qanday o'rnatish, kamera qanday xarakatlanishi, qaysi paytda va qanday aktyorlar xarakatlanishni boshlaydi va h.k., yaxshi bilishi kerak. Agar, qaysidir ob'ekt ancha vaqt tasvirga olinadigan bo'lsa, unda haqiqiy (mavjud)sini qidirib yurmasdan, dekoratsiyalarni tasvirga olish pavilonida qurishda ma'no bor.

Pavilonida tasvirga olish, amaldagi intererlarga nisbatan ancha yengilroq, chunki dekoratsiyalar chiroqni joylashishini va kamerani bemalol xarakatlanishini hisobga olib quriladi hamda rejissyor va rassomni niyatini o'z ichida aniq gavdalantiradi. Ko'pincha, dekoratsiyalarni shipi (potolok) bo'lmaydi va operator yoritish asboblarini bir qismini tepaga joylao'tirish imkoniyatiga ega. Ayniqsa bu, aktyorlarni orqadan yoritib beradigan (kontrovoy) nurlar uchun qulay. Ko'pincha, kamera va yoritish asboblarini joylashtirish uchun, dekoratsiyalarda bu yoki boshqa devorni joyidan olib turish ko'zda tutiladi. Uchta devordan iborat dekoratsiyalar ham bo'ladi, va barcha tasvirga olish, yo'q bo'lgan to'rtinchi devor tomonidan olib boriladi. Qaysidir ma'noda bu texnologik tomondan qulay va 4-nchi devorga sarflanadigan vaqt va mablag'lar tejaladi. Bunday dekoratsiyalarni TV-seriallarni ishlab chiqarishida tez-tez uchratish mumkin.

Tasvirga olish (prodakshn) - tayyorlash davriga qancha vaqt ajratilmasin, u har doim yetmaydi. Har holda, vaqtlimi yoki kechmi u tugaydi va ishlab chiqarish

sikli s'yomka davriga o'tadi. Tasvirga olish davri eng qimmatli, chunki har bir tasvirga olish kunida texnika, rekvizit, tasvirga olinadigan xonalar ijaraga olinadi, qo'shimcha xizmatlar ishlaydi va aktyorlarni ish haqi, aynan tasvirga olish kunlarni soni bo'yicha hisoblanadi. Aynan shu uchun, tasvirga olish davrida uzaytirilgan ish kuni belgilanadi va ko'pincha bitta, bo'lmasa-ikkala dam olish kunisiz ishlashga to'g'ri keladi. (3.10- rasm)

3.10- rasm. Tasvirga olish jarayoni

Tasvirga olish smenalar kunning yorug' qismiga bog'langan. Ayniqsa tabiatdagi tasvirlar, chunki xonalarda kun sun'iy yoritish bilan yaratiladi. Bir smenada foydali materialni ishlab chiqarish me'yoribadiiy filmlar uchun 2 - 4 daqiqani tashkil etadi, TV mahsuloti uchun me'yorlar o'n marta ko'p bo'lishi mumkin. To'liqmetrajli badiiy filmni (ikki soatli) tasvirga olish davri 2 oy davom etadi. Bu mavzu prodyuser Syu Bertuistl va ssenariychi Syuzi Konklin tomonidan yozilgan «Kak snimali «Gordost i predubejdenie» kitobda yoritilgan. Unda, bir tasvirga olish kuni to'liq ko'rsatilgan bob bor.

Montaj – ovozashtirish (postprodakshn) - davri tasvir olingan negativ tasmani proyavka qilib, undan pozitiv chop etishdan boshlanadi, so'ng raqamli formatga o'tkazish uchun, skanerlanadi. Keyin, raqamli material montaj qilinadi, ranglar tuzatiladi (svetokorreksiya) va mahsus effektlar qo'shiladi va h.k. (3.11-rasm)

3.11- rasm. Montaj va ovoz yozish jarayoni

Montajning mazmuni eng yaxshi dubllarni tanlab olib, keyinchalik alohida tasvirga olingan planlar bilan uzaro ulash. Ko‘pincha to‘liq dublni emas, uning qismini boshqa dublni boshqa qismiga ulagan holda olishga to‘g‘ri keladi. Montajni yoki sahnalashtiruvchi-rejissyor, yoki muxarrir amalga oshiradi. Texnik qismini (montaj dastgohlarni boshqarish) montajyor yoki montaj muxandisslar bajarishadi. Oldinlari montaj, tasma o‘ramlari qo‘yiladigan mahsus montaj stolida qilinardi. Montajyorlar tasmani mahsus pichoq bilan kerakli joylarda kesib, shaffof yopishqoq lenta bilan yopishtirishgan. Hozirgi montaj – roxatni o‘zi. Oldingizda, montaj dasturi yoyilib ko‘rsatilgan zamonaviy displey. Yuqorida, tasvir ko‘rinadigan ekranlar, pasida kiritilgan materiallarni bir nechta qatori (lineykalari). Montajyor tasvirga olingan sahnalarni qismlarini onsonligicha kesadi, ulaydi, qisqartiradi, o‘rnini almashtiradi. Tasvirli lineyklar tagida ovoz yo‘lakchalarini lineykalari bor. Shunday qilib, tasvirni tagiga ovozni joylashtirish mumkin. Montaj bilan parallel tarzda ovoz bilan ish boradi.

Ovoz rejissyori, tasvirga olish vaqtida olingan barcha materialni, qaysinisini ishlatish, qaysinisi tuzatilishi kerak va qaysinisini yangidan yozish lozimligini aniqlash uchun eshitib chiqadi. Lekin brakni (buzilganini) studiya sharoitida qayta yozishga to‘g‘ri keladi. Agar bu aktyorlarni luqmasi (replika)da bo‘lsa, aktyorlarni studiyaga taklif etishadi va ular bu yerda, ekrandagi tasvirga qarab, yangitdan kerakli luqmalarni gapirib chiqishadi. Bunda ularga ovoz rejissyori, yangi yozilgan luqmalarni to‘liq sinxronligiga erishish uchun, ovozlar orasidagi tinishlarni qo‘shib

yoki olib, tasvir tagiga joylashtirib ozgina yordam beradi. Ba'zi holatlarda, brak (buzilish)larga bog'liq bo'lmagan holda, aktyorlar studiyada to'liq qayta yozib olinadi. Bunday jarayon ovozashtirish deb nomlanadi. Agar brak ovoz foniga tegishli bo'lsa, ovoz rejissyori fonogrammani brak qismini kesib olib o'rniga "yamoq" qo'yishna xarakat qiladi. Agar fon shovqinidagi brak aktyorlar luqmasida yuzaga kelgan bo'lsa, unda nafaqat shovqin fragmentini almashtirishga to'g'ri keladi, ammo luqmalarni ham qayta yozilishi kerak. Fon shovqinlariga, masalan, shamol, oqayotgan (tomchilayotgan emas) suvni, yomg'ir shovqini, suv to'lqinlarini urilishi, qushlar baqirishi (agar ular ko'p bo'lsa yoki ular kadrda bo'lmasa), olomon (tolpa) shovqini va h.k.lar kiradi. Fon shovqinlaridan tashqari, ovoz rejissyori sinxron shovqinlar bilan ishlaydi. Bularga, kadrda ko'rinadigan predmetlardan paydo bo'ladigan bo'lingan (qisqa) tovushlar. Masalan: eshiklarni qarsillashi, qadamlar, hayvonlarni tovushlari (hayvonlar kadrda bo'lganda) va h.k. Agar sinxron shovqinlarda brak (buzilish) bo'lsa, yoki ular ovoz rejissyorini qoniqtirmasa, ularni studiyada yozishga imkoniyat bor. Masalan, sinxron shovqinlarni yozadigan tegishli pavilonni polida har-xil: asfalt, qum, tuproq, shag'al va h.k.li alohida kataklar (seksiya) bor. Sinxron shovqinlarni yozishda ovoz rejissyoriga shovqin bo'yicha mutahassislar (shumoviki) yordam beradilar.

Lekin, studiya sharoitidagi yozuv, maydochada yozilgan tovushlarga nisbatan kamroq jonli bo'lib eshitiladi, shuning uchun ovoz rejissyori aynan maydonchadagini ishlatish uchun barcha imkoniyatlardan foydalanadi. Ba'zida, ijodkorlar oldida sun'iy tovushlarni tanlash masalasi ko'tariladi. Ayniqsa, bu fantastik janridagi filmlarida tez-tez bo'ladi. Bunday ovozlari bilan, ularni ovoz sintezatorlari yordamida chiqarib olib va keyin ushbu ovozlarga ovoz filtrlari va plaginlar yordamida ko'p marotaba ishlov berib, tayyorlaydigan ovoz effektlari bo'yicha mutaxassislar shug'ullanadi.

Shovqinlardan tashqari ovoz rejissyori, fayllari bastakor tomonidan beriladigan, musiqiy yo'lakchalar bilan ishlaydi. Cholg'uchilarni jonli ovozlari va hattoki butun orkestr, studiyada yoziladi. Zamonaviy sintetik musiqa ovozlari ovoz sempl (tayyor bo'lgan alohida musiqiy tovush) lardan foydalanilgan holda

kompyuterlarda chiqariladi. Luqmalar, fon va sinxron shovqinlar, ovoz effektlari, musiqalar –barchasi har-xil yo‘lakchalarda joylashgan va ovoz rejissyori tomonidan montaj kompyuterini ekranidagi tasvir bo‘yicha oson qo‘yib chiqiladi.

Ovoz qatori butun filmni yoki uni alohida bo‘laklarini muhitiga salmoqli darajada ta’sir qilishi mumkin, va rejissyorlar hamda ovoz rejissyorlari undan to‘liq darajada foydalanishadi. Ohirgi natijasida, hamma yo‘lakchalar, luqmalar yo‘lakchalaridan tashqari, bittaga tushiriladi (miksherlanadi). Filmni chet elga sotilishi va uni aktyorlar tomonidan boshqa tillarda ovozlashtirish imkoniyatini qoldirish uchun, luqmali (replika) yo‘lakcha alohida qoldiriladi. Bunday ko‘povozli aktyorlik dublyajida luqmalar faqat halaqit qiladi.

Tasvirni o‘ziga kelsak, aytilgandek, unga kerakli mahsus effektlar kiritiladi va, vazifalarga qarab, uni ranglari tuzatiladi. Barcha jarayonlar tugatilgandan so‘ng tayyor raqamli film olinadi. Yuqori tiniqlikdagi film-rekorder yordamida film tasmaga chop (bosma) etiladi. Tasmaga shunday ovoz yo‘lakchasi ham chop etiladi. Keyin sinov nushalari ishlanadi, yana ranglar tuzatish va nihoyatda, etalon (asli) nushasi chop etiladi. Undan yana nushalar ishlanadi, va keyin ulardan namoyish etish (prokat) uchun adadi chop etiladi.

Nazorat savollari:

1. Rejissyor, operator va tasvirga olish guruhini direktorini lavozim majburiyatlarini ayting.
2. Kinematografda kinoprodyuser nima bilan shug‘ullanadi?
3. Kino ishlab chiqarishi qaysi bosqichlardan iborat?
4. Tasvirga olish ob’ektlarini kim tanlaydi?
5. Ishlab chiqarish me’yori (norma) nima?

2. FILMNING XRONOMETRAJ JADVALI

2.1. Film xronometraji

Ssenariyni ekrandagi tahminiy davomiyligini baholashni oddiy uslubi bo'lib, ssenariyni chop etilgan bitta beti ekran vaqtini bir daqiqasiga teng degan tahmin bo'lmoqda, ammo faqat ssenariyni batafsil tahlili, xronometrajni xaqiqiy qiymatini ko'rsatadi. Ssenariyni har-bir sahnasini sekundomer bo'yicha o'ynatib chiqish, rejissyor ssenariysini xronometrajlashni eng muhim usuli bo'lmoqda. (4.1- jadval)

Rejissyor, dramatik to'xtashlar (pauza)ni davomiyligini, mavzuni xarakatchan rivojlanishini, avtomobillarni yurishlarini, manzarali kirish kadrlarni, otlardagi poygalar va h.k.lar davomiyligini qanchalik aniq hisoblasa, natija shuncha yaxshi bo'ladi.

Filmni ekrandagi tahminiy davomiyligini baholash – ishlab chiqarish jarayonini muhim bosqichi va, u kelishuv boshlanadigan paytlardan biri bo'lishi

mumkin. Badiiy filmni davomiyligini har doim ham oldindan aniqlab bo'lmaydi. Televideniye uchun yaratilayotgan filmlar, televizion setkasi (jadvali) dagi o'rniga aniq mos bo'lishi kerak, va demak – aniq xronometrajga ega bo'lishi kerak. Bu filmlar qat'iy kalendar-tasvirga olish rejasi bo'yicha yaratilishi va televizion ekranga, aniq, oldindan ajratilgan vaqtda chiqishi kerak. Filmni tasvirga olish uchun pullar, rejissyor ssenariysi, kalendar-sahnalashtirish rejasi tasdiqlangandan keyin va ular bo'yicha yakuniy smeta tuzilgandan so'ng kelib tushadi.

Budjetni va kalendar- ishlab chiqarish rejasini tuzish bosqichini qismlarga batafsil katta e'tibor berib ko'rib chiqish lozim. Filmlar xronometrajining davomiyligi bo'yicha dunyo bo'ylab standartga aylanib qolgan o'rtacha normativi mavjud.

№	Plan, tasvirga olish usuli	Metraj	
1	2	3	
12	O'rta, C	3	Rustam v shlab chizish bos
13	Umum, S (yirikgacha nayezd)	4	U dedi: k berib ko'lozim

4.1- jadval.

2.2. Ssenariyni personajlar va tasvirga olish joylari bo'yicha bo'lish

Tasvirga olishni boshlashdan oldin, ikkita bosh savollarga javob berish lozim: filmni yaratish uchun qancha vaqt kerak, va buni sahnalashtirish qiymati? Boshqacha aytganda, kalendar - ishlab chiqarish rejasi nima, va budget nima?

Aniqlanishicha, bu ikkala omil bir-biriga bog'liq holatda, va birini hohlagan o'zgartirilishi, ikkinchisiga ta'sir etadi. Demak, prodyuser yoki kartina direktori oldida turgan muammolarni hal etishga kirishganda, hammadan oldin, smetaga qanday yondoshish kerak va sahnalashtirish uchun qancha vaqt kerak bo'ladi. Aniq smetani tuzishni va film davomiyligini aniqlashni eng yaxshi uslubi shundan iboratki, ssenariyni aktyor (personaj)lar va tasvirga olish joylari bo'yicha adabiy yoki rejissyor ssenariysiga binoan bo'lish, agar u shu vaqtda tayyor bo'lgan bo'lsa.

Ssenariyni aktyor (personaj)lar va tasvirga olish joylari bo'yicha bo'lish – bu ssenariyni uni tashkil etuvchi qismlar va lavha(epizod)larga ajratish va har bir qismini, ishlab chiqarish nuqtai nazaridan sahnalashtirish uchun talablarni ko'rish maqsadida tahlil qilish. Shunday qilib, kadrni sodda yoki murakkab bo'lishini aniqlash mumkin. Aniq ma'lumki, kino olishda nisbatan murakkab kadr ko'proq vaqtni va mablag'larni talab qiladi. Eng sodda holda, elektr manb'asiga ulangan va tasvirga olish vaqtida xarakatlanmaydigan, uzoq muddat yoritishsiz, statistlar va sahnalashtirish vositalarisiz va balki, ovoz yozishsiz kamera kerak. Tasvirga olish guruhi o'xshash kadrlarni ishlab chiqarish uchun eng kam sonli bo'lishi mumkin, va shuning uchun hammasidan ko'ra tejamli.

Shunday ko'rinishdagi kadrni, katta bo'lmagan sun'iy yoritishni qo'llab olishni oddiy misoli bu, reklama roliklari uchun statik (xaraksiz) kadrlarni yoki har qanday janrlardagi filmlarga kiritiladigan manzarali s'emkallarni kadrlari.

Eng murakkab tasvirga olishda ulkan sahnalashtirish vositalari ishlatilishi mumkin, kamerani uzoq va murakkab, miqyosini (masshtablash) o'zgartirish, panoramalash, operator kranida tik ko'tarilish, har-xil rakurslari bilan uyg'unlashgan holda kadr ichidagi xarakatni tez rivolanish xarakatlari, ijrochilarni

4.1- rasm. Rollarga ijrochi tanlash, kasting jarayoni

katta tarkibi va har-xil mahsus effektlar bilan qoʻllanilishi mumkin. Bunga oʻhshash aniq misollarni «**Vaterloo**» yoki «**Voyna i mir**» kabi filmlardagi janglar lavhalarida, yoki xoreograf sanʼatini, taʼsirchan namoish tashkil etishda kaskadyorlarni murakkab qiliqlari bilan tenglashtirish mumkin boʻlgan «**Vestsaydskaya istoriya**» va «**Xello, Dollli**» kabi musiqiy filmlardagi raqslar sahnalashtirilgan lavhalar bilan namoyon qilish mumkin.

Murakkab tasvirlar kompyuter orqali ham yaratilishi mumkin, qachonki murakkab sahnalashtirilgan kadrni alohida qismlari kompyuter dasturiga joylashtiriladi va keyinchalik, bir nechta alohida tasvirga olingan ekspozitsiyalardan maʼlum davomiylikdagi koʻrinishni tuzish uchun, kadr ketidan kadr birga ulanganda. Tasvirga olish, qanday murakkablikga ega boʻlmasin, operator guruhi har bir kadr ustida toʻliq kuchi bilan ishlashi kerakligi esida turishi lozim. Shunday qilib, yakunida aytish mumkin, rejissyor xayolini cheklovchi chegara boʻlib kadrni sahnalashtirishdagi murakkablik, budjetni oshib borayotgan hajmi boʻlmoqda.

Hujjatli film, odatda, oldindan kadrlashni, rollarni taqsimlanishini, badiiy eskizlarni, tabiatdagi joylarni aniq koʻrsatilishini, dekoratsiyalarni qurilishini yoki bosh planlashtirishni talab qilmaydi. Juda katta budjetli toʻliqmetrajli badiiy film,

ancha murakkabroq tuzumiga ega bo‘ladi, chunki budjetni va kalendar-sahnalashtirish rejani o‘zgartirilishi bir-biriga ta’sir qiladi, va bu jarayon, yuqorida ko‘rsatilgan sxemadagidan uzinroq davrda davom etadi. Ta’minot yoki mahsus effektlarni yasash kompaniyalar xizmatlarini moliyalashtirish ham hisobga olinishi zarur, chunki ular o‘z tashkilotlarini kalendar rejalarini va tayyor mahsulotlarni topshirish muhlatlari bo‘ladi. Ushbu murakkabliklarni tushunish uchun, tayyorlash davridagi ishlab chiqarish jarayonining alohida qismlarini ko‘rib chiqish lozim.

Ssenariyni ishlab chiqish jarayonidagi birinchi qadam shundan iboratki, epizodlar va sahnalar sonini tahlil qilinishi lozim. Buning uchun, ssenariydan barcha tasvirga olish joylari ko‘chirma qilinadi, har bir ko‘rinishni sahnalashtirish uchun qismlarni va talablarni batafsil aniqlash uchun, har bir ob’ektda olinadigan sahnalar ro‘yxati tuziladi. Ssenariyni ishlab chiqishdagi keyingi qadam bu mazkur filmda s‘yomkalarini tahminiy sonini hisoblab chiqish. Agar rejissyorni sahnalashtirish ssenariysi bor bo‘lsa, sahnalar soni, ularni murakkabligi va uskunalarni o‘rnatish uchun vaqt xarajatlarini, hamda kameralarni ko‘chirishlar sonini, s‘yomka vaqtida dekoratsiyalar va rekvizitni almashtirishni hisobga olib, tasvirga olish kularni sonini aniqlash qiyin emas.

Huddi shunday, voqeani rivojlanishiga ta’sir qiladigan va ularni o‘rnatishga va tasvirga olishga sarflanadigan vaqtni hisobga olib, asosiy kadrlar soni aniqlanishi kerak. Ushbu tahlildan har bir sahnani to‘liq tasvirga olish uchun va bu sahnaga kiruvchi asosiy kadrlarni s‘yomkasiga, hamda butunlay ishlab chiqarish uchun kerakli vaqt aniqlanadi. U, har-xil yordamchi ishlar va tabiatda to‘g‘ri keladigan ob-havoni kutish vaqti bilan qo‘shilgan holda aniqlanadi.

«**Kadro-plan**» — bu, tasvirga olish, sahnalashtirish va montaj birligi bo‘lib, alohida olingan sahnani qanday qilib: bitta yoki bir nechta kadro-planlar bilan, xarakatlimi yoki statik (xarakatsiz) va h.k.lar, tasvirga olish bo‘yicha rejissyorni va sahnalashtiruvchi-operatorni imtiyozi (ihtiyori). Masalan, ikki shahs o‘rtasidagi dialogni kinos‘yomkasida, rejissyor, balki, uchta kadro-planda to‘xtaydi: A shahsni yirik plani, V shahsni yirik plani va ikkala shahs bor, umumiy plan. Sahnalashtiruvchi ssenariy ushbu kadrlarni ketma-ketligini montajda ko‘rsatadi.

Lavha ikki shahsni umumiy plandan boshlanadi, keyin navbati bilan V shahsni yelkasi ustidan olingan A shahsni yirik plani va A shahsni yelkasi ustidan olingan V shahsni yirik plani, keyin A shahsga qaytiladi, keyin V shahsga, va keyin yana ikki shahsni umumiy plani keladi.

Shunday, rejissyor ssenariysida oltita kadr va atigi uchta tasvirga olish kadro-plan rejalashtiriladi. Rejissyor yoki montajyor planlar sonini, navbat almashish tartibini o'zgartirishi mumkinligini esda tutish zarur, lekin oldindan tuziladigan kadrlash rejasi ishlab chiqarish jarayonini rejalashtirish uchun baribir zarur.

2.3. Rejissyor ssenariysidagi mahsus talablar

Rejissyor ssenariysidagi bu bo'lim ovozga, yoritishga yoki kaskadyorlar uchun mahsus effektlarga yoki ishida o'zicha qiyinchiliklar bor, hohlagan boshqa mutaxassislarni tegishli uskunalarni ishlatganda masalan, o'rgatuvchilarda hayvonlar bilan ishlaganda, texnik talablarni o'z ichiga oladi. Shu yerga, keyinchalik ko'rib qo'shimcha ishlashdan o'tishi lozim bo'lgan tasvirga olishga harajatlar kiritiladi (hozir buni kompyuterlar bajarmoqda). Shunindek, ssenariyda, xavfsizlik texnikasini ta'minlash bilan bog'liq yo'nalishlar bo'yicha harajatlar ko'rsatilgan bo'lishi va tegishli mutaxassislarga to'lovlarni ko'zda tutishi kerak. Har qanday harakat bilan bog'liq lavhani tasvirga olishda bo'ladigan tavakkalik (xavf-xatar) darajasini aniqlash kerak. Agar, xavf-xatarli vaziyat bo'lsa, u tasvirga olish maydonchasida ishlar to'g'ri tashkil etilishi va barcha ehtiyot choralari syomkalar boshlanishidan oldin albatta oldindan ko'rilgan bo'lishi kerak.

Bu qisqa eslatmalar rejissyor ssenariysi betlarida yuqorida keltirilgan edi. Har bir tasvirga olinadigan kadr, har bir lavha har tomonlama barcha jihatlarda ko'rilgan bo'lishi kerak. (4.2- jadval)

Ishlab chiqarish jarayonidagi keyingi qadam – bu, har bir lavhani tasvirga olish uchun kerak bo'ladigan barchalarni kiritilishi lozim bo'lgan, rubrikalar ro'yxatini tuzish. Bu yerga barcha ijrochilar va tasvirga olish guruhini tarkibi kiradi. Kerakli uskunalar, rekvizitni ro'yxatini tuzish lozim, mahsus effektlar

bo'yicha eslatmalarni, har bir s'yomkani ishlab chiqarish uchun muhim bo'lgan, barcha jihatlar bo'yicha ma'lumotlarni berish.

№	План, способ съемки	Метраж		Шумы, музыка	Примечания
1	2	3	4	5	6
12	Ср., С	3	Надзиратель тюрьмы с непроницаемо равнодушным лицом копается в корзинке с провизией, принесенной миссис Адамс.		Камера с ОПФ, рельсы, тележка, спайдер
13	Общ. С (наезд на Кр.)	4	— ДА, ДА, — повторила с заметным акцентом по-русски миссис Адамс, — ЛЕНА ПРИСЛАЛА ТЕЛЕГРАММУ... — НЕ ПОНИМАЮ, — растерянно ответил Чичерин, — ЛЕНА? КАКУЮ ТЕЛЕГРАММУ? — он сидел в арестантской одежде за столиком у тюремной решетки, тянувшейся от пола до потолка, в комнате для свиданий...		Надзиратели — 2 Корзина с шампанским «Вдова Клико». Фрукты. Бенгальские огни. Тюремные кружки — 2 шт.

4.2- jadval. Rejissyor ssenariysidan ko`rinish

Ssenariyda yozilgan yoritishni hisobga olish, va tegishli rubrikaga tasvirga olishni qachon boshlanishi va qachon tugatilishilozim bo'lgan vaqtlar kiritilishi kerak. Dekoratsiyalarni o'rnatish, keyinchalik kerak bo'lishi mumkin.

Zamonaviy kameralar, magnet yozuvlar va yangi texnologiyalar bilan tasvirga olishda, dekoratsiyalar qurilishini talab qiluvchi cheklovlar yo'q, va bunday zamonlar allaqachon o'tib ketdi. Lekin bu, studiyadagi ishlarda hech qanday afzalliklar yo'q degani emas. Qandaydir holatlarda dekoratsiyalar qurilib, pavilonda o'ziga xos s'yomkalarini o'tkazish foydaliroq. (4.2- rasm) Bunday holatda arxeologik qazilmalarni va daraxtlar chakalakzori orasidagi katta bo'lmagan qo'yxona dekoratsiyalarini o'rnatish mumkin.

Dekoratsiyalar qurilishi zarurligi bo'yicha misol - «**Terminator 2**» filmini tasvirga olish – uch qavatli bino osmonga otilib ketishi lozim edi. Film uchun, kalendar-sahnalashtirish rejasida ko'rsatilgan vaqtda, faqat bitta to'g'ri keladigan bino topilgan va u ikki qavatli bo'lgan. Dekoratsiyalar yordamida uchinchi qavatni qurishga qaror qilindi, va so'ngra tasvirga olishda, uni portlatib yuborishdi.

4.2- rasm. Pavilonda dekoratsiya qurilishi

Tabiatda tasvirga olishda hisobga olinadigan mahsus va nooddiy talablardan bittasi – ob-xavoni ma’lum holati. Modomiki, ssenariyda yomg‘irli kun yozilgan bo‘lsa, ob-xavoni kutish vaqti kalendar-sahnalashtirish rejasiga tasvirga olishni majburiy shart sifatida kiritilish kerak. Yomg‘irli kunni, yomg‘irni oldingi planda yaratayotgan yomg‘irlashtirish mashinasi yordamida ko‘rsatish mumkin, garchi bunda yomg‘irli xavoni to‘liq samarasiga erishilmasa ham. Shunday mashinani borligi halaqit qilmaydi, ayniqsa tasvirga olish pavilon ichida yoki tabiiy intererda amalga oshirilsa.

Rejissyor V.Kliv tomonidan «Dvornik» filmini tasvirga olishda, ko‘chada doim qor yog‘ib turishi lozim edi. Odatda, Angliyada qor bo‘lmaydi, bo‘lsa ham, tez erib ketadi. Ssenariydagi naturada qor qoplamasi bo‘lishi to‘g‘risidagi eslatmalarga amal qilish uchun, s‘yomkalar, yomg‘irlash mashinasi yordamida berilgan, «qor orqali» amalga oshirilgan, kameralar esa, fon sifatida uzunfokusli optika yordamida tasvirga olinayotgan derazalardan uzoqda joylashtirilgan. «Qor yog‘ishi» butun tasvirga olish jarayoni mobaynisida davom etgan.

Kamerani ishlatilishida qanday qiyinchiliklar paydo bo‘ladi? Hech bir tasvirga olish, xarakatdan murakkabroq narsani talab etmaydi, shuning uchun, asosiy uskunalar buning uchun kerak bo‘lgan barchasini ta’minlashi kerak.

Modomiki, tasvirga olish kunduzgi vaqtda, oddiy yorug‘ kun davomida olinayotgan bo‘lsa, barcha ishlarni asosiy tasvirga olish guruhi bajarishi lozim va shuning uchun, ish vaqtdan tashqari ishlar yoki qo‘shimcha ishchilar uchun to‘lovlar qilinmaydi. Sahnalashtiruvchi – rassomni xohishiga ko‘ra avtomobillar rusumiga va asosiy personajlarni libosiga alohida talablar bo‘lishi mumkin.

Masalan, globus, qo‘rg‘oshin quticha va – voqealar rivojlanadigan, kerakli bezatilgan tabiatni bir joyi zaruriy rekvizit bo‘lmoqda. Ammo, har bitta s‘yomkani farqlamoq lozim va rejissyor ssenariysida oldindan yozilmagan qo‘shimcha tasvirga olish ehtimolini tahmin qilinishi kerak. Rejissyorni sahnalashtirish ssenariysi tayyor bo‘lmaguncha, ishni oldinga amaliy yurishishi mumkin emasligi endi tushunarli bo‘lsa kerak. Kartina direktori, tasvirga olish uchun unga nima kerak bo‘lishini aniq bilishi shart.

Hujjatli filmda, kartina direktori ssenariyni aktyorlar va joylar bo‘yicha va barcha tushuntirishlarni kadrlash suratlari ketidan bo‘ladigan holda bo‘linishini ta‘minlashi lozim. Mazkur ishni maqsadi, har bir kadrni suratga olish uchun kerakli bo‘lgan barchasini hisobga olish uchun, ishlab chiqarish talablarini tahlil qilish. Tahlil qilinadigan omillar, repetitsiya va tasvirga olish jarayonlaridagi xizmat ko‘rsatish tizimini o‘z ichiga oladi.

Buning uchun, bog‘lanib turish zarur bo‘ladigan shahslarni ruyxati bo‘lishi kerak, har bir ish joyidagi texnika havfsizligi bo‘yicha muammolarni ko‘rib chiqish, tasvirga olish joyiga yetkazish usullarini va transportda kirib borish yo‘llarini aniqlash, tezkor aloqani nazarda tutmoq, ob-xavo tahminini va tasvirga olishni tashkil etish bilan bog‘liq ma‘lumotlar olinishi kerak.

Rejissyor va bosh operator tomonidan yaqinda tasvirga olinadigan joylarni oldindan ko‘rilishi, vaqtni va natijasida, pulni, tejash bo‘yicha bosh usullaridan biri bo‘lmoqda, chunki har bir joyda va har bir kadrda nimalar kerak bo‘lishi bo‘yicha ushbu mutaxassislarni tushuntirishlari va izohlari, ko‘p narsalarni oldindan nazarda tutish imkonini beradi. Shunday uslubda yig‘ilgan barcha ma‘lumotlar – tegishli ro‘yxatlarga uiritilishi va kerakli shahslarga tarqatilishi lozim.

Bu nafaqat kalendar-sahnaga olish rejasini tayyorlashga, balki har kunli, barcha kerakli sahnalashtirish vositalarini, hatto aktyor xodimlarni s'yomkaga chaqirish bo'yicha har kungi habarlashlarni va kerakli transportga buyurtmalarni tayyorlash imkonini beradi.

2.4. Mahsus uskunalar ijarasi

Operatorlik va yordamchi texnikalar:

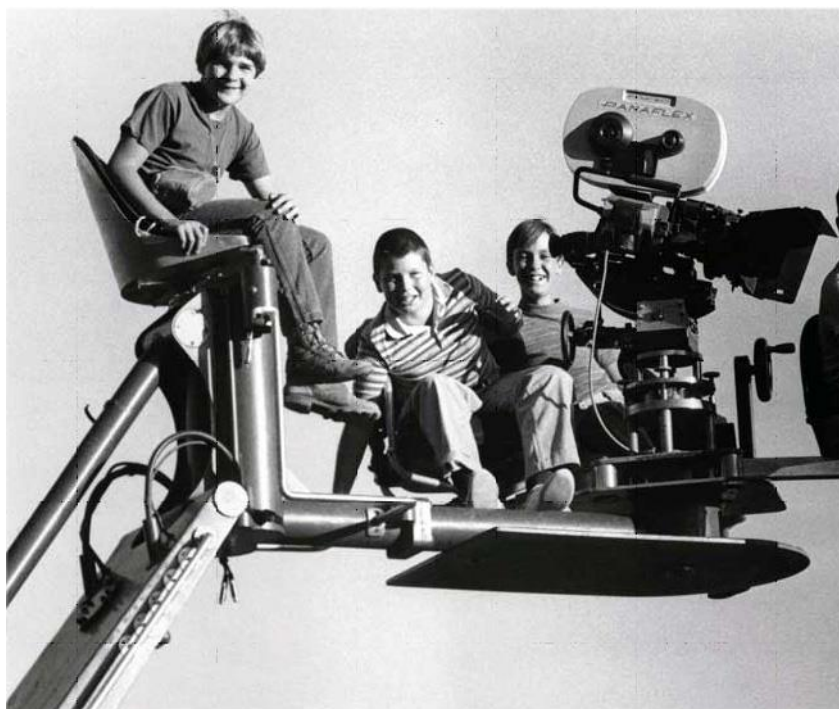
Operator aravachasi – eng keng tarqalganlari: «Espase» (Italiya) va uni o'zgartirilganlari (modifikatsiya), «Goblin» (Rossiya) – o'zgartirilgani bitta. Aravacha to'plami yig'ilgan aravachani o'zidan va relslar, mahkamlash anjomlari - takelaj (tortqichlar, qoziqlar va h.k.) va elektr yurgazuvchidan iborat. Kompyuter boshqaruvlik aravachalar bor, o'ta jihozlanganlari bor, lekin hozir ular ko'rilmaydi.

4.3- rasm. Tasvirga olish rels-telejkasi

Bilish shart, agar sizga ko'p burilishlardan yurishga to'g'ri kelsa - «Goblin»ni olmang, u burilishlar bo'yicha juda yomon yuradi (silkinadi va sakraydi). Ravon xarakatni faqat «Espase»da olish mumkin. Relsli to'liq aylanmasini diametri 6 metr, oltita burilish seksiyasi. Relsli panoramalarni tahlash uchun, vaqt keragligini esda tutish kerak, ayniqsa bu tabiatda tasvirga olishga tegishli. (4.3- rasm)

Operator kranlarini tahminan kran-mil va operator milni yuqori qismidagi maydonchasi- da o'tiradiganlarga bo'lish mumkin. Kran- millar hilma-xil bo'ladi – 1,5 dan 30 metrgacha. Umumiy tamoili – mil xarakatlarini boshqarish qo'l bilan amalga oshiriladi, kamera va

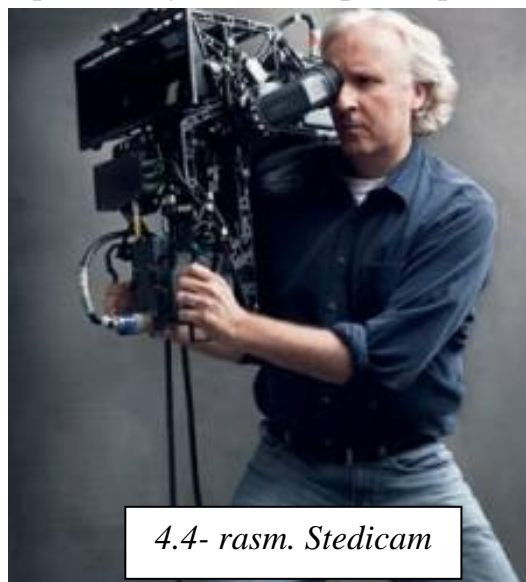

Tasvirga olish kran

kamerani kallakchasini boshqarish – masofali, pult-dan keltiruvchilar yordamida. Kamera kallakchalari 2-pozitsiyali va 3-pozitsiyali («ishchi» tekisliklar soni bo'yicha) bo'ladi. Kran-milni 3 kishi boshqaradi. Bu ish uzoq bo'ladi, shuning uchun ortish-tushirish, o'rnatish-yig'ishga kam bo'lmagan vaqt talab etiladi.

Operator o'tiradigan operatorlik kranlar, qoida bo'yicha, («Super Espase», «Cine Gib») operator aravachalari asosida qurilgan. Bugungi kunda, eng katta kranlardan biri – milini chiqish uzunligi 30 metr bo'lgan Minsk «Superkran»i, ijaraga olinishi mumkin.

Stedikam – haraklanish vaqtida tasvirga olish uchun. (4.4- rasm) Bevosita sahnalashtiruvchi operatorga yoki mahsus tayyorlangan operator, «stedikamchi»ga kiydiriladi, ijaraga olinadi. Stedikamni

4.4- rasm. Steadicam

qo'llash zarurati loyihani tayyorlash ishlari bosqichida sahnalashtiruvchi-operator va rejissyor tomonidan aniqlanadi. Stedikamni har qanday ishlatish holati oqlangan bo'lishi kerak. Stedikam yordamida tasvirga olish san'atiga sanoqlilar egaligidan tashqari, bu hali ham yetarlicha uzoq jarayon, va qimmat.

Mahsus texnika – alohida turdagi tasvirga olishlar uchun, mahsus buyurtma qilinadigan moslamalar. Ijara haqi har-xil ko‘rinishda bolishi mumkin.

Yoritish uskunalari:

Yoritish uskunalari (chiroq). Asosiy universal tasniflash – yorug‘lik harorati bo‘yicha «oq» va «sariq» nurni farqlashadi. Yoritish asboblari chiqaradigan eng keng tarqalgan firmalar - «**Desisti**» (Italiya) va «**ARRI**» (Germaniya). Yorug‘lik tavsiflaridan biri – yorug‘lik harorati. Kelvin (K)larda o‘lchanadi. Uni mahsus asbob – kolometr bilan o‘lchash mumkin.

- «Oq nur»li – chiqishida 5500 K haroratli nur oqimini beruvchi yoritish asboblari. Tahminan shunday haroratga quyosh nuri ega. Bunday asboblarni nomi, ishlatiladigan lampalarni nomiga o‘hshash - HMI. HMI yoritish asboblari «sariq» lardan ancha qimmat.

- «Sariq» nurli - chiqishida 3200 K haroratli nur oqimini beruvchi yoritish asboblari. Tahminan shunday haroratga maishiy qizdirish lampalarni nuri ega.

Aynan shunday lampalar ularda ishlatiladi. Oddiy, qimmat emas, pand bermaydigan yoritish uskunasi. Aynan shunday lampalar ularda ishlatiladi. Amalda to‘xtovsiz ishlaydigan yoritish uskunasi. (4.5- rasm)

Nur (yorug‘lik)-kinoni asosi. Chiroqda tejashga qattiq xarakat qilmang, va bu darhol tasvirda ko‘rinadi. Chiroq mo‘jizalar yaratadi – mayib majruh odamnichiroyliga aylintiradi, va teskarisi. Operatorni san’ati aynan chiroq bilan «tasvirlash» san’atida.

4.5- rasm. Yoritish projektorlari

Grip –«mahkamlagich, mahkamlash» soʻzidan kelib chiqqan. Shunga koʻra, asosiy maʼno – nomida. Bundan tashqari, tarixan vujudga keldiki, grip-odamlar, chiroq bilan samarali va qulay ishlash uchun effektli chiroq filtrlari va boshqa «narsalar» bilan shugʻullanib kelmoqdalar. Grip-uskuna toʻplami iborat.

Nur filtrlari toʻplami rangli haroratni va nur oqimini vakuchini oʻzgartirishga imkon yaratuvchihar-xil kompensatsiya filtrlari, effektli (rangli) chiroq filtrlari, va «frost» deb nomlanadigan, nur oqimini stol ustiga qoʻyiladigan lampaga kapron yopilganga oʻhshab nur oqimini darrov ancha «yumshatib» va soyalarni kamroq zich qiladigan yoyib beradigan mahsus filtrlar.

Mahkamlovchi shtativlar (sistendlar), shunindek – teyplar (mahsus issiqlakka bardosh skotch-tasma)dan va qisqichlardan boshlab va har-xil ekstender, kallakchalar kabi va h.k.ayyor narsalar bilan tugatgan holda boshqa mahkamlovchi inventar va moslamalar – roʻyxat katta. Bularga frost ramalari ham kiradi.

Nur oqimini maydonini yoki tavsifini oʻzgartiradigan moslamalar – «flag»lar, toʻrlar va «frost»lar (1, 0,5 yoki 0,25 diafragmani oluvchi), «kuk»lar – teshikchalar bor fanercha. Ijarasi smenali.

Elektroenergiya bilan taʼminlash – juda masʼuliyatli payt. Hammasidan yengilli – chiroqda muammolarsiz 100-200 kVt.gacha elektrenergiyasini onson olinadigan pavilonda. Yomonrogʻi – jihozlanmagan honada tasvirga olishda-maishiy tarmoqdan kamdan kam 15-20 kVt.dan ortiq olish mumkin. Tabiatda – umuman qiyin, lekin bu holatda generatorlar yordamga keladi (tabiiyki, tekinga emas.). Kichik generatolar,koʻchiriladigan, quvvati 5-15 kVt, oʻrtacha generatorlar quvvati 40-60 kVt, qoida boʻyicha tirkamalar asosida. Katta generatorlar – bu, kuzovida 100 va undan ortiq kVt quvvatini ishonchli beruvchi oddiy meʼyoriy dizel-generator oʻrnatilgan ZIL turidagi avtomobil. Bu, orzudagi lekin eng qimmat variant. Ularni ijaraga olinadi.

Yorugʻlikka (nurga) taʼsirchanlik, ishlatiladigan va boshqa materiallar:

Kinotasma - kinoni, musiqiy va reklama kliplarini ishlab chiqarishda ishlatiladigan asosiy nurga taʼsirchan material. Tasvirni yuqori sifati bilan tavsiflanadi. Hozirgi paytda, amalda raqiblari yoʻq, garchi HD tasmali sifatga juda

yaqinlashib kelmoqda. Kinotasmalarni ishlab chiqarishda jahondagi asosiy yetakchilar - «Kodak» (AQSh, Fransiya, Buyuk Britaniya), AGFA (Germaniya) va «Fudji» (Yaponiya) kompaniyalari.

Tasmani bilish kerak bo'lgan tavsiflari – turi, formati (o'lchami), nurga ta'sirchanligi, nur bo'yicha muvozanatlanganligi.

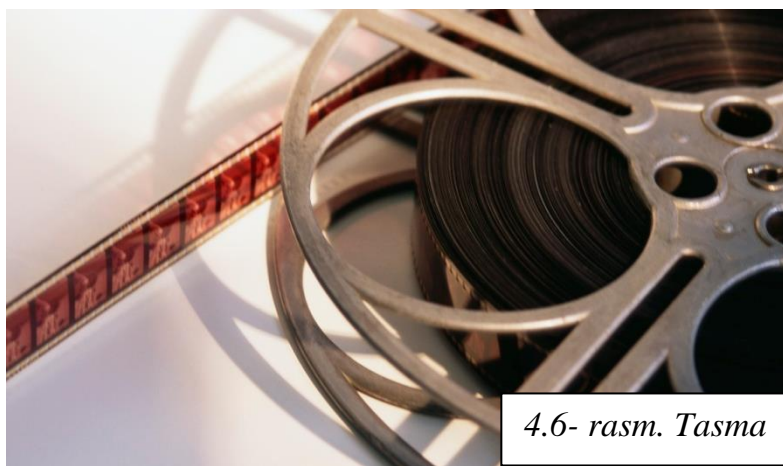
Tasma turi – negativ va aylantiriladigan (pozitiv), kontratiplarni tayyorlash uchun mahsus tasmalar va h.k. (4.6- rasm)

Format (o'lchami) – eng tarqalgan formatlar – 16 va 35 mm (tasmani eni);

Sezuvchanlik «shustvitelnost» – tasmani nurga qabul qilish bo'yicha sezgirligini tavsiflaydi. Sezuvchanlik qancha yuqori bo'lsa, tasma shuncha nurga sezgirliroq bo'ladi, va shunga ko'ra, uni me'yoriy ishlatish uchun kamroq yorug'lik kerak bo'ladi. ISO – 50, 100, 250, 400 ISO birliklarida o'lchanadi.

Nur bo'yicha muvozanatlik – tasmalar 5500 K yoki 3200 K yorug'lik harorati bo'yicha muvozanatlanishi mumkin. «Oq» nurga muvozanatlangan tasmada «T» belgisi bo'ladi, va 5500 K yorug'lik haroratidagi nurni oq deb qabul qiladi, 3200 Kni – sariq deb.

«Sariq» nurga muvozanatlangan tasma 3200 K yorug'lik

4.6- rasm. Tasma

haroratidagi nurni oq deb qabul qiladi, 5500 Kni – ko'k deb. 35 mm.li barcha tasmalar 305 va 122 metrli o'ramlarda chiqariladi, va bu tasmalarga, tegishlilik bo'yicha 10 va 5 daqiqali tasvirni me'yoriy tezlikda (soniyada 24 kadr) olishga imkoniyat beradi. 16 mm.li barcha tasmalar 122 metrli o'ramlarda chiqariladi, va bu 10 daqiqali tasvirga to'g'ri keladi.

35 mm.li negativ kinotasmani 305 metrli o'ramini tahminiy narhi – 600 AQSh dollari atrofida, 16 mm.ligini 122 metri - 140 AQSh dollari atrofida.

Muhim: tasma, harorat holati (rejim)ga, muayyan namlikga va h.k. rioya

etilayotgan mahsus xonalarda saqlanishi kerak, shuning uchun faqat rasmiy dilerlardan, vakolatxonalardan yoki sertifikatlangan laboratoriyalardan harid qilinishi lozim. Noto'g'ri saqlanayotgan tasma o'zini tavsiflarini yo'qotadi, birinchi navbatda yorug'likga sezuvchanligi kamayadi, buning ustiga-sezilarli darajada vial (xiralik) paydo bo'ladi. Professional formatdagi videokassetalar (Betacam SP, SX, Digital, Digital S, DV, DV-Cam va h.k.)

Muhim: yangi videokassetalarni yopishib qolishini oldini olish uchun ishlatish oldidan «aylantirib o'rash» tavsiya etiladi. Bu – uchrab turadigan hol!

Nazorat savollari:

1. Film xronometraji to'g'risida gapirib bering.
2. Rejissyorni (sahnalashtirish) ssenariysini ishlab chiqarish jarayoni nimadan boshlanadi ?
3. Rejissyor ssenariysida mahsus talablar.
4. Tasvirga olish uchun kerak bo'ladigan barchasini kim va qanday ta'minlaydi?
5. «Stedikam» nima?

3. HUJJATLI FILMLARNI YARATISH KETMA-KETLIGI

3.1. Film g'oyasi

Asosiy ma'no shundaki, g'oya bo'lmasa, film ham bo'lmaydi. G'oya ko'p manbalardan paydo bo'lishi mumkin, lekin, asosan prodyuser, rejissyor yoki muallif ota-onasi bo'lmoqda. Ko'pincha, prodyuser o'zi bolang'ich g'oyani taklif etadi. Ammo, odatda u o'zi ishongan va ular uning uchun obro'li bo'lgan, va o'z navbatida o'zi ham ular uchun obro'li odam bo'lgan mualliflar yoki rejissyorlarga murojaat qiladi.

Shunday qilib, shu yo'l bilan ko'pchilik muallif va rejissyorlar kinoga kirib keladi. Prodyuser bu bosqichda loyihani ishlab chiqishga qo'shilmaydi, lekin tasvirga olish bosqichida jalb qilinadi va guruh bilan va xususan, kartina direktori bilan birgalikda ishlab, barcha qarorlarni qabul qilishda katta ta'siri bo'ladi

Loyihani amalga oshirishdagi har bir keyingi qadam filmni asosiy konsepsiyasini aniqlashtirishi va butun loyihani yakuniy rivojlanishini belgilashi lozim. Bu esa, loyiha faqat ijodiy xodimlar tomonidan ishlab chiqilishi kerak emasligini bildiradi. Loyihani qiymatini aniqlash muhim, hech bo‘lmaganda barinchi tahminda, va shunga ko‘ra, oldingi moliyaviy smeta tuzilishi kerak.

3.2. Hujjatli film ssenariysi

Hujjatli va badiiy film orasidagi farqi aniq. Shunga qaramasdan, bu ikki ko‘rinishdagi filmlar birgalikda dramatik va hujjatli filmlarni sintez shaklida mavjud bo‘lishi mumkin, agar uni ham va bunisini ham asosida amaldagi bor voqealar bo‘lsa.

Birinchi holatda, voqealar sodir bo‘layotganda tasvirga olinadi, (5.1- rasm) ikkinchisida – voqealar tiklanib, inssenirovka (uyushtirilib) qilinadi. Ikkala holatda ham, ssenariy asosiga bor voqealar olinadi. Badiiy film yoki boshqa dramatik asar – bu, birinchi navbatda, voqea tarixini tasviri, keyin esa mualliflarni hayoli.

Hujjatli film har-xil variantlarda mavjud, lekin mumtoz shaklida u, haqiqatdan amalda nima bo‘layotganini o‘z vaqtida kamera orqali belgilab qo‘yish bahtiga erishib tasvirlash uchun, mo‘ljallangan. Tasvirga

5.1- rasm

o‘lish jarayonida shunday bo‘ladiki, amalda ishlab chiqarish muhlatlari surilib ketadi, ayniqsa estalik voqealarni va boshqa, keng va chuqurlashtirilgan holda tasvirlanishni talab qiladigan voqealarni tasvirga olishda. Bunday hol, qoida bo‘yicha, siyosiy mazmundagi loyihalarda bo‘ladi, va bu hujjatli film yaratuvchilari uchun va, demak kartina direktori uchun, ayniqsa, ishlab chiqarishni so‘ngi bosqichlarida, muammo bo‘ladi. Ko‘pincha, tayyor bo‘lgan mahsulotni

topshirish muhlatlariga yaqin qolganda, tasvirga olish guruhini qo‘shimcha hodimlar bilan to‘ldirish va boshqa ko‘zda tutilmagan o‘zgarishlar bo‘ladi.

Shuning uchun, oldindan qo‘shimcha xarakalanishni barcha imkoniyatlarini aniqlash, tahririyatli muammolar paydo bo‘lish ehtimolini va demak, batafsil qo‘shimcha muzokaralar, hamda qo‘shimcha yozma shartnoma va kelishuvlarehtiyojini yo‘q qilish, ikki karra muhimroq.

Hujjatli ishlab chiqarishda ko‘plab janrlar mavjud, har bir hujjatli film yaratish bo‘yicha o‘zini stilistikasi va ijodiy uslubga ega, hamda o‘zining narhi va kalendar-sahnalashtirish rejasiga ega. Eng eski mavjud bo‘lgan uslublardan Flaetrini «Nanuk s Severa» va «Chelovek iz Arana» filmlariva Grirsonni filmlari bilan namoyish qilish mumkin bo‘lgan, «odatdagi kamera» bo‘lmoqda. Ushbu filmlarni ishlab chiqarilishini boshqarishda o‘zini ususiyatlari bor edi. Keyinroq, yashirin kamera bilan tasvirga olinganligi uchun, qat’iy boshqarishni talab etmaydigan «Semeystvo»ga o‘hshash televizion hujjatli filmlar paydo bo‘ldi.

Hujjatli filmlarni ko‘pchiligi, kinoga olish uslubi bo‘yicha va ishlatiladigan uskunalari, yoritish, tasvirga olish kunlarni soni, kinotasmani cheklangan hajmi (limiti) bo‘yicha farq qiladi.

Tasvirga olish guruhi, qoida bo‘yicha, eng kam bo‘ladi, lekin shunday bo‘lishi mumkinki, u xolisona sabablarga ko‘ra kattalashadi, ayniqsa,

tasvirga olgan material ko‘payib ketsa va tasvirga olingan materialni ajratish va yozib chiqish, hamda montaj uchun qo‘shimcha vaqt kerak bo‘lsa. Shuning uchun, bular hammasi hujjatli filmni kalendar-sahnalashtirish rejasini tuzishda va smeta o‘lchamini aniqlashda hisobga olinadi.

«Jonli tabiat» to‘g‘risidagi animalistik hujjatli filmlar (5.2- rasm) – ehtimol, ishlab chiqarishni, o‘ziga hos muammolariga ega, o‘ziga hos, faqat o‘z ishiga fidoi

odamlar band bo‘lgan, eng ommabop va universal turi. Bu, tasvirga olish joylarni qidirish, tabiiy vaziyatda tasvirga olish kerak bo‘lgan hayvonlarni izlashga vaqt harajatlari, mutaxassislar bilan maslahatlar, ekspeditsiya sharoitlarida chetlab o‘tish imkoni bo‘lmaydigan odamlarni ovqati va och qolgan hayvonlarni oziqlantirish uchun harajatlar, tasvirga olish uchun kerakli atrofni o‘raydigan fonni yaratish bilan bog‘liq katta hajmdagi ish.

Shu barcha masalalar kartina direktori tomonidan hal etilishi lozim. Masalan, «Sinyaya voda — belaya smert» (5.3-

rasm) filmini prodyusserlari va tasvirga olish g‘uruhi, ularni bo‘lajak qahramon-oq akula yashayotgan suv havzasini topish uchun, yer sharini yarmini tom ma’noda aylanib chiqishgan. Ular moliyaviy inqiroz chetida turishgan edi. Va, ularni «kinoyulduzi» kutulmaganda o‘zi namoyon bo‘magunga qadar, tasvirga olish guruhidan hech kim ushbu vaziyatdan chiqish yo‘lini topaolmagan. Lekin, bunday turdagi s‘yomkalari uchun tegishli tarzda atrof-muhitni «tashkillashtirish» va nafaqat havfli bo‘lgan, ammo ko‘p vaqtni oladigan, hayvonni yovvoyi tabiatda ushlashga urinishlarda, tejash imkoni bor.

Hujjatli kinoda oddiy uslub, kadr ortidan sharhlash – «kadr ortidagi ovoz» – nafaqat «Jonli tabiat» filmlarida, balki hujjatli ishlab chiqarishni boshqa janrlarida ham qo‘llaniladi. Bu, ayniqsa, tasviriy qatorni namoyish qilish qiyin bo‘lgan dasturlar uchun foydali. Buning natijasida, faqat tasvir orqali bajarilishi mumkin bo‘lmagan qo‘shimcha tushuntirishlar talab etiladi. Bunda, ishlab chiqarishni hususiyati shundaki, tasvirga olishdan so‘ng, tasvirga olishni imkoni yo‘q, noyob ob’ektlar to‘g‘risida ta’surot beruvchi suhandon matnini yozish foydaliroq.

Ehtimol, ishlab chiqarishni eng ketma-ketligi va oldindan etish mumkin bo‘lgan turlaridan biri, «industrial» deb nomlanayotgan hujjatli film bo‘lmoqda.

Bunday film, odatda, o'zini biznesini oldinga surish maqsadida u yoki boshqa kompaniya tomonidan buyurtma qilinadi.

Bu janri ikki hil ko'rinishi mavjud: ishlab chiqarishni iqtisodiyotini ko'rsatish yoki ishlab chiqarishni texnik salohiyatini tashviqot qilish. Va, naqd bo'lgan tasviriy material yoki tomoshabinga yetkazilishi lozim bo'lgan ma'lumotga bog'liq holda, keyinchalik ko'rinishi sahal ozgina o'zgartiriladigan, ssenariy yaratiladi.

Bu filmlarda muallif izohi, tasvirdagi lavhalarni tasviriy qatorda bo'lmagan va suhandon tomonidan o'qiladigan «kadr ortidagi» matn bilan taqdim etiladiganlari bilan o'zaro bog'liqligini tushuntiradi. Hujjatli filmni bu ikkala janri rejissyor va kartina direktoriga tasvirga olish mazmunini va filmni ishlab chiqarish kalendar rejasini nazorat ostida ushlab imkonini beradi. Rejissyor har doim bo'lajak filmni mazmunini belgilaydi, ammo oddiy (o'rgangan) kamera bilan tasvirga olishda yoki «jonli tabiat» to'g'risidagi hujjatli filmlarda, mazmuni ko'pincha amaldagi materialdan tanlab olishga bog'liq bo'ladi.

Rejissyor, o'zini shahsiy g'oyalarini va hayotiy muammolarga o'z munosabatini bayon etib, mualliflik filmni tasvirga olganda, kartina direktoriga bu holda ham, ishlab chiqarishni tashkil etish va boshqarishga qo'shimcha ma'suliyat yuklatiladi.

Hujjatli filmni, bir muncha eskirib qolgan eng arzon shakli, televideniye moliyaviy cheklovlari tufayli rivoj topdi – bu «*Televideniye suhandoni*» yoki «*Gapirayotgan boshlovchi*». (5.4- rasm) Bu filmlarni kompozitsiyasi, shunday filmni

5.4- rasm

mazmunini o'zicha tashkil etuvchi intervyularni yahlit qatoridan iborat. Ishlab chiqarishni bunday shakli nega nisbatan arzonligini tushunish mumkin: asosan,

ishlab chiqarish harajatlari pardozi-pastijyor maoshi va kichik tasvirga olish guruhiga ketadigan mablag'laridan iborat.

Hatto, agar hujjatli filmda qandaydir tarixiy voqealar to'g'risida gapirilayotgan bo'lsa, yengil yo'li mavjud – ushbu tarixiy voqealarni guvohlarini topish va ular bilan bir qator intervyularni tasvirga olish. Bunday turdagi filmlarni tasvirga olish yo tabiatda, yo tasvirga olinayotgan ishtirokchilarni shahsiy uylarida bo'ladi va amalda, har bir bunday s'yomka o'zicha, salkam tugatilgan lavhani tashkil etadi. Uskunini o'rnatishga sarflangan vaqt, odatda har bir olinayotgan intervyu uchun bir soatni tashkil etadi, albatta, agar qandaydir ko'zda tutilmagan vaziyatlar paydo bo'lmasa. Bunga yana s'yomkani o'zi uchun ikki soat qo'shish kerak. Agar siz ishni ertalab boshlagan bo'lsangiz, endi choshgohda bo'sh bo'lasiz.

Shuning uchun, agar siz kelajakda yarim soatlik hujjatli filmda ishlatiladigan, har birini davomiyligi besh daqiqa bo'lgan intervyudanhar kuni ikkitasini tasvirga olayotgan bo'lsangiz, unda barcha tasvirga olishga uch kun atrofida yoki yarim soatli filmni asosiy qismini tugatish uchun sag'al qo'proq vaqt talab etiladi.

Hujjatli filmlarni ishlab chiqarishda tasvirga olish guruhini ta'minlash harajatlari budjetni bosh bandlaridan biri bo'lganligi uchun, qayd etish mumkinki, «*Televideniye suhandoni*» yoki «*Gapirayotgan bosh*» hilidagi hujjatli film teldasturni tuzishda, salohiyati bo'yicha ancha arzon shakli bo'lmoqda.

Hujjatli filmni xislati ishlab chiqarish uchun batafsil ishlangan ssenariyni rad etadi. Bu shundan kelib chiqadiki, amalda, o'sha paytda nima bo'lishini, siz uni ko'rish bahtiga ega bo'lganizda va shunda sizning kamerangiz ishlaydigan bo'lsa oldindan bilish mumkin emas.

Natijasida, Angliyada ko'pchilik hujjatli filmlar, mavzusi keltirilgan va tasvirga olishni amalga oshirish bo'yicha asosiy takliflar keltirilgan ssenariy buyurtmasi asosida olinadi. Ishlab chiqarish idorasi tomonidan, ishlab chiqarishni asosiy ko'rsatkichlarini belgilovchi batafsil hujjat tayyorlanadi. Taqdim etilgan ssenariy buyurtmasida hujjatli filmni janri va tasvirga olish uslubi belgilangan bo'lishi kerak. Dastlabki ssenariy taklifida tasvirga olishdagi barcha variantlar

qo‘shib olinishi kerak. Bu, kartina direktori, tasvirga olish boshlanishidan oldin kalendar-sahnalashtirish rejasi va tahminiy budjeti bo‘yicha aniq g‘oyalarga ega bo‘lishi uchun zarur. O‘zbekistonda, hujjatli film faqat adabiy ssenariysi mavjud bo‘lganda ishlab chiqarishga kiritiladi.

3.3. Buyuk Britaniyada ssenariy buyurtmasini tayyorlash

Hujjatli filmni ishlab chiqarishni o‘ylab chiqilgan iqtisodiy baholashga ta’sir qiladigan barcha omillarni anglash uchun, qanday qilib ssenariy buyurtmasi aniq postanovkada ifodalanishi mumkinligini to‘g‘ri tushunish lozim. Britaniyada film ishlab chiqarish tizimi yuqori aniqlik bilan amalga oshiriladi. (5.5- rasm)

5.5- rasm. Tarixiy faktlarga asoslangan hujjatli filmni tasvirga olish (London)

Ssenariy taklifini asolanishi hujjat ko‘rinishida bajarilgan bo‘lib, bo‘lajak filmni mazmuniga mos bo‘lishi kerak. Unda filmni nomi, filmni mavzusi, ssenariy arizasini bergan sanasi, ya’ni, kim tomonidan berilishi va ularning manzili. Bu shuning uchun kerakki, chunki televizion kompaniyalar yuzlab bunday ssenariy

takliflarini oladilar. Keyingi betida, ssenariy taklifidagi kerakli hujjatlarni tez topish uchun, tegishli indeksi bo'lishi kerak. Keyingi betlarda ssenariy arizasini asosiy mazmuni bayon etilishi kerak, uni mavzusini, badiiy g'oyasini, loyihani amalga oshirish uslublarini, rezyume yoki homaki ssenariy bo'lishi mumkin bo'lgan dastur tuzilmasini sxemasi, filmni tahminiy budjeti (budjetni tuzish bosqichlari keyinchalik batafsilroq bayon etiladi), va nihoyat, mazkur ssenariy arizasi bo'yicha har qanday qo'shimcha ma'lumotlarni o'z ichiga olgan.

Filmning davomiyligini belgilash lozim. Amalda, hammadan oldin, bu buyurtmachiga bog'liq. Dastur, odatda, reklama kiritilishi uchun 30 daqiqadan kam davom etadi. Dasturni davomiyligi uzluksiz namoyish etilish talabiga ham bog'liq.

Har-xil mamlakatlarda bu talablar bir xil emasligi hisobga olinishi kerak. Balki, keyinchalik siz bilan tuzilgan kontrakt, filmni 30 daqiqa yoki 26 daqiqa va 20 soniya, bir soatli filmni 52 daqiqa 40 soniya davom etishini yoki bu davomiylikdan birmuncha farq qilishiniani belgilaydi.

Ko'p seriyali filmlar uchun har bir alohida seriyasiga qo'shimcha nima kiritishini va nima oldingi seriyasidan takrorligini alohida betlarida ko'rsatish talab qilinadi.

Ssenariy arizasi, loyiha qanday amalga oshirilishi lozimligini tushunish uchun, moddiy-texnik vositalarga tegishli har qanday ma'lumotlarni o'z ichiga olgan bo'lishi kerak.

3.4. Hujjatli filmlar byudjetini rejalashtirish

Buyuk britaniyada hujjatli filmlarni ishlab chiqarish uchun budjetni tuzish jarayoni, mohiyati bo'yicha badiiy filmlarni byudjetini tuzishdagi opersiyalarni o'z ichiga oladi. Odatda barcha homiylar, hamma televizion kompaniyalar hujjatlarni o'zlarining shakllariga egaligiga qaramasdan, hujjatlarni huddi o'sha shakllari ishlatilishi mumkin. Bu ikkala budjetlar orasidagi asosiy farqi yakuniy kalkulyatsiyani o'lchamidan iborat va shuning uchun u qanday olinganligini tushunish muhim.

Budjetni o‘lchamiga ta’sir qiluvchi birinchi omil – u tufayli shu yoki boshqa film ishlab chiqiladigan kelishuv yuzaga keladi. Kasaba uyushmalar va Ishbilarmonlar Assotsiatsiyasi mustaqil kino ishlabchiqarishi bo‘yicha kelishuvni imzolashdi. Bu kelishuvni qismi badiiy filmlarni tasvirga olish guruhlarini to‘lov miqdori (stavka)larni qamrab olgan, va hujjatli filmlarni ishlab chiqish uchun alohida stavkalar miqdori bor. Bu kelishuv, tasvirga olish guruhlar ishlaydigan, hamda ishlab chiqarish boshqariladigan muhlatlarni va shartlarni belgilaydi.

Muhlatlar byudjetga ahamiyatli bo‘lgani uchun va ayniqsa, ular o‘z ichiga ish soatlari, me’yordan ortiq ishlarni stavkalari, hizmat safari shartlari, yashash joylarini sifati, sog‘liqni saqlash va texnika havfsizligi, hamda ishchi brigadalarni

moliyalashtirishga tegishli boshqa ko‘psonli rubrikalari bo‘yicha ma’lumotlarni o‘z ichiga olgani uchun. Kelishuv nusxalari amaldagi mehnatga to‘lash stavkalari bilan tadbirkorlar Assotsiatsiyasi va kasaba uyushmalar ihtiyorida bor. Ish haqini to‘lashni amalga oshirilishi bo‘yicha, asosiy kelishuv har-xil stavkalarni belgilashini, lekin bu stavkalar, inflyatsiyaga monand ravishda har 6 oyda yangilanib borishini hisobga olish lozim.

Chunonki, bayon etilgan stavkalar eng kam ish haqi bilan kelishtirilgan bo‘lsa, bu mutaxassislar uchun joriydagi stavkalar odatda, kelishuvda ko‘rsatilgandan yuqori bo‘ladi, va shuning uchun budjetda ko‘rsatigan ish haqi, nihoyasida hisoblanganda har bir mutaxassisga alohida yondoshishga bog‘liq bo‘ladi. Bu harajatlarni kalkulyatsiyalashni yagona usuli, xodimlar bilan, har birini joriy stavkasini aniqlash uchun, oldindan muzokaralar o‘tkazish. Bunga o‘xshash

muzokaralar, ishlab chiqarishda ishtiroq etayotgan barcha odamlar bilan o‘tkazilishi lozim. (5.6- rasm)

Eng yaqqol misol sifatida badiiy filmda asosiy kinoyulduzlar guruhi bilan o‘tkaziladigan muzokaralar xizmat qiladi, lekin bunday hol hujjatli filmda ham bo‘lishi mumkin, taniqli ijrochi proporsional baland to‘lovni, yetarlicha asoslangan holda so‘raganda. Lekin hujjatli kinomahsulotni budjetini tuzganda, budjetni xarajatlar qismida yuqori chegarasi rubrikasi mavjud emas. Har biri bilan alohida yoki agentlari bilan muzokaralar o‘tkazilgandan so‘ng keyingi muhim qadam bo‘lishi kerak – yozma kelishuvni imzolash.

Ishlab chiqarish chiqimlarini, uskunalarni va kerak bo‘lgan boshqa xizmat ko‘rsatish vositalarni ijarasini kalkulyatsiyasi, ushbu xizmatlarni ta‘minlovchi kompaniyalari bilan tarif stavkalarini muhokamasidan boshlanadi. Xizmatlar narhi ko‘rsatilgan katalog (ro‘yxat)lar har-xil bo‘ladi.

3.5. Buyuk Britaniyada hujjatli film byudjetini namunaviy loyihasi

5.1- jadval.

	<i>Ushbu byudjet studiyada 9 haftalik videotasvirga olishga asoslangan</i>	<i>Yig‘indi (funt sterlingda)</i>
A	Ssenariy arizasi va ssenariy	700
B	Prodyuserga to‘lov 30 hafta 460 dan	13 800
	Rejisserga to‘lov	14 000
	Muallifga to‘lov	18 500
	ORALIQ SUMMASI	47 000
V	Ish haqi:	
	Sahna qurish brigadasi 900 x 30 hafta	27 000
	Tasvirga olish g‘uruhi 2600 x 9 hafta	23 400
	Montaj guruhi 700 x 25 hafta	17 500
	Qo‘shimcha 850 x 10 hafta	8 500
G	Badiiy bo‘lim	7 500
D	Aktyorlar; rollarni ijrochilari 600 x 6 x 2	7 200

Ye	Musiqa; dirijer, musiqachilar	3 500
J	Liboslar va pariklar	3 400
Z	Har-xil ishlab chiqarish zahiralari	1 200
I	Videotasmalar assortimenti 1:6 koeffitsienti bilan	2 000
	Laboratoriya harajatlari	11 000
K	Studiya	8 000
	Montaj 500 x 24 hafta	12 000
	Avtonom (alohida) x 2 hafta	12 000
L	Tezkor tarzda (rejimda)	
M	Uskunalar 1700 x 9 hafta	15 300
	Ulanadigan elektr quvvati	8 000
N	Ekspeditsiyalarda transport: tabiatda studiyada	7 500 1 500
O	Mexmonxona: Tasvirga olish joyida yashash harajatlari	11 000
P	Sug'urtalash	4 000
R	Kasbiy tasniflash standartiga binoan ijtimoiy ta'minot bo'yicha bo'nak to'lash	23 000
S	Reklama va zararlar to'lovi	1 000
T	Aralash harajatlar	1 400
U	Dekoratsiyalar. Loyihalash:	
	Qurilish va dekoratsiyalarni o'rnatish	3 000
	Rekvizit/ Jihozlash (Obstanovka)	2 300
F	Guruhni tasvirga olish joyida ta'minlash	500
	ORALIQ SUMMASI	217 500
X	Yuridik harajatlar	1 500
S	Ustama harajatlar	4 000
	ORALIQ SUMMASI	5 500
	HAMMASI	270 000

DSTURNI O‘RTACHA NARHI	45 000
-------------------------------	---------------

Nazorat savollari:

1. Film g‘oyasini kim ishlab chiqadi?
2. Hujjatli kino janrlarini ayting.
3. «Gapirayotgan bosh» nima?
4. Hujjatli filmni davomiyligi qanday aniqlanadi?
5. Hujjatli film budjetini rejalashtirish to‘g‘risida gapirib bering.

4. BADIY FILMLARNI YARATISH KETMA-KETLIGI

“Yaxshi filmni yaratish uchun siz uch narsaga muhtoj, bu – ssenariy, ssenariy va ssenariy!”

Gollivuddagi maqol.

4.1. To‘liq metrajli badiiy filmning ssenariysi

Bir kuni, mashhur amerika kinorejissyori **Djon Ford** filmni tabiatda suratga olayotganda, u bilan gaplashish uchun, tasvirga olish joyiga direksiyadan ikkita ijrochi prodyusserlar keldi. (6.1- rasm)

Suhbat vaqtida ular, tasvirga olish grafikga nisbatan uchkunlik kechikish bilan borayotganini va Ford vujudga kelgan vaziyatni to‘g‘rilash uchun nima qilishini direksiya bilmoqchiligini tushuntirishdi. Ford oldiga yordamchisini chaqirib, ssenariy nushasini olib kelishni iltimos qildi. «Uchkunlik kechikishmi?» - so‘radi Ford va ijrochi prodyusserlar javoban barobariga bosh liqillatishdi. Ford ssenariyni to‘qqizta betini sanab, yirtib olib ijrochi prodyusserlarga: «To‘g‘ri, biz oldin grafikdan orqada edik» deb, izohlab topshirdi. Ushanda, ijrochi prodyusserlar o‘z idoralariga qaytishga va Fordga tinch ishlashiga yo‘l qo‘yishga majbur bo‘lishgan.

Voqeani davomi birmuncha vaqtdan keyin sodir bo'ldi. Gollivuddagi ba'zi ssenariychilar Fordni ssenariyga bo'lgan beandisha munosabatidan g'azablangan, va o'sha paytdagi mualliflar gildiyasini Prezidenti Djozef Mankevich Fordga 9 ta toza varaq yuborib, oldingi rejissyor ssenariysini tiklashni talab qildi.

Bunga Ford oldingi ssenariyni muhimligiga qaramasdan, u faqat loyihani belgilashi va loyihada bo'lishi kerakga yaqinlashishi uchun, loyiha ishlab chiqarish vaqtida to'g'rilanadi, o'zgartiriladi va taqrizlanadi.

Lekin aniq ssenariy bo'lmasa, film ham bo'lmaydi. Achinarli, lekin tajribasiz rejissyor va prodyusserlar bu xaqiqatga ko'pincha yuqoridan qarashi, va u, ishga jalb qilingan texnik personal tomonidan to'liq baholanmayotgani bu fakt.

Buni hammasini tushunish kartina direktori uchun o'ta muhimli, chunki u keyingi rejalashtirish uchun ma'lumotlarni ssenariydan oladi, va bu rejalashtirish rejissyor yordamida qilinishi kerak, chunki faqat rejissyor, ssenariydan nima qolishini va yakuniy natijada ekranda gavdalanishini biladi. Kartina direktori rejissyor ssenariysini ishlab chiqish bosqichida taklif etilishi va sahnalashtirish ssenariysi tugatilishi bilan, ishlab chiqarishda albatta ishtirok etishi kerak.

6.1- rasm. Kinorejissyor Djon Ford Koppola tasvirga olish jarayonida

Shuning uchun, asli adabiy ssenariy va rejissyorlik sahnalashtirish ssenariy orasidagi farqni tushunish muhim. Asli ssenariy, hammasidan oldin, prodyusserlar

va moliyachilar dastlab muhokama qilishi va baholashi mumkin bo'lgan adabiy variant sifatida mavjud bo'ladi.

Rejissyorlik ssenariysi tasvirga olish guruhiga qo'llanma bo'lib, texnik hujjat sifatida xizmat qiladi, shuning uchun u diqqat bilan lavhalar va sahnalar bo'yicha yozilgan bo'lishi kerak. Bo'lish bo'yicha aniqlik keyinchalik paydo bo'lishi ham, bo'lib turadi. Bu, kartina direktoriga sahnalashtirish ssenariysini yozilish jarayonini diqqat bilan kuzatish va asosiy lavhalar va sahnalarga kabi, ikkinchi darajalilarga ham kerak bo'ladigan mablag'larni va qator texnik tafsilotlarini aniqlash imkonini beradi.

Endigina kirishgan ssenariychilarda muayyan intilish bor – adabiy ssenariylarni har bir sahnani butun tafsilotlari bilan yozish. Bu umuman kerak emas va kuchni bekor ishlatilishini namoyon qiladi. Ssenariyni o'qiydigan odam, buni qanday tasvirga olish bo'yicha yo'riqnomani emas, mazmunini o'qishni hohlaydi. Agar mualliflar o'zini shahsiy ssenariy ishini rejissyorlashtirishga umidlangan bo'lsa, ularga, bundan ortiq, bu qanday tasvirga olinishi va sahnalashtirilishi bo'yicha batafsil yozma ko'rsatmalar kerak bo'lmaydi. Agar, ularni ssenariysi sahnalashtirish uchun mustaqil rejissyorga berilsa, u holda hech vanda rejissyor, hech qaerda, o'zini filmni qanday qilib olishini oldindan gapirmaydi.

Shuning uchun, sahnalashtirish rejissyorlik ssenariyni film ustidagi ijodiy ishni ohirgi bosqichi deb hisoblab bo'lmaydi. Tasvirga olish jarayonida u aniqlashtirib va o'zgartirilib boradi. Har bir rejissyor uzining shahsiy usuli va ish uslubiga ega va ko'pincha, harakatlarni zng ko'p miqdorda jamlash uchun ssenariyni qisqartiradi. Filmni montajida ham, butunlay film uchun zarar bo'lmagan holda alohida sahnalar va alohida kadrlar shunday qisqartiriladi.

Boshqa usul sifatida, qisqartirishlarsiz uzun ko'rinish (plan)lar bilan tasvirga olish, bo'lmoqda.

Montaj ulanishlarsiz, uzun xaraktdagi ko'rinish (plan)lar bilan **Alfred Xichkokni** «Verevka»si, bunday filmni mumtoz misoli bo'lmoqda.

Ishlab chiqarish hazinasida – umumiy planlarni s'yomkasidagi keng ko'rish burchagidan yirik planlarni olishdagi tor burchagigacha tasvirga olish uslublarini keng doirasi mavjud.

Venger Miklos Djansko — uzun planli panoramalash va yirik planlarga yetib kelish uslubini, an'an'aviy umumiy va yirik planlardan iborat «kesilma»lar yig'masiga nisbatan ko'proq ishlatadigan boshqa rejissyor. Uning ijodiy usuli bir kadr davomida, tasvirga olinayotgan personajga nisbatan yaqin yoki uzoqdakeng sathda xaraklanish kuchli taassurotini yaratadi.

E'tiborni shunga qaratish kerakki, rejissyor ssenariysini muayyan qismi bir xil dekoratsiyalarida va huddi usha tasvirga olish smenalarida olinishi mumkin. Bu tez-tez uchrab turadi, va bunday misollarni ko'pchilik filmlarda ko'rish mumkin. Bunday ma'lumot ssenariyni tafsilotlarni hisobga olib personajlar va sahnalar bo'yicha bo'lib chiqishga birinchi qadam bo'ladi. Bunday holatda, har bir sahnani, har-xil usullarda tartib raqamlari bilan belgilash lozim.

Ko'pchilik holatlarda, belgilash bir joyda boshlanib, ssenariyni bir qismidan o'tadi va aniq belgilangan joyda tugaydigan uslub ishlatiladi. Muqobil uslub, har bir aniq sahnani tasvirga olish planini tartib raqami bilan belgilash va tasvirga olish planini tartib raqamini sahna tartib raqamidan keyin joylashtirishdan iborat. Ushbu uslubni afzalligi shundaki, u kerakli sahnaniqidirishniengilashtiradi, hatto u ssenariyni o'rtasida bo'lsa ham. Qaysi uslub bilan foydalanishizdan qat'iy nazar, unga butun ishlab chiqarish davomida rioya qilinishi shart.

Birlamchi ma'lumotlar bilan ta'minlashdan tashqari, sahnalashtirish ssenariysi bosqichma-bosqich tasvirga olish jadvalini tuzish uchun ham zarur. Rejissyor ssenariysida tasvirga olish joylari, jalb etilgan aktyor xodimlar va texnikalar hisobga olinadi. (6.2- rasm)

6.2- rasm. Ssenariy ustidagi bahs

Rejissyor ssenariysi, kartina direktorlariga ishlab chiqarishni belgilangan tartibda tashkil etish uchun, amaliy ma'lumotlarni taqdim etadi, bu esa, o'z navbatida, faqat rejissyor tomonidan o'zini sahnalashtirish ssenariysida belgilangan tafsilolar asosida qilish mumkin. Bunda, shunday bo'lishi mumkinki, yulduzlardan ayrimlari, har-xil epizodlarda tasvirga tushishi mumkin, lekin bitta joyda kartina direktori rejissyorni birinchi assistenti bilan, rejissyor har bir konkret s'yomkadan nimani hojlayotganini mutlaqo aniq bilishlari kerak. Bu, shu bilan muhimroqki, chunki bu yerda vaqt bo'yicha va aniq sahnani unda qanday tarkiblarni ishlatilayotganiga bog'liq bo'lgan tayyorlash murakkabligi bo'yicha farqlash bor.

Agar adabiy ssenariy ishlab chiqarish loyihasi sifatida mavjud bo'lsa, unda sahnalashtirish ssenariysi kompleks reja uchun batafsillashtirilgan asos sifatida mavjud, va bu rejaga harajatlar hajmini hisob-kitobi va kalkulyatsiya bog'liq. Bunday turdagi harajatlarni bo'laklari ko'p grafalar (ustun, katak) bo'yicha hisobga olinadi.

4.2. Badiiy film byudjetini rejalashtirish

Budjet filmlar ishlab chiqarish sohasida, har qanday loyihani hal qiluvchi hujjatlardan biri bo'lmoqda. Bu ayniqsa, harajatlar ba'zida, chegaradan yuqori deb

nomlanadigan, darajalarga yetadigan badiiy fillarni ishlab chiqarish sohasida sezilarli. Demak, bu harajatlarda nima ustuvor ekanligini kerakli tarzda tushunib yetish lozim.

Umuman aytganda, boshlang'ich asosiy byudjetni tuzish kartina direktorini imtiyozi emas. Lekin, kartina direktori vaqti-vaqti bilan kalkulyatsiya tuzishga va bo'lajak loyihani tayyorlanishini eng boshlang'ich bosqichlarida jalb etilmaydi deb bo'lmaydi.

Nima birinchi o'rinda: tovuq yoki tuhummi? – film konsepsiyasini aniqlashda odatda, yuzaga keladigan vaziyat: «nima birlamchi – moliyalashtirish hajmimi yoki film konsepsiyasimi».

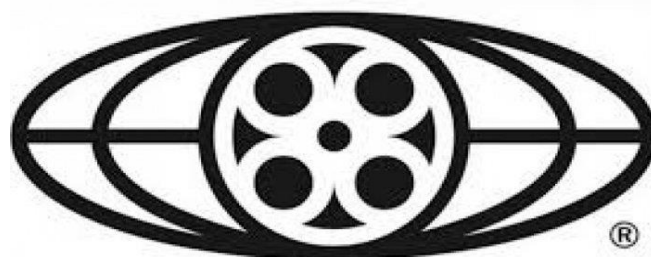
Film ssenariysi yoki ssenariy arizasi ijodkorlari tomonidan deyarli har doim, beriladigan birinchi savol – mazkur filmni ishlab chiqarilishi qancha (pul) turishi mumkin. Unga javob berish uchun, ssenariyni dastlab tegishli tarzda tahlil kilib chiqish lozim. Bu, o'z navbatida qator savollarni tug'daradi: kim shahsan loyihani moliyalashtirmoqchi, va kim byudjet hajmini belgilaydi (ayniqsa, pullar hali ajratilmagan bo'lsa).

Bu – tajribali prodyusser uchun ham, va o'zini birinchi to'liqmetrajli filmi ustida ishni boshlayotgan prodyusseri uchun ham. Masala qanday yechilishiga bog'lanmagan holda, kartina direktori tayyorlash davrini boshlang'ich bosqichida loyiha budjetini ko'rib chiqishi zarur bo'ladigan vaqt keladi.

Sahnalashtirishni butun davrida moliyalar ketidan kerakli nazorat saqlanishi lozim, ammo buni, kartina direktori harajatlarni oldindan belgilangan miqdoriy ko'rsatkichlar bilan solishtirishga qodir bo'lganda, amalga oshirish mumkin.

Budjet loyihasini ko'rib chiqishdan oldin, to'liqmetrajli filmni ishlab chiqarish harajatlari o'zi, nimadan iboratligini tushunish zarur.

Buyuk britaniyada ishlab chiqarish hujjatini birlamchi standarti sifatida, Milliy Moliyaviy

MOTION PICTURE ASSOCIATION OF AMERICA

6.3- rasm

Korporatsiyasi (NFFC) tomonidan Filmlar ishlab chiqaruvchilarni buxgalterlari va Moliyaviy Administratorlar Gildiyasi bilan hamkorlikda taklif etilgan, ancha oldingi to'liqmetrajli filmni namunaviy budjet nushasi qo'llanilmoqda – bu namuna Britaniyani to'liqmetrajli filmlarni ishlab chiqarish sanoatida ishlayotgan ko'pchilik mutaxassislar tomonidan ishlatilmoqda.

Amerika filmlar ishlab chiqaruvchi firmalar (6.3- rasm) Assotsiatsiyasi kabi kompaniyalar va ayrim televizion kompaniyalar dasturiy ta'minotni ko'pchilik yetkazuvchilardan olingan moliyaviy kompyuter dasturlariga o'xshash, o'zlarini shaklaridan foydalanadilar. Mohiyati bo'yicha, bu bitta mavzuni har-xil ko'rinishlari, lekin asosiy tuzilishi, hamma hollarda bitta ushani o'zi.

Va yana bitta, tushunish lozim bo'lgan jihat: agar budjet shaklida bayon etilgan ma'lumot to'g'ri bo'lsa, unda filmni o'lchamidan qat'iy nazar, ushbu sahnalashtirilgan asarni narhlar rubrikalarni barchasi belgilangan tarzda bajariladi va yopiladi. Shunday qilib, boshida rejalashtirilgan byudjetni bajarilishiga erishish mumkin.

Nazorat savollari:

1. Adabiy ssenariyni asl nusxasi va rejissyorlik sahnalashtirish ssenariysining farqini ayting.
2. Badiiy filmni moliyalari ustidan nazoratqachon amalga oshiriladi?
3. Yaxshi filmni yaratish uchun nima kerak?
4. Kartina direktori kalendar-sahnalashtirish rejasini tuzish va rejalashtirish uchun ma'lumotlarni qayerdan oladi?
5. Montaj vaqtida alohida sahnalar va plan (ko'rinish)lar qisqartirilishi mumkinmi?

Uchinchi bo'lim

LOYIHANING XARAJATLARI VA DAVRLAR RIVOJI

Loyihani qiymatini, moliyalashtirishning asosiy manbasini imkoniyatlardan kelib chiqqan holda va faraz qilingan bozorda yakuniy mahsulotga bo'ladigan talabga qarab hisoblab chiqiladi. Albatta, bu doim ham o'zini oqlayvermasligi mumkin, biroq bunday yo'l tutish barcha mamlakatlarda optimal variant hisoblanadi.

1. ISHLAB CHIQRISHDA XARAJATLARNI TA'MINLASH

1.1. Qiymatni aniqlash

Loyixani amalga oshirish uchun mablag'lar qaerdan kelishini budjetni o'lchami aniqlaydi. Lekin, faraz qilingan va salohiyatli bozorlar ham ushbu budjet chegaralarini belgilashi mumkin. Ikkita omil – budjet va bozor – o'zaro bog'langan, shunday ekan, bir-biriga o'zaro ta'sir qilish samarasini yaratadilar. Ishlarni ma'lum turlari, o'zaro kelishuv bo'yicha, ixtisoslashgan korxonalarni texnologik imkoniyatlar chegarasida, kamroq moliyaviy harajatlar bilan bajarilishi mumkin.

Masalan, kambudjetli badiiy film, ixtisoslashgan studiyalar bilan shartnoma tuzmaganda, odatda bir yarim million funt sterlingdan boshlab turadi va aniq bo'lmagan narhgacha ko'tarilishi mumkin. «Terminator» yoki «Park Yurskogo perioda» (3.1-rasm) mashhur filmlarni narhi 200 million funt sterlingga yetgan. Bunga, tasvirga olingan materiallarga qo'shimcha ishlov berishga qodir kompyuterlarni yaratish harajatlari kiritilgan.

Ushbu omil, tabiiyki, ko'rsatilgan filmlar narhini oshirgan. Filmni an'an'aviy texnologiya bo'yicha yaratish qimmatga tushishi mumkin. Masalan, «Kleopatra» filmi –bu, eng qimmat filmlardan biri. Uning narhi haliyam ro'yxatni tepasida. Ammo, hattoki yig'indisi icham 1-1,5 million funt sterlingga teng o'rtacha budjet, odatda, televizion kompaniyalarni moliyaviy imkoniyatlari chegaralaridan tashqari bo'ladi, va demak prodyusser, to'liqmetrajli badiiy

filmlarni moliyalashtirish imkoniyatiga ega kompaniyalarga murojaat qilishga majbur bo‘ladi.

3.1-rasm. “Park Yurskogo perioda” filmini tasvirga olish.

Lekin bu, televizion kompaniyalar badiiy filmlarni sahnalashtirish loyixalarida qisman ishtirok etish bilan qiziqishmaydi degani emas, masalan «Chetire svadbi i odni poxoroni» va «Mujskoy striptiz» filmlarida bo‘lgani kabi. Boshqa tomondan, 40.000dan 50.000gacha funt sterlingli ekran vaqtini hajmi 30 daqiqa bo‘lgan hujjatli filmlar, kamdan-kam badiiy kinofilmlar studiyasi tomonidan moliyalashtiriladi, va odatda, yaxshi hujjatli seriya, narhi bo‘yicha kamharajat badiiy filmni budjetli darajasiga yetishi mumkinligiga qaramasdan, kerak bo‘lgan pullarni o‘zining televidenie studiyalaridan olishadi.

Shuning uchun, agar loyiha faqat hali topilishi lozim bo‘lgan moliyalash manbalariga asoslangan bo‘lsa, yoki budjet o‘lchami, keyinchalik qo‘shimcha ishlanishi yoki o‘zgartirilishi mumkin bo‘lgan loyihani aks ettirayotgan bo‘lsa, unda ushbu omillardan har qaysisi sizning loyihangizni yakuniy o‘lchamiga sezilarli darajada ta’sir qiladi.

Shuning uchun, hammasidan oldin, bo‘lajak sahnalashtirishni moliyaviy baholashning asosiyomilini aniqlash zarur. Bu – mahsulotni sotish tahminiy bozori. U, ishlab chiqarishga ishlatilgan mablag‘larni qaytarish va tayyor kartinani namoyishi (prokat)dan so‘ng amaliy foyda keltirishini aniqlashga imkoniyat beradi. Amaliy budjetni hisob-kitobi aynan shunga bog‘liq. Sotish bozori

kon'yukturasini va moliyalashtirishni amaliy manbalarini aniqlangandan so'ng, loyihani rivojlantirishga kirishish mumkin. Va bu, keyingi qadam bo'ladi.

1.2. Loyixaning rivojlanishi

Bu, g'oya haqiqatga aylana boshlanayotgan vaqisqa xulosa (rezyume) shaklida yoki ssenariy mazmunini qisqacha bayoni ko'rinishida mavjud bo'lgan bosqichi. Bu bosqichda moliyalashtirish manbalarini qidirish amalga oshiriladi. Agar g'oya omadli bo'lsa, sizga yaxshi prdyusser tomonidan qo'llab-quvatlash ta'minlanadi.

Agar, sizni guruhingiz a'zolari juft «Oskar»larga ega bo'lsa, siz, ehtimol, kerakli mablag'larni topaolasiz va, uni batafsil ishlab chiqilganini taqdim etmasdan to'liqmetrajli filmni ishlab chiqarishini boshlay olasiz. Ammo, bu ishda omadingiz kelmasa, sizda to'liq ssenariy va loyiha budjetida muhtojlik bo'ladi. Agar, shu vaqtgacha kartina direktori tayinlangan bo'lsa, yaxshi bo'lardi.

Bu bosqichida loyihani ishlab chiqishga jalb etilgan kartina direktori, shtatda bo'lishi majburiy emas. Odatda, uni kontrakt bo'yicha muayyan vaqtga yollashadi. To'liqmetrajli filmni prodyusseri, birinchi qadamidan boshlab, muallifga ssenariy yozgani va kartina direktoriga budjetni va harajatlar smetasini tuzgani uchun haq to'lashga, moliyaga muhtoj.

Ushbu vaqtgacha, sahnalashtiriladigan loyiha salohiyatli kafildorlarga topshirilishi mumkin bo'lgan bosqichga yetib borishi uchun, moliyalashtirish manbasi uzil-kesil aniqlangan bo'lishi kerak. Hujjatli kinoda, filmni mazmuni va janriga qarab, prodyusser to'liq yozilgan ssenariyni talab qilmaydi.

Lekin, hujjatlarni kafil bo'lganlarga taqdim etish zarurati paydo bo'lsa, faqat hoya tavsifini o'zi yetarli emas. Bu holda, g'oya va uni amalga oshirishi qancha turishi ko'rsatilgan va budjet loyihasi kiritilgan hujjatlar jamlanmasi tayyorlanishi kerak. G'oyani, kafolat beruvchilarga berilishi mumkin bo'lgan bosqichgacha ishlab chiqib, ishni keyingi bosqichlariga o'tiladi.

1.3. Ishlab chiqarishni moliyalashtirish

Teledasturlarni mustaqil ishlab chiqaruvchisini eng qiyin ishi deb filmni sahnalashtirish uchun moliya qidirishni hisoblash mumkin. Masalan, Richard Attenborga, «Gandi» filmini ekranda ko'rsatish oldin 10 yil kerak bo'ldi, lekin bu kam uchraydigan hol.

Boshqa misol - «Stariy Gringo». Djejn Fonda bu film bilan 8 yil shug'ullandi. Bu prodyusserlar o'z ishida rekordchi deb tanilgan. Filmni ekranga chiqishini kechikishni ko'pchilik har-xil sabablar bor. Ba'zida - bu siyosat.

Oliver Stounni «VZVOD» filmi, ohir oqibat Britaniya kompaniyasi tomonidan moliyalashtirilgan, chunki amerikalik moliyachilaridan hech kim, amerikalik tomoshabinlar uchun og'riq bo'lgan bu mavzu bilan bog'lanishni hoxlamagan.

Ba'zida – bu rollarni taqsimlash. Shunday, masalan, «Unesennыe vetrom» filmi uchun bosh rolga to'g'ri keladigan ijrochini uzoq muddat topisha olmagan. Devid O. Selznik aktyor Klark Geyblni olish uchun MGM bilan tezkor kelishuv tuzishga majbur bo'lgan, shu bilan birga, bu Skarlett rolini qoyilmaqom qilib ijro etgan Viven Lini topishidan oldin bo'lgan.

Ba'zida – bu mazmuni. Agar moliyachilar, film yetarli muvaffaqiyatga ega bo'lmasligini tushunib qolishsa, ular pullarni loyihadan chiqarib olishni boshlashadi, va eng tang paytda bo'nak (avns)ni qaytarilishini talab qilishlari mumkin. Bu, prodyusser barchasini yangitdan boshlashi zarurligini anglatadi.

Aktyorlarni rolini to'g'ri taqsimlash muhim. Sigurni Uiver, masalan, ommada «Chujoy» seriyasi bilan fikran bog'lanadi, huddi shunday Silvester Stallone — «Rokki» filmi bilan bog'langandek.

Filmni hajmiga qarab, hujjatli film direktori to'liq ish haftasi band bo'lmaydi, agar bu filmlarni katta seriyasi yoki katta xronometrajli film bo'lmasa. Badiiy va undan ko'proq seriyali filmda to'liq bandlik bo'lishi mumkin. Hujjatli kartina direktorini, zarurat bo'yicha, budjetni keyingi ishlab chiqarishga tayyorlash uchnvaqti-vaqti bilanyollash mumkin.

Loyihani amalga oshirishda qanday to‘siqlar chiqishi, uzoq vaqt mobaynida, g‘oya o‘zini material mujassamlantirganda ma’lum bo‘ladi. Bu boshlang‘ich davri davomiyli va ba’zida boshqarilib bo‘lmaydigan.

Kafolatchilar, ular qanday bo‘lmasin, g‘oya ular uchun nisbatan shaffof va tushunarli bo‘ladigan batafsil ishlab chiqarilgan kontrakt va sizni izohlaringiz (eksplikatsiya) siz, naqd pulni berishmaydi. Bu esa, odatda, uzoq davom etadigan muzokaralarni bildiradi. Bu muhokamalar, balki, ko‘p odamlarni jalb etar: moliyachilarni, kinoyulduzlarni, mualliflarni, rejissyorlarni va prodyusserlarni, «Gandi» filmini butun ishlab chiqarish davrida aralashib kelgan Hindiston hukumatiga uhash tashqi tashkilotlarni.

3.2-rasm. Kinoteatr.

Kelishilayotgan taraflar muayyan bitimga kelishishi zururligidan tashqari, buning barchasi, ishlab chiqarish boshlanishidan oldin, tegishli bayonga shakllantirilishi lozim.

Kartina direktori barcha muzokaralarga jalb qilinmasligi bo‘lishi mumkin, lekin bunda kelishilgan o‘rinlar to‘g‘risida u bilishi muhim, va bundan yaxshirog‘i – qo‘lida kelishuvni yozma ko‘rinishi bo‘lishi.

Kachondir Semyuel Goldvin aytgan og‘zaki kontrakt qog‘ozga yozilganiga arzimaydi degan va bu bilan hamma kartina direktorlari uchun har tomonlama haqiqatni ifoda qildi.

Agar kafolatlovchi so‘zlarida ishlab chiqarishni moliyalashtirishga rozi bo‘lgan bo‘lsa, bunga standart yozma bildirish xatisiz, kontrakt uzil-kesil

imzolanmaguncha, va sizning bo'lajak filmingizdan birinchi kadr ekranda ko'rsatilmaguncha, to'liq ishonish mumkin emas. (3.2-rasm) Agar, hattoki televizion kompaniya filmni o'zi moliyalashtirishga rozi bo'lgan bo'lsa va, u tomonidan albatta uni tasvirga olishi aniq bo'lsa ham, kontrakt imzolanishi majburiy.

Siz qattiq tushunishingiz va har doim esda tutishingiz kerakki, agar moliyachilar bir narsani, uni yaratilish oldidan harid qiladigan bo'lsa, ular ohirgi natijada va'da berilayotganini olishiga mutlaqo ishonishi lozim.

Ular doim rioya qiladigan qoida shundan iboratki, pullar ishlab chiqarishni rejalashtirilgan bosqichlari bajarilishiga qarab, qismlab berib boriladi. Odatda, bu kontrakt imzolanishida - summani uchdan biri, uchdan bir qismi – asosiy s'yomkalar boshlanganda, va yakunlovchi qismi – keyingi ishlab chiqarishda (postproizvodstvo).

Ba'zida to'lovlar tayyor mahsulotni topshirish vaqtida amalga oshiriladi.

Prodyusser va kartina direktorini vazifalardan biri naqd pullarni kelib tushish rejasini tuzish. Katta sahnalashtirishlarga, balki bu maqsadlarga buxgalterni taklif etilishi mumkin.

Bilmoq lozimki, to'liq metrajli filmlarni ishlab chiqarish uchun, odatda ihtisoslangan ishlarni bajaradigan mas'uliyati cheklangan kompaniyalar tuziladi yoki televizion kompaniyalar bu ishlarni bajarishni mas'uliyati cheklangan boshqa mustaqil kompaniyalarga topshiradi, agar hattoki bu kompaniyalar hujjatli (yuridik) himoyalani nuqtai nazaridan past darajada bo'lsa ham.

Kafolatchilar, kompaniya uzil-kesil shakllantirilmagan bo'lsa ham, birinchi imkoniyatda bankda mahsus hisob raqamini ochish uchun, ularni pullari to'g'ri ishlatilayotganiga ishonch hosil qilishlari kerak.

Va nihoyatda, ishlab chiqarishni moliyalashtirish kuni keladi, pullar sizning firmagizni hisob raqamiga tushiriladi, va shu paytdan boshlab filmni amalda ishlab chiqarilishini boshlasa bo'ladi. Mana shu dastlab ishlab chiqarish (predproizvodstvo) bosqichi yoki tayyorgarlik davri bo'ladi.

Nazorat savollari:

1. Gollivudni eng katta harajatli filmlarni ayting.
2. Bo‘lajak filmni moliyaviy baholashdagi bosh omil.
3. Badiiy film bo‘yicha ish boshlanishida prodyuserni birinchi bo‘ladigan harajatlarini ayting.
4. Qanday sabablar bo‘yicha filmni chiqishi kechiktirilishi mumkin?
5. Kontrakt og‘zaki yoki yozma bo‘lishi kerakmi?

2. REJALASHTIRISHNING BOSH HUJJATI VA TASVIRGA OLISH JADVALINI TUZISH

2.1. Asosiy (bosh) rejalashtirish

Ko‘rinishlar bo‘yicha yozib chiqilgan ssenariy, ishlarni keyinchalik davom ettirishda kerak bo‘ladigan ma’lumotlarni o‘z ichiga oladi. Oldin aytilganidek, barcha ma’lumotlar tuzilmalaridan bittasi asosiy (bosh) rejalashtirish bo‘lgan kalendar-sahnalashtirish rejasida mujassamlanadi.

Mohiyati bo‘yicha, bu Buyukbritaniyada bo‘laklarga ajratadigan, har biri uchun kerak bo‘ladigan sahnalashtirish vositalarni hususiyatlari bo‘yicha har-xil ko‘rinishlarni solishtiradigan, bir-biri bilan kesishgan grafik. Ammo, grafikni tuzish uchun birlamchi ma’lumotlarni olish kerak.

Birinchi qadam ko‘rinishlarni tasniflash va s‘yomkalar navbati jadvalini tuzish bo‘lmoqda. Birinchi ro‘yxat jadvalga kiritilgan har bir ko‘rinishni tasvirga olish ketma-ketligini o‘z ichiga oladi. Keyingi ikkita ramz(simvol)lar (ye) –tabiatni yoki (i) intererni va (d) – kunni yoki (p) – tunni bildiradi.

Ba’zi kartina direktorlari e’tiborini ssenariyda ko‘rsatilgan kunduzgi vaqtga qaratadi, chunki bu s‘yomkalar ketma-ketligini ish kunini boshlanishidan uni ohirigacha yozib chiqishga yordam beradi. Keyin, ko‘rinishni nomi yoki s‘yomka joyi, asosiy qahramonlar, ikkinchi darajali qahramonlar, mahsus effektlar va rekvizit ko‘rsatiladi.

Mahsus effektlar bo‘limiga miltiqdan o‘q otishlar, yirik planda olinayotgan jarohatlarni paydo bo‘lish effektlari, qon, portlashlar, tuman, shamol berish va yomg‘irlash mashinalari va olinishi kerak bo‘lgan hohlagan effektlar kiritiladi.«Zvezdnye voyny» filmidagi lazerli elektron zambaraklar bilan o‘qqa tutish kabi mahsus effektlar, s‘yomkalardan keyin mahsus laboratoriyalarda qo‘shimcha ishlanadi.

Rekvizit, smena davomida ijrochilar tomonidan ishlatiladigan barcha narsalarnio‘z ichiga oladi: (2.1- jadval) avtomobildan oziq-ovqatlar, chamadonlar, ro‘znomalar, televizorlar, musiqiy asboblarga, ziyofatlarni tayyorlash (masalan «Drakula» filmi uchun) bizni ssenariyda – qo‘rg‘oshinli boks, krisstalli globus va arxeologik qazilmalarni o‘tkazish uchun uskunalarni.

2.1- jadval.

№	Tasvirga olish joyi	Bosh qahramon	Ikkinchi darajali qahramon	Mahsus effekt	Rekvizit
1	Shimoliy Devon	Richard Melani			Richardni avtomobili
2	Shimoliy Devon	Richard Melani			Richardni avtomobili
3	Arxeologik maydon	Richard Melani	Djeni Devid		Richardni avtomobili
4	Arxeologik maydon	Richard Melani	Djeni Devid 2 arxeologa		Maydon uskunasi
5	Arxeologik maydon	Richard Melani	Djordjiya Arxeolog		
6	Ko‘prik ostida maydon oldida	Melani			Medvejonok Teddi. Kitob, Ko‘zgu. Lab pomadasi
7	Maydon oldidagi dalalar	Melani Merlin			Billur shar
8	Maydon oldidagi daraxtli tepalik	Melani Merlin			Billur shar Qo‘rg‘oshinli quticha Tirnoqlar uchun arracha
9	Institutga kirish	Richard Melani	Djenni Oxrannik		Richardni avtomobili

10	Qo'riqlash xizmati	Richard Melani	Djenni Oxrannik		Melani sumkasi
11	Kris ofisi	Melani Richard Kris	Endryu Djenni		Qo'rg'oshinli quticha
12	Kris ofisi	Richard Melani Kris	Endryu Professor S.		Telefon
13	Kris ofisi	Kris Melani Richard	Djenni Endryu Professor S Texnik Oxrannik		Telefon
14	Arxeologik maydon	Richard Melani	Djeni Devid 2 arxeolog		Maydon uskunasi Qo'rg'oshinli quticha
15	Institutga kirish	Richard Melani	Djeni 2 qo'riqchi		Richardni avtomobili
16	Qorovulni joyi	Richard	Djeni		Melani sumkasi
17	Interyer yo'lak	Richard	Djeni		Gul tuvak

Kalendar – sahnalashtirish rejasi endi bo'lajak s'yomkalar joyida o'tkaziladigan ishlarni ketma ketligi, kadro-planlarni tasvirga olish navbatlari, guruhlariga ajratilgan kadro-planlar kiritilgan qo'shimcha jadval bilan to'ldirilishi kerak.

Birinchi sxemada nafaqat, birga olinadigan 2 va 6,9,13 va 16 sahnalar bo'ladi, shuningdek ssenariyda keyinroq joylashgan ba'zi ko'rinishlar, chunki bu kadro-planlar asosiy sahnalar olinadigan o'sha joylarni o'zida olinadi. 107 ko'rinish 1 ko'rinish ketidan bo'ladi, va 108 ko'rinish 6 va 3 ko'rinishlar orasida guruhga ajratiladi, chunki 108 ko'rinish 6 ko'rinishga o'hshash va demak ularni birga tasvirga olish mumkin, chunki ular amalda bir hil sahnalashtirish vositalarni o'z ichiga olgan.

Ishlarni o'tkazish bo'yicha barcha grafik loyihalari, ishchi hujjatlarga aylanishidan oldin, idora (ofis)ni tegishli mutaxassislari bilan kelishilgan bo'lishi kerak.

2.2. To‘liq metrajli badiiy filmni tasvirga olish grafigini tuzish

Vaqt – pul. (maqol)

Rejissyor ssenariysini qahramonlar va s‘yomka joylari bo‘yicha bo‘lib chiqish orqali, kerakli ma‘lumotlarni olib, bosh rejalashtirishni va ishlarni tezkor grafigini tayyorlash mumkin.

Grafik (jadval) – bu, barcha ishlar tugatilishiga qadar, har bir ish kuni davomida nima bajarilishi kerakligini, batafsil aks ettirilgan hujjat. Grafikdagi eng muhim sana. bu kontraktida ko‘rsatilgan tayyor mahsulotni buyurtmachiga topshirish sanasi.

- Tayyor mahsulotni topshirish sanasi – asosiy sana.
- Asosiy qoida (ko‘rsatkich barmoq qoidasi): tasvirga olish (s‘yomka)ni har bir davriga ikkita tayyorlash davri va uchta montaj-ovozlashtirish (tonirovochniy) davrlar to‘g‘ri keladi.

- Shunday qilib, agar film 1 yanvarda topshirilishi kerak bo‘lsa, lekin tasvirga olish davri to‘rt hafta davom etsa, unda demak, montaj davri ohirgi holatda 1 oktabrda boshlanishi kerak. Tasvirga olish 1 sentabrdan kechikmasdan, tayyorlash davri – ushbu sanadan ikki oy oldin boshlanishi kerak. Agar, qanchadir qo‘shimcha vaqt bo‘lsa, uni tayyorlash davriga ishlatish yaxshiroq. Lekin, hech qanday holatda, filmni topshirishni ohirgi sanasini ko‘chirilishi mumkin emas.

2.3. To‘liq metrajli filmlarni kalendar-sahnalashtirish rejasi

Butun film uchun, tasvirga olish davrida har bir tasvirga olish maydonchasida bo‘layotganlarni aks ettirilishi lozim bo‘lgan kalendar-sahnalashtirish rejasini tuzganda, butun guruhga ushbu ma‘lumotlarni taqdim etish uchun, oldinda turgan ishlar mazmunining qisqacha bayoni bilan ushbu rejaning nushasi, olinishi kerak.

Ishga diqqat bilan tayyorlanish uchun, har bir ishtirokchi har kuni nima qilishi lozimligini bilishi kerak. Har qanday ish kuni uchun batafsil ma‘lumotlar, s‘yomkaga bir kun qolganda va oldingi ish kuni tugamasdan oldin jo‘natilishi

lozim bo'lgan, aktyorni s'yomkaga chaqirish kundaliq bildirishnoma ko'rinishida rasmiylashtirilgan bo'lishi kerak.

Tasvirga olish guruhi va ijrochilarga, ular uchun muhim bo'lmagan batafsil ma'lumotlarga kirib bormasdan va aksincha, s'yomkada ular nima qilishi bilan bog'liq ma'lumotlarni so'rab olish mumkinligi ancha yaxshi.

Bu, birinchi navbatda, ishlab chiqarishni boshlanishida uchrashishgan shtatdan tashqari texniklar g'uruhlariga taaluqli. Ularga, qoida bo'yicha, asosan doimiy ish kunli shtatdagi hodimlar band bo'lgansanoat sohalarida shakllangan ishchi munosabatlarni o'rnatish kutiladi. Shuning uchun, ularni ishiga yetarlicha samarada yordam beradigan ma'lumotlarga beparvo bo'lmasdan, ushbu materiallarga bo'lgan ularni qiziqishini rag'batlantirish kerak.

Kinofilmlarni tasvirga olayotganlarni hammasiga ma'lum, tasvirga olish maydonchasida ish ssenariyda yozilgan ketma ketligida olib borilmaydi, chunki buni ko'pincha bir qator sabablarga ko'ra amalga oshirib bo'lmaydi. Ishlab chiqilgan kalendar-sahnalashtirish grafiki orqali tasvirga olishni unumliroq navbatini aniqlash juda muhim.

Har kungi ketma-ketligi va navbati eng maqbul bo'lishi kerak. Kompyuter dasturlari yordamida bunga tez va oson erishish mumkin. Bunday dasturlar dasturiy ta'minot bilan shug'ullanadigan, kinobiznesiga hizmat ko'rsatishga ihtisoslashgan, har-xil kompaniyalar tomonidan yetkazib beriladi va mashhur savdo ma'lumot beradigan kitob (spravochnik)larda reklama qilinadi.

Kalendar-sahnalashtirish rejani dasturiy planlashtirishni amaliy ustuvorligi shundan iboratki, yagona: «Agar bunday qilsa, unda nima bo'ladi?» savolni berib, har-xil variantlarni ko'rib chiqish mumkin. Dasturlar juda tez kalendar-sahnalashtirish rejasini va budjet loyihasini tuzishdagi har-xil variantlarni samaradorligini ko'rsatadi.

Oddiy kalendar-sahnalashtirish rejasini boshida (betni tepasida) film tasvirga olinayotgan kompaniya nomi joylashtiriladi: shunday qilib bu reja kimga tegishligi belgilanadi. Undan keyin, filmni, balki o'zgartirilmaydigan ishchi (shartli) nomi,

grafikdagi alohida ko‘rinishlarni chegaralovchi kalendar reja loyihasini raqami, hujjatni chiqarilgan sanasi va rejissyor ssenariysi raqamijoylashtiriladi.

Kalendar-sahnalashtirish rejasini sarvarag‘i ketidan sarlavhalar chizig‘i keladi: SANA, rejissyor ssenariysini ko‘rsatilgan qismini tasvirga olish sanasini bildiradi; SAHNANI TARTIBIY RAQAMI (SC. №), qo‘shimcha o‘z ichiga sahnalashtirish ssenariysidagi kadrlarni tartibiy raqamlarini oladi; ESLATMA (D/N), bu sahna olinadigan vaqt (kunduzi yoki kechasi); SAHNA, ssenariydagi ko‘rinishlarini tasvirga olish elementlarga bo‘ladi; ROLLARNI TAQSIMLASH, qahramonlarni kim qaysi sahnalarda band tamoyili bo‘yicha tuzilgan ro‘yhati; va mahsus talablar (SP.REQS) – bu, mazkur sahnani olinishi mumkin bo‘lmaydigan, har qanday muhim qismlarga o‘ziga hos eslatma. Ba’zida, bu sarlavha (rubrika) ikkita paragrafga bo‘lingan bo‘ladi, ulardan biri MAHSUS TALABLARNI tasvirlaydi, boshqasi – ZARUR BO‘LADIGAN VOSITALAR. Birinchisiga, odatda, texnik hodimlar shamol va tutun mashinalari, operator aravachasi va relslar, reostat qurilmalari, tashqi ovoz karnaylari yoki boshqa o‘ziga hos texnik qurilmalar kerakligini aniqlash uchun murojaat qiladilar

Boshqa mahsus talablar, odatda tasvirga olishda ishlatiladigan rekvizitga tegishli, qandaydir : ovqat, chamadonlar, qurollar va ssenariyda yozilgan boshqa narsalar, shu jumladan, maslan billur shar. Bu yerga grimga bo‘lgan har qanday mahsus talablar joylashtirilishi mumkin: detektiv yoki sarguzasht filmi uchun «qon», pichoqlar yoki o‘qdan olingan yasama jarohatlar va boshqa o‘hshash tafsilotlar. Lekin bu yerga faqat mazkur sahnada mavjud bo‘lgan mahsus talablar kiritiladi. Boshqa alohida mahsus talablar, hususan, ijrochilar tarkibiga taaluqli bo‘lganlari, s‘yomkaga chaqirish xabarnomaga kiritiladi.

Grafikni ortiqcha ko‘p sonli tafsilotlar bilan to‘ldirib tashlamaslik uchun, barcha ma’lumotlar va s‘yomkani o‘tkazish uchun zurrur bo‘lgani orasida muvozanat bo‘lishi kerak.

Tayyorlash davri quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- rejissyorni tanlash,
- “yulduzlar”ni tanlash (kasting),

- boshqaruv mutaxassislarni (ijodiy va ma'muriy) jalb qilish va tasvirga olish guruhiga a'zolar olish,
- tasvirga olish rejasini, grafikni (kalendar-sahnalashtirish plani) ishlab chiqish,
- ishlab chiqarishni smetasini tuzish,
- sahnaga olish ob'ektlarini tanlash.

Studiya tomonidan yollangan rejissyor ssenariy bilan tanishadi va ssenariy bo'yicha o'z ko'rishini va g'oyasini studiya bilan muvofiqlashtiradi. Agar hammasi studiyani qanoatlantirsa, rejissyor ishlab chiqarishni bosh ijrochi shahsi bo'lib qoladi va tayyor natija – film uchun javob beradi.

Rejissyor tasvirga olish guruhi a'zolarini o'zining konsepsiyasi bilan tanishtiradi, unga kerak bo'lganini qanday tasvirga tushirmoqchiligini tushintiradi. Uning ko'rsatmasi bo'yicha kadrlashtiruvchi – rassom kadrlashtirishni (storyboard) amalga oshiradi. U surat ko'rinishida bo'lishi mumkin, yoki mahsus kompyuter dasturlari yordamida tuzilib, 3D animatsiya filmini qo'rinishida bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, rejissyor har bir sahna, har bir plan qanday tasvirga olinishi batafsil yozilgan rejissyor ssenariysini yaratadi. Storyboard va rejisser ssenariysi, mutaxassislarga rejissyor kadrda nimani olmoqchiligini tushunishda yordam beradi.

Rejissyorni yechimi asosida, har bir mutaxassis rejissyorni o'ylab qo'ygan fikrini amalga oshirish yechimini uylab chiqadi. Boshqa so'zlar bilan: mutaxassislarni har biri rejissura bilan shug'ullanadi, o'z sohasida va o'zini vositalaridan foydalanib, operator chiroq bilan, joylashishi, kamerani xarakati, rassom sahna tasvirga olinadigan jihozlarni tashqi ko'rinishi, liboslar va grim bo'yicha rassom- personajlarni tashqi ko'rinishi bilan.

Ovoz rejissyori, kerak bo'lgan muhitni yanada ko'proq kuchaytirish uchun sahna ovozini shakllantirishni o'ylab chiqadi. Agar rejissyor bu yerda musiqani ishlatishni rejalashtirayotgan bo'lsa, bastakor, sahnani tavsifidan kelib chiqib, partiturani o'ylab chiqadi.

Nazorat savollari:

1. Asosiy (bosh) rejalashtirishni birinchi qadaminimadan iborat.
2. Kelajakdagi badiiy filmning rekviziti nimadan iborat?
3. Kalendar-sahnalashtirish rejasi o‘z ichiga nimalarni oladi?
4. Kino s’yomkalarni sermahsul navbatini kompyuter dasturlari yordamida rejalashtirish mumkinmi?

3. TELEVISION HUJJATLI VA BADIY FILMLARNING BYUDJETI

3.1. Filmning smetasi va byudjeti

Yaratilayotgan filmning smetasini (Yevropa yoki Amerika davlatlari filmlari byudjeti) tuzishdan avval quyidagilarni hisobga olish kerak:

1. Tuzilayotgan smetaga, har qanday filmning tasdiqlangan (rejissyorlik) ssenariysi asosida zarur bo‘lgan **barcha** xarajatlar (hozirgi va kelajakda kutilayotgan) kiritilishi lozim.

2. 1-p. kelib chiqqan xolda tuzilayotgan smetaning real ko‘rinishini faqatgina kino ishlab chiqarilishidagi professional mutahassis bajara olishi mumkin.

3. Smeta film yaratilish jarayonidagi asosiy ishtirokchilar va barcha manfaatdor shaxslar tomonidan kelishilgan hamda imzolangan bo‘lishi kerak.

4. Smetaning (budjetning) barcha qismlari asoslangan va xujjat shaklida rasmiylashtirilgan bo‘lishi lozim.

5. Jismoniy va yuridik shaxslarning barcha shartnomalari hamda kelishuvlari, smetaning tasdiqlanishidan oldin rasmiylashtirilgan bo‘lishi shart.

6. “Namunali (shablon) smeta” tushunchasi bo‘lgani bilan, har bir film uchun alohida o‘zining smetasi tuzilishi kerak.

7. Smeta – bu maxfiy bo‘lgan ichki foydalanish uchun mo‘ljallangan xujjat. Turli kinostudiyalarda va har xil yillarda tuzilgan smetalarni tenglashtirish noto‘g‘ridir, shuningdek boshqa davlatlar bilan ham tenglashtirib bo‘lmaydi.

8. 6-p.da keltirilgan iboraga qaramay smetaning asosiy tuzilish prinsiplari bir biriga juda o'xshash.

3.2. Hujjatli filmlar xarajatining asosiy bo'limlari

I- Bo'lim. Ssenariy xarajatlari

1. Adabiy ssenariy va diktor teksti.
2. Diktor tekstining tarjimasi.
3. Maslahatchi.
4. Diktor tekstini o'qish.

II- Bo'lim. Oylik maosh va ustama

1. Oylik maosh va ustama.
2. Ustama (20% - 30%)

III- Bo'lim. Moddiy xarajatlar

1. Videokassetalar.
2. DVD disklar.
3. Boshqalar.

IV- Bo'lim. Sexlarning xizmatlari

1. Ovoz texnikasi xizmati.
2. Montaj xizmati.
3. Tasvirga olish texnikasi xizmati.
4. Maxsus yoritish xizmati.

V- Bo'lim. Tashqi korxonalarining xizmatlari

1. Transport xarajatlari.

VI- Bo'lim. Xizmat safari xarajatlari

1. Kunlik (sutochniy).
2. Turar joy.
3. Transportda yurish.

Jami xarajatlar:

Fond jamg'armasi (30%):

Jami smeta qiymati:

3.3. Badiiy filmlar smetasi xarajatining asosiy qismi

I- Bo‘lim. Ssenariy xarajatlari

1. Adabiy ssenariy.
2. Bastakor xizmati.
3. Qo‘shiqqa musiqa bastalash.
4. Yozilgan sherlar uchun.
5. Oranjirovka uchun.
6. Qo‘shiqchilar uchun.
7. Ssenariy tarjimasini.

Nachisleniya: (20% - 30%)

II- Bo‘lim. Oylik maosh va ustama

1. Shtatdagi xodimlar maoshi.
2. Shtatdan tashqari xodimlar maoshi.
3. Bosh rol aktyorlari ish xaqqi.
4. Ikkinchi darajali aktyorlar ish xaqqi.
5. Epizodik rollar va massovka uchun ish xaqqi.
6. Postanovkachi tasvirga olish va dublyaj guruxi ish xaqqi.
7. Ovoz berish jarayonidagi aktyorlar ish xaqqi.

Nachisleniya:

III- Bo‘lim. Moddiy xarajatlar

1. Videokasseta.
2. DVD disk.
3. Boshqalar.

IV- Bo‘lim. Sexlarning xizmatlari

1. Ovoz yozish texnikasi.
2. Tasvirga olish texnikasi.
3. Maxsus yoritish xizmati.

V- Bo‘lim. Tashqi korxonalarining xizmatlari

1. Transport.
2. Fotoxizmat.

3. Tasvirga olish joylari ijarasi. (8.1- rasm)
4. Ovoz yozish zali.
5. Maxsus avtomat mashinalarni ijaraga olish.
6. Kostyumlarni ijaraga yoki sotib olish.
7. Rekvizit.
8. Mobil aloqa xizmati.
9. Kserokopiya.
10. Mebel ijaraga yoki sotib olish.
11. Kanselyariy mollari.
12. Dekoratsiya.
13. Grim uchun materiallar.
14. Xo‘jalik mollari.
15. Tasvirga olish texnikasi arendasi.
16. Maxsus avtotransport.
17. Medikamentlar.
18. Go‘zallik saloni va sartaroshxona.

VI- Bo‘lim. Sahnaviy materiallar xarajati

1. Operator uchun materiallar.
2. Rassom uchun materiallar.
3. Liboschi uchun materiallar.
4. Naturada qo‘shimcha dekoratsiya qurish.
5. Ishlatilib ketadigan rekvizitlar.

VII- Bo‘lim. Ekspeditsiya xarajatlari

1. Tasvirga olish guruxining yashash joyi.
2. Transport xarajati.
3. Kunlik (sutochniy)

Jami xarajatlar: __

3.1- rasm. Ijaraga olingan tasvirga olish pavilioni

3.4. Tasvirga olish guruhi tarkibi

(Buyuk Britaniya misolida)

3.1- jadval.

Administratsiya	
Prodyuser	Ikkinchi prodyuser
Ishlab chiqarish boshlig‘i	Kartina direktori
Ishlab chiqarish koordinatori ¹	Xisobchi
Prodyuser assistenti	Reklama rejisseri
Arxiv izlovchi	
Yuqoridagilarning yordamchi sekretarlari	
Tayyorgarlik (pre-prodakshn) davri	
Postanovkachi rassom	rassomlar
Asosiy ijrochilar	Ikkinchi darajali rollar ijrochilari
Natura tanlashda assistent	
Kostyumlar bo‘yicha rassom	Modeler
Rejisser-aktyorlar tanlashda	
Dizayner-kostyum va dekoratsiya	Ishlar bajarilishi bo‘yicha administrator

¹ — Prodyuser assistenti

bo'yicha	
Butaforiya va rekvizit	Oboychi-drapirovkachi
Dekoratsiya qurilishi bo'yicha konstruktor	
Ishlarni taqsimlash raxbari	Ishchilar
Injener-loyihalashtiruvchi	Duradgor
Malyar-rassom	Suvoqchi
Speseffektlar bo'yicha raxbar	Speseffektlar bo'yicha texnik
Speseffektlarni maketlash, programmalashtirish bo'yicha Dekoratsiya quruvchilari	Maketlar quruvchisi
Injener-elektrik	Fon yaratish bo'yicha
O't o'chiruvchi-navbatchi	Sim ulovchi
Turli qurilish ishlarini loyihalashtiruvchi mutaxassis	Qurilish ishlarini montajchilari
Tasvirga olish davri	
Aktyorlar — EQUITY (aktyorlar birlashmasi a'zosi «EKVITI»)	
Massovka ijrochilari, statislar (profsoyuz FAA/BECTU)	
Kaskadyorlar guruxi —«EKVITI» a'zosi	
Rejissyor	1- rejissyor assistenti
2- rejissyor assistenti	3- rejissyor assistenti
Ssenarist-raskadrovkachi	Videotexnik
Yoritish chiroq utasi - operator	Kinooperator
Operator assistenti - fokusda	Rejissyor yordamchisi «xlopushkada»
Sahna ishchilari raxbari	Operatorlik telejkasi ishchisi
Ovoz orejissyori	Mikrofon operatori
Naturada menedjer	Tex. personal – ovoz bo'yicha
Reklama fotografi	Filmning reklamasi bo'yicha jurnalist
Maxsus yoritish raxbari	(Bosh elektrik) — profsoyuz
AEU	
Elektriklar — AEU profsoyuz	Chiroq ustalari
Grimer-pastijer	Parikmaxer va kostyumer
Spetseffektlar raxbari va	Spets. personal (pirotexnik, butaforchi –

spetseffektlarni boshqaruvchi xodimlar qurol yaroq bo'yicha mutaxassis va boshqalar)

Tasvirga olish guruhini moddiy taminlash

(shartnoma asosida)

Shef-povar

Oshxona xizmatchilari

Transport xaydovchilari

Tasvirga olish guruhiga qo'shimcha taminot

Tasvirga olish apparatlari mexaniklari, ovoz yozish texnikasi mexaniklari va zarur maxsus ishchi guruh

Montaj, ovoz yozish, tonirovka davri

Montaj rejissyori

Montajchi

1- assistent montaj bo'yicha

2- assistent montaj bo'yicha

Qayta yozish montajchisi

Qayta yozish montajchisi assistenti

Qayta yozish ovoz rejissyori

1- assistent ovoz bo'yicha

2- assistent ovoz bo'yicha

Operator ovoz yozish bo'yicha

Ovoz yozish bo'yicha xodimlar

Kinomexanik

Musiqqa redaktori

Musiqachilar — profsoyuz MU

Plyonka obrabotkasi, pechat

Laboratoriya texnik xodimlari, kinokompaniyaga aloqador bo'lmagan maxsus xodimlar. (buyurtma)

Nazorat savollari:

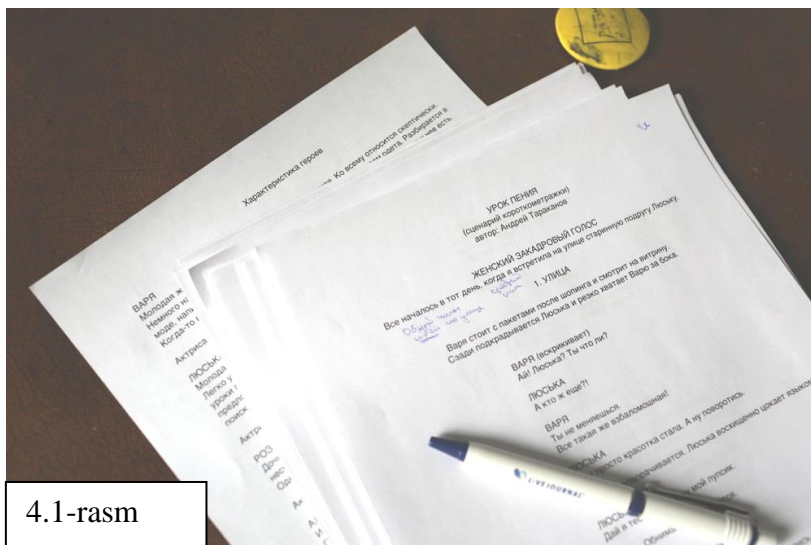
1. Smetani tuzishda nimalarni xisobga olish kerak?
2. Hujjatli filmlardagi asosiy xarajatlarni aniqlang?
3. Original musiqa qaysi yo'nalishda (hujjatli, badiiy) ishlatiladi?
4. Diktor teksti qanday filmlarda ishlatiladi?
5. Hujjatli yoki badiiy film yaratilishida mebel sotib olish mumkinmi?
6. Ustama xarajat deganda nimani tushunasiz?

4. ISHLAB CHIQRISHNING TAYYORGARLIK DAVRI

4.1. Byudjet va kalendar rejani tuzish

Kartina direktori uchun byudjet va kalendar rejani tuzish ishlab chiqarishdan oldin bajarilib muhim vazifa hisoblanadi. Shuning uchun ham ishlab chiqarishdagi barcha jarayonlar hisobga olinib, kelajakda bo'lishi mumkin bo'lgan taxminiy xarajatlarni ham o'ylab qo'yish kerak bo'ladi. Ba'zi hollarda kartina direktori kalendar rejani yoki budjetni filmning ishlab chiqarish muddati boshlanishidan bir kun oldin tuzishi ham uchrab turadi. Chunki ishlab chiqarish boshlangunicha ko'pgina narsalar mavhum holatda bo'ladi yoki tuzilayotgan rejalarda turli o'zgarishlar ro'y berib turadi. Shuni unutmash kerakki ishlarni rejalashtirish ketma ketligida birinchi o'rinda bajarilishi kerak bo'lgan, ustunlik qiladigan ish yo'q, ya'ni bu degani barcha ish birday muhimdir. (4.1-rasm)

Byudjetni tuzish bilan birga kalendar reja ham tuziladi. Shu paytdan boshlab film ishlab chiqarish jarayonining asosiy bosqichi bo'lgan – butun ijodkor va ishchi xodimlar tarkiblari, guruxlarini tashkil etish

4.1-rasm

jarayoni boshlanadi. Bunda tasvirga olish va yordimchi guruxlar ham tuzila boshlaydi. Bu jarayonga mas'uliyat bilan jiddiy yondoshish zarur. Chunki taklif qilinayotgan ijodkor shaxslar, maxsus texnik mutaxassislar, kinoyulduzlar film ishlab chiqarilishidagi moliyaviy xarajatlariga sezilarli darajada ta'sir qiladi. Ayniqsa mashxur kinoyulduzlarning nafaqat ish xaqqi, balki qancha muddatga ishga birlashtirilganligi muhim omilga aylanadi.

4.2. Rollarni taqsimlash, guruhlarni tuzish, tasvirga olish joylarini aniqlash

Ishlarni amalga oshiruvchi ijrochilarni tanlash rejissyor va prodyusser tomonidan amalga oshiriladi. Masalan, aktyorlar ansamblini tuzilishida prodyusser yordami bilan rejissyor asosiy hal etuvchi shaxs hisoblanadi. Ushbu gurux tarkibiga barchani jumladan, bosh rol ijrochilari, ikkinchi darajali rollar ijrochilaridan tortib to kaskadyorlar, dublyorlargacha biriktiriladi. Dublyorlar bilan shartnomalarni imzolashdan oldin, ularni aynan qaysi kinoyulduzlarni o‘rni alishtira olishi mumkinligini aniqlab olinishi zarur.

Film yaratilishida ishlaydigan guruxlar tarkibi, ishga jalb qilinayotgan xodimlarning qay ko‘rinishda taklif etilayotganligi, ular bilan qanaqa turdagi shartnomalar tuzilayotganligiga bog‘liq. Odatda badiiy film yaratilishida tasvirga olish guruxi kamida yigirma odamdan iborat bo‘ladi. Hujjatli filmlar yaratilishida esa kichikroq guruxdan iborat bo‘lishi mumkin. Masalan, xujjatli filmda tasvirga olish guruxi tarkibi rejissyor, film direktori, operator, operator assistenti, prodyusser assistenti, ovoz operatori, maxsus yorituvchi, elektrik, grimyorlardan iborat bo‘ladi.

Filmning tasvirga olish uchun tuzilgan gurux ro‘yxati «Kino va televideniya prodyuserlari birlashmasi (PACT)» va «Kelishuvlar birlashmasi (TU)» bilan tenglasha oladi. Ushbu ro‘yxatdagi ko‘pchilik «Kinematograflar va teatr xodimlari birlashmasi (BECTU)» a‘zolari bo‘lishi mumkin.

4.2-rasm. Tasvirga olish joylari.

Bu shundan dalolatki, xodimlarning ayrimlari o‘zining ishidan tashqari qo‘shimcha ishga, ma’suliyatga ega. Shunga asosan xar bir gurux birlashmalarni qiziqtirish uchun o‘zining profsoyuz raxbarini tayinlashga harakat qilishadi.

Tasvirga olish joylarini tanlashda birinchi navbatda film rassomi mas’uldir. Albatta u rejissyor yaratgan konsepsiyaga asosan joylar izlaydi, topadi, tanlaydi va taklif etadi. Bu jarayonni rassom lokeyshn-menedjeri bilan xamkorlikda amalga oshirishi ham mumkin. Ayrim xollarda birgina lokeyshn-menedjerining o‘zi ushbu vazifa bilan band bo‘ladi. Agar rassom ushbu tanlangan joyni ma’qul ko‘rsa, bundan rejissyor va operatorni ham xabardor qiladi, ularga joyni ko‘rsatadi. Tanlanayotgan barcha joylar avvalombor ko‘rinishi jixatidan, xarakteridan, atmosferasining tasvirga olinadigan sahna talabiga mos kelishi bilan o‘lchanadi. Biroq tasvirga olish joylarini tanlanishida texnologik nuqtai nazardan ham inobatga olish zarur. (4.2-rasm) Masalan, elektr taminoti bor yoki yo‘qligi, transport vositalarini yura olishi va boshqalar.

Tasvirga olish joylarini tanlashda iqlim sharoitlariga ham e’tibor beriladi. Iqlim sharoitini inobatga olish dastavval scenariy bo‘yicha o‘rganiladi. Bu asosan bosh rassom va bosh operator birgaligida kelishilib so‘ng voqea xarakteriga mos joy va iqlim muhiti tanlanadi. Tanlangan joyning geografik kordinati, shamol esish yo‘nalishi, quyosh chiqish va botish tomonlari o‘rganiladi. Tasvirga olish joylarini tanlanishida fasl alohida ahamiyat kasb etadi. Masalan, bahorda tanlangan joy kuzga kelib to‘gri kelmay qolishi mumkin. Shuning uchun film voqeasi qaysi faslda bolib o‘tganligini inobatga olish zarur.

Nazorat savollari:

1. Budjetni tuzilish jarayoni bilan bir qatorda yana nima tuziladi?
2. Badiiy film yaratilishida ijrochilarini kim tanlaydi?
3. Xujjatli film yaratilishidagi gurux vakillari kimlar?
4. Tasvirga olish joylari qanday tanlanadi?
5. Kaskadyorlar qaysi davrdan boshlab ishga biriktiriladi?

5. FILM YARATISHDA TASVIRGA OLISH DAVRI

5.1. Tasvirga olish guruhining bajargan ishlari to'g'risidagi hisobotlar

Tasvirga olish davrida – tayyorgarlik davrida qilingan barcha ishlar yuzaga chiqqan boshlaydi. Agar puxta tayyorgarlik qilingan bo'lsa, demak tasvirga olish ishlari oson kechishini taminlaydi aks holda esa aksincha ishni orqaga suradi. Film direktori ushbu davrga nazar solib tayyorgarlik davriga baho bera oladi.

Aksariyat holatlarda rejalashtirish yoki rejadagi ishlar o'zgaruvchan, ya'ni holatga qarab moslashtirsa bo'ladigan bo'lishi zarur. Chunki film yaratilishida shunday kutilmagan holatlar bo'ladiki, bunday daqiqalarda zararsiz va katta o'zgarishlarsiz ishni davom ettirib ketishga to'g'ri keladi. Tasvirga olish ishlarini vaqt nuqtai nazaridan aniq o'lchanib taqsimlangani har tarafdin yaxshi natijalar beradi. Buni ham daromadlar, ham ish sifati misolida ko'rish mumkin.

5.1-rasm. Film tasvirga olish.

Tasvirga olish jarayonida rejadan chetga chiqish yoki reja bo'yicha ulgurmaslik (kechikish) salbiy holatlarni keltirib chiqaradi. Shuning uchun ishlarni rejadagidek amalga oshirilishini nazorat qilish, barcha xodimlarni mas'uliyat bilan o'z ishiga yondoshishi, bir so'z bilan aytganda yuqori dissiplina zarur bo'ladi. Bu yerda administrativ gurux xodimlari, ijrochi prodyusser, rejissyorlar nihoyatda ziyarak va aktiv bo'lishlari shart. Shundagina film ishlab chiqarilishining barcha

davrlari, jarayonlarida budjetning taqsimlanishi reja asosida aniq va to'g'ri amalga oshadi.

Filmning ishlab chiqarilishini nazorat qilishning eng qulay yo'li – bu turli eslatmalarni, kommentariylarni tuzib borishdir. Yirik tasvirga olish ishlarida jarayonni har bir detaligacha belgilab yozib borish foydadan holi emas. Shunday holatlar bo'ladiki uni hal etish yoki aniqlik kiritishda mana shu dnevnikga aylangan eslatmalar daftari yordamga yeladi. Yuzaga kelgan tortishuvlarni, tushunmovchiliklarni bartaraf etadi. Joiz bo'lsa bu kabi eslatmalar natijada yuridik xujjatga aylanib, sud tergov jarayonlariga yordam berishi mumkin. Bunday eslatmalarni qayd qilib borish film ishlab chiqarish jarayonidagi barcha xodimlarga tegishli.

Tasvirga olish jarayonida hech bir ish shu ishga taaluqdi xodim tamonidan rozilik bermaguncha bajarilishi mumkin emas. Masalan, aktyor misolida olib qaraydigan bo'lsak, chet elga safarga borgan aktyor tasvirga olishdan ortib qolgan vaqtini o'z boshimchalik bilan, mas'ul xodimlarni ogohlantirmasdan guruhdan ajralishi mumkin emas. Tasvirga olish joyini tark etadigan, ma'lum vaqtga biron joyga borib keladigan xodim yozma ravishda mas'ul xodimni habardor qilishi zarur.

Amaliyotda shunday holatlar uchraganki, aytaylik ma'lum bir xodim bir necha kunga javob oldi "otpusk", biroq mas'ul xodim buni qayd qilib qo'ymadi, natijada xodimga ushbu ishlamagan kunlariga ham ish xaqqi yozildi. Boshqa holatda esa yozma ravishda javob olmay tasvirga olish maydonini tark etgan xodim kutilmaganda baxtsiz xodisaga tushib qoladi, natijada tasvirga olish guruxiga mas'ul xodim bunga javob berishga to'g'ri keladi.

Tasvirga olish maydoniga yoki studiyaga, ushbu jarayonga taalluqli bo'lmagan xodimlar tashrif buyursa ularni albatta qayd qilib qo'yish lozim. Masalan, bugun "Mister X" kompaniyaga tashrif buyurdi, demak uning tashrifi qaysi paytdan boshlab qancha vaqt davomida bo'lganligi yozma ravishda zarur xujjat asosida qayd qilingan bo'lishi kerak. Bunday xujjat va undagi qayd etilgan axborot kelajakda turli xil vaziyatlarda o'z foydasini beradi. Borinki bu straxovoy

kompaniya, sog'liqni saqlash, texnika xavfsizligi va boshqa muassasa bo'limsin barchasiga birday ushbu tuzilgan qaydnomaning foydasi tegadi. Shuning uchun tartib nazorati va ishlab chiqarishning barcha tarmoqlarida ish xisobotlari kunlik va xaftalik usulida qayd qilinib borilishi hamda mas'ul xodimga topshirilishi zarur.

5.2. Iyerarxiya

Tasvirga olish guruxi bir qarashda tizimsizdek ko'rinadi, biroq film ishlab chiqarish jarayonlarida xodimlar o'rtasida aniq chizilgan chegara iyerarxiya mavjud. (5.2-rasm) Film yaratilishidagi har bir ishni bajarishda xodim, asosiy vazifani aniqlab olish va majburiyatlarni taqsimlash kerak. Shundan so'ng ushbu majburiyatlar va vazifalar doirasida ishni tashkillashtirish, davom ettirish mumkin. Turli idoralar bo'limlari o'zining guruxlariga yo'l yo'riqlar bilan tushuntirish ishlarini olib boradi. Biroq ular tomonidan biror ish qilinishiga xarakat qilish zarur bo'lsa o'sha idora tomonidan rasmiy jixatdan tegishli bo'limlar bilan kelishib olish kerak bo'ladi.

5.2-rasm.

Vaqtini tejash maqsadida barcha ishlarni o'zim qilaman degan tushuncha noto'g'ri bo'ladi: masalan, tasvirga olish texnikalarini bir joydan ikkinchi joyga ko'chirishda uning "egasi" ishtirokisiz yanada ko'p vaqt ketib qolishi mumkin.

Shuningdek maxsus texnikalarga shikast ham yetishi mumkin. Shuning uchun har bir ishni o'z mutaxassisi umumiy qoidalarga bo'ysungan holda bajargani ma'qul.

Raxbarlar kutilmagan, biroq bo'lishi mumkin bo'lgan ishlarga yoki xodisalarga doim tayyor turishi kerak, shuningdek bunday holatlarni oldindan sezishi kerak. Masalan, transport vositalarini qachon yetib kelishida, obu-xavoni o'zgarib qolishida, bayram yoki boshqa tadbirlar kunlariga to'g'ri kelishida va boshqa shu kabi holatlarda.

5.3. Ko'chish va safarga chiqish

Film ishlab chiqarilishida joydan joyga ko'chishlar xolati bo'ladi. Bu asosan naturada tasvirga olishda yoki boshqa shaxar, qishloqlarga safarga borilganda ko'proq uchraydi. Agar ko'chish joyi yaqin masofani tashkil etsa faqatgina tasvirga olish joyini yangilanishi va unga moslashishi bilan bu jarayon xal etilishi mumkin. Biroq ko'chish joyi, ya'ni yangi tasvirga olish ob'ekti uzoq masofani tashkil etsa masalan, boshqa shaharni, qishloqni bunday holatda ko'chish jarayoni yaxlit holatda, maxsus transportlar vositasida amalga oshiriladi. (5.3-rasm)

Bu jarayonda maxsus transport vositalaridan foydalaniladi. Bunday transportlarga gurux yoki tasvirga olish komandalari bo'yicha taqsimlanishi kerak bo'ladi. Buni kino tilida "Dislokatsiya tartibi" deyiladi va xujjat shaklida yuritiladi.

Bunday xujjat asosan badiiy film yaratilishida qo'llaniladi. Mana shu tartibni (xujjatni) kartina direktori va administrativ gurux boshqaradi. Xujjatli film yaratilishida esa ko'chish jarayoni bo'yicha yo'riqnomalar umumiy grafikga kiritilgan bo'ladi.

Badiiy film yaratilishida dislokatsiya tartibi sxemasini Buyuk Britaniya film ishlab chiqarish studiyalari misolida ko'rib chiqishimiz mumkin. Ushbu xujjat sarlavhadan boshlanadi va tartib raqami qo'yilgan bo'ladi. Shuningdek yaratilayotgan film nomi, kompaniya yoki studiya nomi va manzili ko'rsatiladi. Film rejissyori ism familiyasi, qo'shimcha axborot sifatida ko'chib borilayotgan yangi manzil ko'rsatiladi, hamda ushbu manzilga yetib borilgach dastavval nima ishlar qilinishi ham keltiriladi.

5.3-rasm. Safarga chiqish.

Film yaratilish jarayonida tasvirga olish joylarining ma'lum qismi studiya territoriyasidan tashqarida bo'ladi. Studiyadan tashqaridagi murakkabliklarni, qiyin sharoitlarni professional mutaxassislar yaxshi bilishadi. Bu borada jarayonni tashkil etadigan va boshqarayotgan menedjer, tasvirga olish joyi va ishchilarning yashash joyi egasi (raxbari) bilan tasvirga olish guruxi o'rtasida biror bir muammo yuzaga kelmasligiga kafolat bera olishi kerak. Ayniqsa tasvirga olish davri davomiyligi bir joyda uzoq vaqt davom etganda yaxshi menedjer va uning kafolati juda muhimdir. Agar ushbu menedjer (film direktori, rejissyor) kelajakda yana bu ob'ektdan foydalanishni ko'zda tutsa, boshqa filmlarda xam ushbu joyda tasvirga olish mumkinligini xis qilsa, demak, ushbu joyni asrab avaylash kerak bo'ladi. Joy egasi va gurux o'rtasida o'zaro iliq munosabatlar o'rnatish umumiy komfort holatini vujudga keltirishi tabiiy.

DISLOKATSIYA TARTIBI № 5

Film nomi: «SHERYURAK»

FAYERFAKS FILM, 40 Uorde Park, London № 4 3 Nt. Telefon: 081 234 5678

Rejissyor: Ismi: Sana:

O‘rnatilgan joyning tavsifi /izoh:

Mehmonxonadan — AOO ilova olingan (Direktorlarga tasvirga olish joylari, o‘rnatilgan joy bo‘yicha)

20 mil yo‘l yurish o‘rta xisobda 30 daqiqani tashkil etadi.

Marhamat qilib, keraksiz diqqat e‘tiborga tushmang (zona, raskopka) NE

Ishlab chiqarish maxsus avtomashinasi № 1 davlat raqami (G117 TNX)

Xaydovchi: Ismi. Mehmonxonadan jo‘nash 07.30 da.

Yo‘lovchi 1 : Ismi. Yo‘lovchi 2 : Ismi.

Yo‘lovchi 3: Ismi. Yo‘lovchi 4: Ismi.

Ishlab chiqarish maxsus avtomashinasi № 2 davlat raqami (G118 THX)

Xaydovchi: Ismi. Mehmonxonadan jo‘nash 08.00 da.

Yo‘lovchi 1 : Ismi. Yo‘lovchi 2 : Ismi.

Yo‘lovchi 3: Ismi. Yo‘lovchi 4: Ismi.

Mikroavtobus № 1 - davlat raqami F 24 6 REC - kamera, ovoz, tasvirga olish guruxi. Xaydovchi: Ismi. Mehmonxonadan jo‘nash 07.30 da.

Mikroavtobus № 2 - davlat raqami F 24 8 REC - grim, postanovkachilar.

Xaydovchi: Ismi. Mehmonxonadan jo‘nash 07.30 da.

Rol ijrochilari, kunning yarmisida yig‘ilishadi:

Avtomashina № 1 — Postanovkachilar — davlat raqami (G117 TNX)

Xaydovchi: Ismi. Mehmonxonadan jo‘nash 12.30 da.

Yo‘lovchi 1 : Ismi Yo‘lovchi 2 : Ismi

Oziq ovqat yeguliklari va tualet sharoiti yangi joylashuv manzilida tashkillashtirilgan.

Artistlar kinoteatr yig‘ilish zalida dam olishlari mumkin

Kontakt ma’lumotlar:

Tasvirga olish joyining kontakt ma’lumotlari:

Baxtsiz xodisalarda shifoxona:

Manzil: ...	telefon nomer: ...
Militsiya: ...	Elektr generatori taminoti (firma): ...
Manzil: ...	telefon nomer: ...

Nazorat savollari:

1. Tasvirga olishni rejalashtirish qanday bo‘lishi kerak – o‘zgaruvchan yoki o‘zgarmas?
2. Gurux xodimlarining tasvirga olish paytida ish jarayonidan ruxsatsiz chetlashishi mumkinmi?
3. Ish jarayonidan chetlashish qay usulda mumkin?
4. Tasvirga olish paytida jarayonni yozma ravishda qayd qilish kerakmi?
5. Maxsus texnikalarni egasiz tashish mumkinmi?
6. Predislokatsiya nima va uning tartibi nimadan iborat?

6. FILMNI MONTAJ QILISH DAVRI

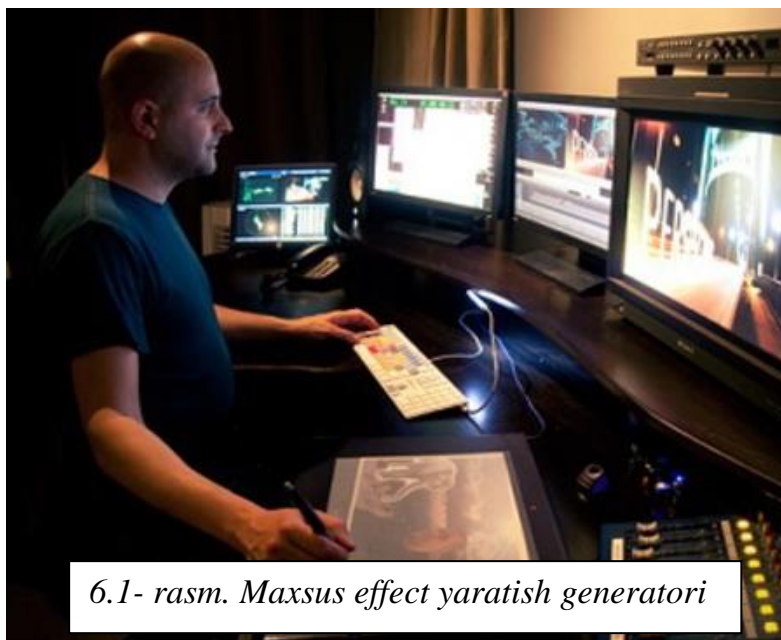
6.1. Montajning mohiyati

Film ishlab chiqarilishida tasvirga olish davri tugashi bilan yirik murakkab palla ortda qolganday bo‘ladi, biroq bo‘shashishga hali erta. Chunki yuqorida aytib o‘tilganidek rejissyor, muxarrir, montajchilar, ovoz rejissyorlari oldida hali ish jarayoni o‘z bosimini yo‘qotgani yo‘q. Agar bugungi kunda yaratilayotgan filmlarga nazar tashlasak, ularda aynan tasvirga olishdan keyingi montaj davrining uzoq vaqt davom etayotganligini, postprodaksh oldida o‘ta murakkab vazifalar turganligini ko‘rishimiz mumkin.

Masalan, rejissyor J.Kameronning “Avatar” filmini olib qarasak, uning tayyorgarlik va montaj davrlari uzoq vaqt davom etganligini kuzatamiz. Tasvirga olish jarayonidan bo‘shagan xodimlar hatto ayrim ijodkorlar ham boshqa filmning ishlab chiqarish jarayoniga o‘tishi mumkin. Biroq film direktori va rejissyor filmning montaj – ovoz yozish davri bilan band bo‘lib, filmning natijasini, ya’ni

tugallangan shaklini ko‘rish hamda uni omadli tarzda topshirish oliy maqsadiga aylanadi.

Montaj davrida film qayta tug‘iladi degan ibora mavjud. Xaqiqatdan ham filmning oxirgi tugallangan varianti aynan shu montaj stoli ustida paydo bo‘ladi.

6.1- rasm. Maxsus effect yaratish generatori

(6.1- rasm) Paydo bo‘lgan film endilikda yakuniy tomosha qilishga yoki efirga uzatishga mos holatiga keltirilishi lozim bo‘ladi. Shundan so‘ngina maxsulotni topshirish ishlari bajariladi.

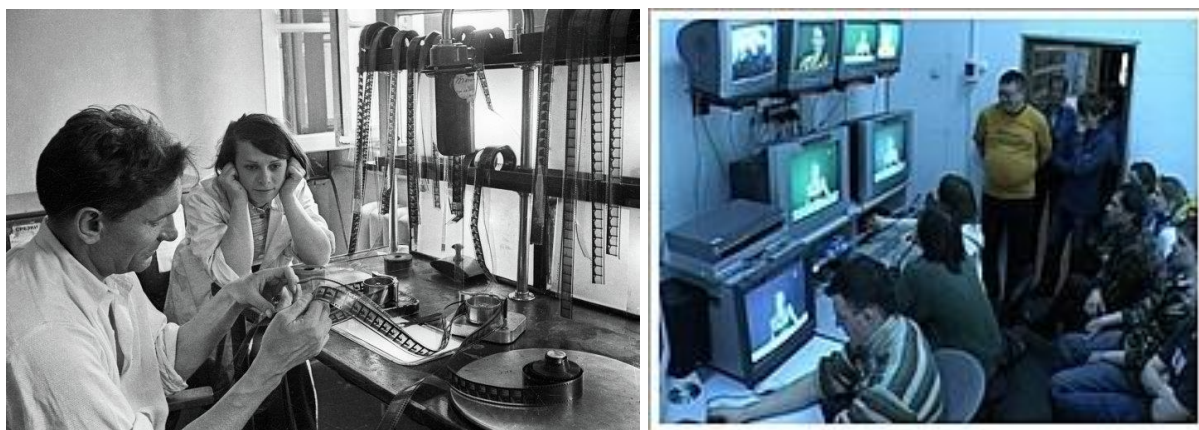
6.2. Montaj jarayoni

Filmni tasvirga olish ishlari tugashi bilan, tasvirga olingan material montajga topshiriladi. Bunda ssenariy bo‘yicha filmning syujetini yasash va rivojlantirish boshlanadi – bu montajning boshlanish jarayoni xisoblanadi.

Filmning montaji tasvirga olingan kunning ertasiga boshlanishi ham mumkin. Buning uchun tasvirga olingan material bo‘lsa bas. Masalan, televizion ko‘rsatuvlar asosan shu tariqa tayyorlanadi. Albatta bu yerda video maxsulot va plenka maxsulotini birday taqqoslash mumkin emas. Aslida video maxsulotini bugunning o‘zida, hattoki tasvirga olish jarayonidayoq montaj qilib borish mumkin. Demak, parallel tarzda tasvirga olish va montaj jarayonlarini tashkil etsa bo‘ladi. Biroq film direktori bu jarayonlarni birday boshqara olishi lozim, bu qo‘shimcha mas‘uliyat bo‘lib ayrim holatda qo‘shimcha xodimlarni jalb qilinishiga to‘g‘ri keladi. Masalan, teleseriallarni ishlab chiqarishda montaj jarayoniga alohida boshqa rejissyor yollanishi mumkin. Buning uchun film direktori tayyorgarlik davridayoq montaj studiyasinining xizmatini, ish jadvalini shunga moslab tuzib olgan bo‘lishi kerak.

Montaj jarayonida montajchi rejissyorning asosiy vazifasi yuklatilgan ishlarni o‘zining guruxi xodimlariga to‘g‘ri taqsimlash va ularni nazorat qilishdan iborat. Montajdagi umumiy ish rivoji rejadagi ketma ketlik bo‘yicha unumli ravishda o‘z muddatida tugallanishi lozim.

Montaj jarayoni – bu faqat tasvirga olingan materiallarni tanlash, vaqt davomiyligini aniqlash, joylashtirish, saqlash emas. (6.2- rasm)

6.2- rasm. Analog va raqamli montaj jarayonlari

Birinchidan, montaj – bu ijodiy jarayon bo‘lib montajchidan ma’lum iqtidorni va bilimni talab etadi. Ikkinchidan, montajchi filmning yakuniy shaklini yaratish uchun uning tarkibiy qismiga kiruvchi bo‘laklarini, ko‘rinishlarini, joylarini bilishi zarur. Bu holat ayniqsa kompyuter grafikasi ko‘p qo‘llaniladigan murakkab sahnali filmlarda yanada seziladi.

Filmda musiqa, murakkab ovoz-shovqin bezagi, maxsus optik effektlar ishlatilib, ular film yoki teleko‘rsatuvning montaji tugagunga qadar tayyorlab qo‘yilgan bo‘lishi shart. Masalan, ovozni qayta yozish uchun ba’zi bir texnik moslamalarni tanlab olish kerak. Buning uchun ishlab chiqarishdagi mavjud bo‘lgan bor ma’lumotni to‘plashi, ishning umumiy xajmini, film qanaqa formatda tasvirga olinganligini, ovoz yozishda soniyasiga 24 yoki 25 kadr bo‘lishini mutaxassis to‘liq bilishi lozim. Bu holat videomontaj jarayoniga ham tegishli bo‘lib, undagi qayta yozish usullari haqidagi ma’lumotlar ish jarayoni boshlangunicha tayyorlangan bo‘lishi kerak.

Aynan mana shu davrda an’anaviy film yaratish bilan videomaxsulot o‘rtasida asosiy farq gavdalanadi. Bunda masalan, kinoplyonka xarajatlarini misol

qilish mumkin. Videofilmning montaji ikki bosqichdan iborat: “chernovoy lineyniy” (xomaki liniyalı, ishlovlari tugallanmagan) va keyinchalik “chistovoy lineyniy” (yakuniy, barcha ishlovlari tugallanadigan) ovoz yozish bilan. Film direktori bu ishlarning sarf-xarajatlarini aniqlashi lozim va shunga qarab ish rejasini tuzish kerak bo‘ladi. Chunki yakuniy (chistovoy) montaj shu darajada qimmat turishi mumkinki, uning bir soat ish vaqtiga xomaki (chernovoy) montajning bir kunlik ish vaqtiga sarflanadigan mablag‘ni to‘lash to‘g‘ri keladi. Xomaki (chernovoy) videomontaj komplektining bir kuni esa xaftalik kinomontaj ijarasiga to‘g‘ri keladi. (6.3- rasm)

6.3- rasm. Zamonaviy raqamli montaj usuli

Videomontaj uchun qo‘shimcha xarajatlar odatda, kinoplyonka uchun ketadigan qo‘shimcha xarajatlardan ko‘proqni tashkil etadi. Shuning uchun videomontaj jarayoniga tayyorgarlik, uning nazorati va vaqt masalasi mukammal tarzda ishlab chiqilgan bo‘lishi shart. Demak, agar montaj jarayonining boshidan boshlab xomaki (chernovoy) montajsiz faqat yakuniy (chistovoy) montajning o‘zi bilan jarayon kechadigan bo‘lsa, uning sarf xarajati yuqori bo‘ladi. Shunday ekan tejankorlik maqsadida montaj jarayonini ikki bosqichga bo‘lib bajarilgani ma’qul.

Montaj ishlab chiqarish jarayonidagi amaliy faktlar shuni ko‘rsatadiki, yakuniy (chistovoy) montajga sarflangan bir soat ish vaqti xomaki (chernovoy) montajga sarflangan ish vaqtdan unumli kechadi, ya’ni ko‘proq foydali ishlar qilingan bo‘ladi. Buning sababi ish soatining yuqori narxlanishida bo‘lib, xodimlar xar qaysi yo‘l bilan bo‘lsa ham vaqtni tejashga harakat qilishadi. Montajchi va

rejissyor o‘zlarida rejissyorlik ssenariysining nusxasiga ega bo‘lishlari lozim. Ushbu ssenariydagi barcha qaydlar, belgilar, ilovalar tasvirga olingan material bilan mos kelishi montajni tezkor va aniq bo‘lishiga yordam beradi. Xujjatli film montajida bu holatni “rasshifrovka” deyilib, intervyu, sharxlash va boshqa sinxron tasvirga olingan materiallarda aks etadi.

6.3. Ovoz yozish

Odatda film ishlab chiqarish bilan shug‘ullanadigan ko‘pgina mamlakatlar tasvirga olish paytining o‘zidayoq ovoz yozishadi. Shunga qaramay ayrim mamlakatlar, masalan, Italiya, Rossiya va boshqa, ovozni qayta maxsus ton-studiyalarda yozishga moslashgan. Bunday studiyalarda aktyorlar dialoglari, shovqinlar, musiqa va effektlar yoziladi. (6.4- rasm) Tasvirga olish paytida yozilgan ovozlari esa xom ashyo, shablon sifatida ishlatiladi. Yana shunday holatlar borki sinxron yozilayotgan monologlar va dialoglar, kuy va qo‘shiqlar yoki turli xil tillardan dublyaj qilishlar ovoz berish usulida ton-studiyalarda yoziladi. Bunday holatda montaj “list”lari zarur bo‘ladi. Agar dialog ovozi qayta yozilmasada miksher usulida boshqa ovoz effektlari, shovqinlar va musiqalar yozilishi mumkin. Bu kabi ovoz yozish va sozlash ishlarini faqat maxsus ovoz yozish texnikalari bilan jihozlangan, maxsus jixozlangan xonalariga ega bo‘lgan studiyada bajarish mumkin.

Ovoz yozish studiyasini va undagi kerak bo‘ladigan texnikalarni oldindan kuni va vaqti aniqlangan holda ish jadvaliga kiritilgan bo‘lishi shart. Aks holda boshqa ishlar bilan to‘g‘ri kelib qolishi oqibatida ijara to‘lovi havoga ketadi. Biroq oldindan ijarani aniqlashtirib qo‘yilmasa ham u boshqalar

6.4- rasm. Ovoz yozish

tomonidan band bo‘lib qolishi mumkin.

Shuningdek, agar filmga maxsus effektlar, miksherlar, murakkab ovoz yozish ishlari, shovqinlar, gaplar, musiqalar kerak bo‘lib turib, ularni amalga oshirish, ya’ni ovoz yozishni rejalashtirishni oxirgi o‘ringa qo‘yilsa, bu murakkab vaziyatlarni keltirib chiqarishi mumkin. Qayta ovoz yozish bosqichlaridan biri bu, musiqa bilan gaplarni va shovqinlarni birlashtirishdir.

Musiqa – xar qanday filmning muhim komponenti hisoblanadi. Ayniqsa kichik budjetli filmlarda bu yanada seziladi. (6.5- rasm)

Musiqaning ahamiyatiga ortiqcha baho berish noo‘rin. U Mosartning “Elvire Maligan” klassik partiturasimi yoki film uchun maxsus yozilgan kompozitsiyami baribir uning muhimligi yo‘qolmaydi. Siz yoqtirgan biror kuyni eshitganingizda shu kuy yangragan konkret bir film esingizga tushadi, shuning o‘zi yetarli. Xaqiqatdan ham omadli yozilgan kuy qalblarda uzoq vaqt yashaydi. Filmda musiqa nima uchun hukmronlik qiladi, bunga javoban shunday deyish mumkin: avvalom bor musiqa borliqdagi eng birinchi paydo bo‘lgan, hissiyotga chaqiradigan san’atdir. Shuningdek musiqa ko‘ngilni rom qiluvchi ta’sir kuchiga egadir. Endi aynan filmda musiqa tasvir bilan uyg‘unlashar ekan uning emotsional ta’sir kuchi yanada ortishi va reallashishi mumkin. Bu holatni tasvirga taqqoslab ko‘radigan bo‘lsak, o‘z navbatida tasvir ham musiqa bilan uyg‘unlashib tasvirning ta’sirchanligini ortishiga yordam beradi. Bu jarayonda tasvir bilan musiqa bir-biriga mos kelishi, uyg‘unlasha olishi muhim jihat bo‘lib ko‘p vaqtni talab etadi.

6.4. Musiqa yozish

Musiqa yozish jarayoni bilan ovoz rejissyori va film direktori shug‘ullanadi. Aytaylik, filmda maxsus yozilgan musiqa yangrashi kerak. Bunday holatda ovoz yozish ish smenasi bir yoki

6.5- rasm. Musiqa yozish

undan ortiq bo‘lishi mumkin. Ovoz yozishda qaysi xodimlar zarurligi, qanday ovoz yozish texnikalari kerakligi va qaerda yoki qaysi joyda ushbu ovozni yozishni ovoz rejissyori tanlaydi. Bunda film direktori joy masalasini, texnika va xodimlarni yetkazib berishni taminlaydi, tegishli xujjatlarni rasmiylashtiradi. Shunday ekan filmning direktori u yoki bu musiqachilarga nisbatan spesifik talablarini bilishi hamda ularni bajarishga direktorning vaqti yetarli bo‘lishi kerak. Masalan, aktyorlarga nisbatan yuqori mavqega ega musiqachilarni topish va jalb qilish doim ham qo‘l kelavermaydi.

Musiqqa yozish jarayonida mablag‘ni tejab qolishni yana bir yo‘li shundan iboratki, musiqachilar bilan kelishuv jarayonida litsenziyalarga va avtorlik xuquqiga alohida to‘lov emas, balki shu bir martalik to‘lovni ichida hisoblanadigan tartibda kelishish kerak.

Chunki musiqqa-chilar yaratgan kompozitsiyaning gonorar to‘lovi mavjud bo‘lib, maxsulotning har bir foydalanilishiga qo‘shimcha to‘lov qilish ko‘zda tutilgan bo‘ladi. (6.6- rasm)

Agar musiqa tayyor holatda sotib olingan bo‘lsa masalan, “tokchadan” deganday, bunday holatda uchta ish bajarilishi kerak. Birinchisi: ushbu sotib olingan musiqani kimdir, bu odatda rejissyor yoki kompozitor bo‘ladi, eshitib ko‘rib tanlash kerak.

Ikkinchisi: ofis ushbu musiqani filmda ishlatilishi uchun zarur bo'lgan meyoriy xujjatlarni tayyorlash bilan shug'ullanishi lozim.

Bunda film direktori avtorlik xuquqini himoya qilish jamiyati bilan (MCPS) aloqaga kirishib musiqani ishlatishga ruxsat olishi kerak bo'ladi. Shuningdek, xuquqlar jamiyati (PRS) bilan film prokatida avtorlik xuquqiga ega bo'lishni kelishib olish zarur. Uchinchisi: tanlangan musiqani moslashtirishga va montaj qilishga qo'shimcha vaqt ajratilishi kerak. Bu jarayonda musiqa ovoz magnit lentasiga yoki videolentaga qayta yoziladi. Yozilgan musiqa montajchi uchun filmning umumiy montaj jarayoni bilan mos kelib tushunarli bo'lishi kerak.

6.5. Maxsus effektlar yaratish

Film yaratishda maxsus effektlarning ishlatilishi kino davrining ilk yillariga borib taqaladi. Albatta u paytlarda tasvirdagi biron bir effektni yaratish bugungiday qulay va oson bo'lmagan, (6.7- rasm) shunday bo'lsada kino pionerlari o'zlarining vizual obrazlarini yaratishga turli usullar bilan harakat qilishgan. Texnologik rivojlanish oqibatida maxsus effektlarni yaratish ham rivojlanib, tabiiylik jihati o'sib, qulayligi ortib keldi. Bugungi kunda maxsus effektlarning asosiy bosqichi, tugallovchi fazasi maxsus kompyuterlarda bajariladi.

6.7- rasm. Maketlar yordamida effektlar yaratish

Maxsus effektlarni filmning ssenariy tayyorlash davridan boshlab xisobga olinadi. Tayyorgarlik davrida ularni yaratish uchun tayyorgarlik ko‘riladi. Bu jarayonda kichik va katta maketlar, ob‘ektlarni yoki buyumlarni maxsus qurilishi, moslanib yasalishi, fonlarni tayyorlanishi, tasvirga olish uchun maxsus texnikalar yaratilib tayyorgarlik qilinadi.

Tasvirga olish davrida maxsus effektlarni yaratish uchun barcha guruh xodimlari ishtirok etishadi masalan, grimchi, dekorator, liboschi, pirotexnik, fonchi, yoritish chiroq ustasi xullas barcha birday xizmat qiladi, biroq ko‘proq vazifa maxsus effektlar ustida ishlaydigan guruxga tushadi. Bugungi kunda postprodakshn usulida effektlarni yaratishda maxsus professional guruxlar mavjud.

Maxsus effektlar oddiy ko‘rinishdan boshlab o‘ta murakkablashgan effektlargacha bo‘lishi mumkin. Masalan, “Yulduzlar jangi”, “Yursk davrining bog‘i”, “Titanik”, “Avatar” va boshqa filmlarni olib qaraydigan bo‘lsak ulardagi maxsus effektlarni tayyorlash va moslashtirishga tasvirga olishdan ham ko‘p vaqt ketganligini kuzatamiz. Umuman olganda maxsus effektlarni yaratish doim ko‘p vaqtni talab etgan. Bugungi komyuterlar davrida ham vaqt masalasi o‘z kuchini yo‘qotganicha yo‘q, biroq mablag‘ sarf-xarajat masalasida sezilarli progresni ko‘rishimiz mumkin. (6.8- rasm)

6.8- rasm. Maketli va animatsion maxsus effektlar

Maxsus effektlarni yaratish prodyusser va film direktorining oldida turgan dolzarb va murakkab vazifadir. Film direktori yaratilayotgan filmga maxsus effektlarni ishlatilishida ular qaysi usullar yordamida bajarilishini, buning uchun nimalar va kimlar kerak bo'lishini to'la tasavvuriga ega bo'lishi lozim. Barcha maxsus effektlar umumiy ishlab chiqarish ish rejasiga kiritilishi, aniq rejalashtirilishi kerak. Uning sarf-xarajatlari aniqlanib arzon va sifatli natijaga erishish yo'llari ko'rib chiqilishi lozim.

Hujjatli filmlar tayyorlanishida maxsus effektlar asosan arxivlardan olinadi yoki oddiy ko'rinishdagi effektlarga buyurtma beriladi.

6.6. Filmni nusxalash

Film nusxalarining pechati – bu oxirgi bosqichlardan biri hisoblanadi. Nusxalashdan so'ng maxsulotni topshirish va prokat yoki efir jarayoni boshlanadi. Administrativ bo'lim filmning yakuniy natijasi sifatli bo'lishini albatta xohlashadi. Biroq buning uchun ham ma'lum tayyorgarlik qilinishi kerak bo'ladi. Bu ish ovozni qayta yozish va dublyajdagi holatga o'xshab ketadi. (6.9- rasm)

Laboratoriya o'zida, filmning etalon kopyyasi pechati uchun filmning butun tasvirga olingan materialining tayyor birga-bir montaj qilingan asl negativiga ega bo'lishi kerak. Shuningdek, bir lentaga tayyor montaj qilib yozilgan musiqiy fonogramma, gaplar va shovqinlar, maxsus effektlar bo'lishi zarur.

Prodyuser, rejissyor, rejissyor-montajchi va laboratoriyaning yorug'lik sozlovchisi bosh operator bilan birgalikda oraliq kopyalarni tekshiruv ko'rigdan o'tkazishi lozim.

Nusxalash jarayonida birinchi navbatda tasvirning optik rang va yorug'lik darajasi sozlanadi. Bunda bosh operator va yorug'lik sozlovchidan boshlab bosh rejissyor, bosh rassom va hatto montajchi ham ishtirok etishi mumkin. Filmning birinchi

nusxasi tayyor bo'lgach xulosaviy ko'rigdan o'tkazish uchun texnik tekshiruv bo'limlari (OTK) raxbarlari taklif etiladi. Raxbarlar tomonidan qilingan qaydlar kelishilgan tarzda inobatga olinadi va yakuniy nusxaga kiritiladi. Filmning yakuniy nusxasi o'zida tasvir va ovoz yo'lakchasini birgina kinolentani o'zida mujassam etadi. Ushbu ishlardan so'ng oxirgi muhim jarayon boshlanadi, bu loyihani moliyalashtiruvchiga tayyor maxsulot taqdimoti jarayonidir.

Buyurtmachining talabiga ko'ra maxsulot, ya'ni film qanday formatda topshirilishi kerakligi shartnoma bo'yicha aniqlanadi va o'sha formatda maxsulot tayyorlanadi. Masalan, telekanal uchun maxsulot kinolentada emas, balki videolentada taqdim etiladi. Zamonaviy laboratoriyalar bugungi kunda kino maxsulotlarini turli format va ko'rinishda (nositel) tayyorlab berish imkoniga ega. Buning uchun film direktori oldindan film maxsulotining yakuniy holati qanday ko'rinishda bo'lishini aniqlab kelishib olgan bo'lishi kerak. Biroq bu maxsulotning barcha nusxalari faqat bir ko'rinishda bo'lishi kerak degani emas.

Nazorat savollari:

1. Filmning xomaki (chernovoy) montaji qachon boshlanadi?
2. Montaj – bu texnik jarayonmi yoki ijodiy?
3. Ovoz bilan ishlashdagi jarayonlarni tushuntirib bering
4. Musiqa yozish jarayoni qanday kechadi?
5. Laboratoriya jarayonlarini aniqlang?

7. FILMNI TOPSHIRISH VA IJODIY GURUHNING BAJARGAN ISHLARI TO'G'RSIDA HISOBOTLAR TAYYORLASH

7.1. Filmni topshirish jarayoni

Maxsulotni topshirish shundan dalolat beradiki demak, montajchi gurux o'z ishini yakunlashibdi, biroq prodyusser va direksiyaning ishi hali davom etadi. Buyurtmachiga maxsulot kopyasini topshirish bilan film ustidagi ishlar yakunlanmaydi. Bu davrda filmning direktori tayyor bo'lgan maxsulotni topshirish

bilan shug‘ullansa, prodyusser esa ushbu maxsulotni reklama qilish va kino bozoriga olib chiqish bilan band bo‘ladi.

Montaj listlari – topshirilayotgan filmning pasporti hisoblanib, film kopiyasi bilan birga topshiriladi. Tayyor filmning ilk nusxasi ikki nusxadan kam bo‘lmasligi lozim. Montaj listlarida filmning umumiy vaqt davomiyligi, kadrlar soni va nommeri, musiqalar nomlari va so‘zlari, ijrochi aktyorlar nomlari va qaysi rolda ijro etganligi, dialoglar va umumiy mazmun bayon etilgan bo‘ladi.

Montaj listlarini film direktori nazoratidan o‘tkazib imzo chekishi kerak, aks holda filmni topshirishni iloji bo‘lmaydi. Filmning tugallangan dastlabki nushasini TNB – texnik nazorati bo‘limiga topshiriladi. TNBning mahsus muhandislari filmning texnik sifatini aniqlab baholaydi va talabga javob bermaydigan qismlarini maxsus blankda qayd qilinib qayta ko‘rib chiqishga yuboriladi.

Uyushtirilgan komissiya a‘zolari asosan kinoshunos olimlar, tanqidchilar, malakali rejissyorlar, dramaturglar, operatorlar va prodyuserlardan tashkil topadi. Ushbu komissiya ko‘rigi uchun oldindan ko‘rig kuni aniqlanadi va komissiya a‘zolariga taklif hati yuboriladi.

7.2. Filmni reklama qilish va sotish

Filmni reklama qilish va kino bozoriga olib chiqish film ishlab chiqarishning butun davrlari mobaynida davom etadi. Film direktori buning uchun barcha imkoniyatlarini ishga solib, jarayon bilan doimiy aloqada

7.1- rasm

bo‘ladi. Shtatdagi reklama bilan shug‘ullanayotgan xodimlar uchun filmning tasvirga olish jarayonlarida bo‘lishga, undagi ijodkor va barcha xodimlar bilan aloqa o‘rnatishga, suxbatlar qurishga yetarlicha imkoniyat yaratilgan bo‘lishi kerak. (7.1- rasm) Bo‘lajak film haqida tomoshabinlarga kerakli ma‘lumotlarni

yetkazish, ya'ni reklama qilish uchun bu juda muhim. Bu jarayonda film direktori reklamachilarga qo'ldan kelganicha sharoitlarni yaratib berishi lozim. Prodyusser va distribyutor ham o'z navbatida film ijodkorlari bilan mustahkam aloqalar o'rnatishga va filmning reklamasi uchun bor mahoratini, kuchini ishga solishi filmning muvaffaqiyati uchun muhim sifat hisoblanadi.

7.3. Filmni ekranda namoyish etish (prokat)

Filmni prokat qilish yoki ekranda namoyish qilish – film ishlab chiqarish jarayonining kulminatsiyasi deb hisoblash mumkin.

Prodyusser biror bir filmni ishlab chiqarar ekan, u filmning haridori yoki tomoshabini borligiga to'la ishonch hosil qilgan bo'lishi kerak. Shundagina uning sarflangan mablag'i foyda olib keladi, aks holda prodyusserning barcha harakatlari va sarflangan mablag'i zoe ketishi mumkin.

Filmning birinchi namoyishi odatda “Kinochilar uyi” yoki taqdimot o'tqaziladigan kino teatrida bo'lib o'tadi. (7.2- rasm) Ushbu ilk film namoyishi filmning barcha ijodkorlarining sahnaga chiqib tanishtirilishi bilan boshlanadi.

7.2- rasm. 3D film namoyishidagi tomoshabinlar

Prodyusser uchun bunday tashhiz filmning ssenariysi ustida ishlash jarayonida xulosa qilingan bo'lishi lozim va qolgan barcha jarayonlarda kutilayotgan yaxshi natijaga ishonch bilan munosabatda bo'lish kerak. Biroq prodyusserning bunday tashhiz xulosalari doim ham to'g'ri chiqavermasligi mumkin. Bu aslida murakkab oldindan 100% aytib bo'lmaydigan holatdir. Shuning uchun prodyusser kino bozoridagi bugungi talabni yaxshi bilishi kerak. Asosiy tomoshabinlar kimlar, ular necha yoshda, filmni katta ekranda tomosha qilishadimi yoki teleekran orqalimi. Bu va boshqa savollarga prodyusserda javob bo'lgani yaxshi.

Nazorat savollari:

1. Filmni topshirish davrida prodyusser va film direktorining ishlari nimalardan iborat?
2. Filmni kino bozoriga olib chiqish qachondan boshlanadi?
3. Prodyusser loyihadan foyda kelishini qachon aniqlay olishi mumkin?
4. Film ishlab chiqarishning asosiy bosqichi qaysi?
5. Film ishlab chiqarilmasdan burun reklama zarurmi?

To'rtinchi bo'lim

RIVOJLANGAN DAVLATLARDA FILMLARNI ISHLAB CHIQRISH HUSUSIYATLARI

Menejment - ishlab chiqarish usullari, shakllari va boshqarish vositalari birligi hisoblanadi va ularni eng samarador ishlatishga imkon beradi. Bu ibora rivojlangan mamlakatlarda paydo bo'ldi va ushbu yo'nalish turli ko'rinishlarda hanuzgacha rivojlanib kelmoqda. Yurtimizdagi ayniqsa nodavlat telekanallar va kinostudiyalar prodysusserlik sohasining jahon tajribalariga tayangan.

1. BUYUK BRITANIYA, AMERIKA, ROSSIYA, XITOIY VA BOSHQA MAMLAKATLAR TAJRIBASI

1.1. “Masha va ayiq” – kinodagi samarador menejment

“Masha va Ayiq” dunyoda shuxrat qozongan rossiya multfilmi hisoblanadi. (11.1-rasm) “Kidz Global” kompaniyasining ma'lumotlariga ko'ra uni Indoneziyada 95%, Italiyada 88% bolalar biladi. “Netflix” servisi filmni

11.1- rasm. Masha va ayiq

“Rus fenomeni” deb ataydi. 2015 yilning fevralida “Masha va Ayiqning” yaratuvchisi «Animakkord» studiyasi Mayamidagi “Kidscreen” bolalar ko'ngil ochar televideniyesi sammitida eng yaxshi animatsion serial mukofotini oldi. 2015 yilda «Animakkord» litsenziyasi bo'yicha “Masha va Ayiq” brendi ostida tovarlarni sotishdan ishlab chiqaruvchilarni foydasi 225\$ millionni tashkil etdi. 2016 yilda kompaniyaning boshqaruvchi direktori Dmitriy Loveyko uni horijdagi hamkorlar hisobiga 25%ga oshirishni rejalashtirmoqda. Qanday qilib uncha katta bo'lmagan kompaniya dunyoning eng yaxshi animatsion studiyalari o'ntaligiga kirdi va bozorlarni egallashni davom ettirmoqda?

Birdan otilib chiqish.

Kompaniyaning boshqaruvchi direktori Dmitriy Loveyko o'zi istamagan holda ommaviy shaxs bo'lib qoldi, multfilmning muvaffaqiyati bu kreativ guruhning xizmati ekanligini aytadi. «Animakkordda» 120 ta ishchi ishlaydi, ulardan 70 tasi multiplikatorlar hisoblanadi.

Yetti yil ichida “Masha va Ayiq” davlatdan tashqaridagi eng ma'lum va yorqin rossiya brendlaridan biri bo'lib qoldi, uni dunyoning yuzdan ortiq davlatlarida namoyish etishmoqda, multfilm 25 ta tillarga tarjima qilingan. O'yinchoq Mashani, masalan, yirik ispan El Corte Inglés gipermarketlar tarmog'ida uchratish mumkin, olti minutlik multfilmlarni nafaqat yevropa telekanallari bo'yicha, ularni hatto kinoteatrlarda namoyish etishmoqda, “Masha” Italiyadagi Rojdestvo ijarasi o'ntaligiga kirdi. Depot WPF branding agentligi boshqaruvchi hamkori aytadiki, “Tomoshabinlar yangi seriyalar, esdaliklarni sotib olish bilan katta mablag'larni sarflashmoqda va tadbirkorlarni litsenziyalarni sotib olishga ruhlantirmoqda. Serdaromad tijoratni qurish va multfilmlarni yaratish bu o'sha bitta narsa emas”. Loveyko bekorga kamtarlik qilayapdi, kuchli brendni aynan u qurgan.

Nima uchun “Masha va Ayiq” turli madaniyatli davlatlarda muvaffaqiyat qozonmoqda? Birinchidan, syujet ham bolalarga, ham ota-onalarga tushunarli va yaqin, har bir epizod bu bolaning kattalar bilan o'zaro ta'sirlashi haqidagi hikoya hisoblanadi. “Masha va Ayiq” rus ertaklari qahramonlarining munosabatlarini davom ettiradi, bunda Mashaning o'ta sho'xligi zamonaviy bolalar bilan to'liq mos tushadi. Qahramonlar atigi ikkita va ular juda yorqin, bu brendning kuchli tomoni hisoblanadi. Bundan tashqari, qahramonlar qiziqarli qarama-qarshilikda bo'ladi. Butun e'tibor ularga qaratiladi.

Ikkinchidan, multfilm yetti minut davom etadi, bolalar charchamaydi. Ekran oldida o'n minutdan ortiq o'tirish ularga qiyin bo'ladi. “Alisa nima qilishni bilmaydi” multfilmi 26 minut davom etadi, prodyuserlar uni atayin qirqishadi va bo'laklab YouTube'ga joylashtirishadi.

Muvaffaqiyatning navbatdagi omili bu «Tom va Jerri» yoki «Senimi, shoshmay tur!» kabi “geglik”, bu beo‘xshov vaziyatlar, kulgili noz-qarashmalar va qiliqlar turkumi hisoblanadi.

Uzoq vaqtli muloqot qilishlarning yo‘qligi Mashani istalgan yoshga to‘g‘ri keladigan va turli davlatlar yashovchilariga tushunarli qiladi. Muloqot qilishlarda tomoshabinlar uch yoshgacha, uchdan yetti yoshgacha, yettidan-to‘qqiz yoshgacha aniq belgilanadi. Shuning uchun Luntik tor segmentda ishlaydi. Geglarbarchaga qiziqarli, lekin ularni qilish qiyin, ritmni saqlash kerak, yuz ifodasi muhim va h.k.. Bundan tashqari, ko‘pchilikka Alina Kukushkina ovoz bergan Mashaning ovozi yodda qoldi. Multfilm aynan unda bolani rivojlanishining oldingi bosqichidagi kuch-qudrati ajratib ko‘rsatilganligi uchun bolalarga foydali bo‘ladi. Agar bu bosqich (o‘z kuch-qudratini tasavvur qilish) bolaga qoniqish bilan o‘tishga berilmasa, u holda katta hayotga o‘z kuchsizligini surunkali sezishli umidsiz ruhiy siqilishli katta yoshga chiqadi.

“Masha va Ayiq” tarixi 1996 yilda boshlangan. Rassom, operator va rejissyor Oleg Kuzovkov Qrimda dam oldi va sohilda qizaloqni ko‘rdi, mana uning eslashi: “Bola – oddiy qizil tanlilar sardori: kimdir, masalan, tovuq go‘shiti yeydi, u yaqin keldida so‘ramasdan yedi. Ikki kundan keyin sohildagi odamlar undan qochib maxsus chegara ortiga suzib ketishdi, qumga ko‘milib olishdi, o‘zlarini o‘lganga solishdi. Lekin u tiriklarni ko‘tardi, qumga ko‘milib olganlarni kovlab oldi, chegara ortiga suzib ketganlar o‘zlari qaytishdi”. U multfilmning ssenariyasini yozdi, lekin loyihaga qaerdan pul topishni tasavvur qila olmadi, 90-nchi yillarda multiplikatsiyani na davlat, na xususiy shaxslar qo‘llab-quvvatlamadi. Oradan o‘n yil o‘tgach hamkasbi Andrey Dobrunov (2014 yildan «Soyuzmultfilm» studiyasini boshqarmoqda) bilan Kuzovkov investorni topdi u tadbirkor Sergey Kuzmin bo‘ldi.

Kim u va studiyadan boshqa nima bilan shug‘ullanishini «Animakkordda» aytishmaydi. Hozirda Kuzminga «SPARK-Interfaks» asosga muvofiq kompaniyaning 80%i tegishli hisoblanadi. U bilan birga kompaniyaga Kuzminning Novosibirsk davlat universitetidagi kursdoshi Loveyko keldi. Oldin Loveyko

Novosibirskdagi bir necha oziq-ovqat kompaniyalarida tijorat direktori, keyin esa Moskvadagi IShChB “Parvoz” aviakompaniyasida rivojlantirish bo‘yicha direktor bo‘lib ishlagan. U «Animakkorddagi» tijorat-jarayonlarini o‘z o‘rniga qo‘ya boshladi.

“Masha va Ayiqning” birinchi ikkita seriyalari bir yilda tayyorlandi, ular 2009 yilning oxirida Rossiya telekanalida “Xayri tun, kichkintoylar” dasturida paydo bo‘ldi. Boshqa ommaviy rossiya multiseriallari «Luntik» (2006) va «Quvnoq sharchalar» (2004) prem’eralari ham bu dasturda bo‘lib o‘tgan. «Animakkord» «Senimi, shoshmay turni» oldindan mo‘ljallashgan. VGTRK “Mashani” efirga uzatishga tezda rozi bo‘ldi. Loveykonning so‘zlaricha, birinchi bir necha seriyalar dasturning reytingini bir yarim marttaga oshirgan. Rossiya ijtimoiy tarmoqlarida ota-onalar Masha bolalarni injiqlik qiliga o‘rgatayotganligidan shikoyat qilishsada multfilmni millionlab bolalar ko‘rishmoqda.

Eng ommaviy Rossiya multfilmalari.

11.1- jadval.

	YouTube		Yandex
	Tomosha -binlar, yosh	Kanal obunachilari, mln	Ko‘rishlar soni, mlrd
			Bir oydagi so‘rovlar, mln
<i>Masha va ayiq</i>	2-6	5	6,3
<i>Fiksiklar</i>	3-9	1,6	2,1
ЛУНТИК	2-5	1,4	3,8
<i>Quvnoq sharchalar</i>	3-12	1	1,6

2012 yilda “Katta kir yuvish” seriyasi ning rus tilidagi versiyasida reytingda yetakchilik qildi, o‘n oy ichida uni 36,5 milliontadan ortiq ko‘rishdi. Shundan buyon “Masha” qator rekordlarni o‘rnatmoqda, 2015 yilda seriyalardan biri dagi eng ommaviy rus tilidagi video bo‘lishi bilan bir milliard ko‘rishlarni to‘pladi. 2012 yilda «Animakkord» yangi “Mashaning ertaklari” “yoqimli loyihani” chiqardi. Masha rus xalq ertaklarini so‘zlab beradi. oradan ikki o‘tib studiya o‘ylab

qolishdiki, 2008 yildan multfilmni ko‘rishni boshlagan bolalar katta bo‘lib qolishdi va endi ular qo‘rqinchli narsalarni yaxshi kurishadi. Ular yana bitta spin-off – “Mashaning qo‘rqitishlarini” yaratishdi.

Loveyko o‘z kompaniyasini norasmiy ataydi. «Animakkord» bitta mavsumda hammasi bo‘lib sakkizta seriyalarni (60 minut) yaratdi, unda telekanallari formati 26 (182 minut) seriyani tashkil etdi. “Birinchi yil biz ikkita seriya, ikkinchi yili to‘rtta seriyai oldik, lekin ular shunday sifatda ediki, ularni birdan yaxshi ko‘rib qolishdi, birinchi epizodlarni ishlab chiqarish kompaniyaga 3 million dollarga tushdi. Telekanallar sodiq tomoshabinlarni shakllantirishga yordam berdi, lekin «Animakkord» ularni hech qachon muhim ishlab topish manbai sifatida qaramadi. 2012 yildan multfilmning barcha seriyalarini YouTube rasmiy kanalida bepul ko‘rish mumkin.

«Animakkord» birinchi navbatda litsenziyalar savdosidan ishlab topadi. Taxminan 60% daromadni bu yo‘nalish, yana 40%ni kontentning o‘zi (multfilmlarni ko‘rsatishga huquqlarni sotish, reklama o‘tkazmalari, shu jumladan YouTubedagi reklama) keltiradi. Kompaniyaning 40% daromadi bunda endi horijdan keladi, bu litsenziya egalari va turli davlatlardagi YouTube-kanallardagi reklama o‘tkazmalaridan iborat. Litsenziyalar turlari juda ko‘p, “murakkab asarning qo‘riqlanadigan takibiy qismlari” – personajlar, musiqa, lokatsiyalar va boshqalar mahsulotlarni ishlab chiqarish va xizmatlarni ko‘rsatish uchun ishlatilishi mumkin. 2009 yildan litsenziyalarni butun dunyo bo‘yicha 150 tadan ortiq kompaniyalar sotib oldi. Ular orasida Danone, Ferrero, Perfetti van Melle, Simba Dickie Group va Ravensburger o‘yinchoqlar, Crayola kanslyariya tovarlari ishlab chiqaruvchilari va boshqalar bor. Hozircha “Masha va ayiqning” mablag‘larining katta qismini Rossiyadagi litsenziatlar keltiradi, lekin kompaniyada hisoblashadiki, bu yil Italiya tenglashadigan foyda keltirishi mumkin. Studiya har bir litsenziyaning sotilishidan o‘rtacha 10% o‘lchamdagi royaltini oladi, lekin raqamlar segmentga bog‘liq bo‘ladi.

O‘xshash tarzda, ham “Mashaning” Rossiyadan raqobatchilari, ham Disney va Marvel kabi gigantlar ishlab topadi. 2012 yilda «Animakkord»

litsenziyalarni sotilishi hajmi bo'yicha "Quvnoq sharchalarga" yutqazdi, lekin 2014 yilga kelib "Masha" ularga yetib oldi. "Quvnoq sharchalar" brendi yaratuvchisi Ilya Popovning aytishicha, uning kompaniyasi daromadini Masha oladigan o'tkazmalarga tenglashtirsa bo'ladi. "Yil yilga to'g'ri kelmaydi, arim toifalarda biz yutmoqdamiz".

Brendni qo'llab-quvvatlash va nazorat qilish.

«Siz muxlislar va sodiq tomoshabinlar ommasini shakllantirishga ishlaysiz, mablag'ni esa tijoratdan olasiz, u esa bu guruhni o'z mahsulotlarini sotilishi uchun ishlatadi», - tushuntiradi Loveyko.

Multfilmning fanatlari uchun Facebookda (4,2 mln tashrif buyuruvchilar), «VKontakte» (331 650 tashrif buyuruvchilar), Instagram (48,9 mln tashrif buyuruvchilar) va «Odnoklassnikida» (219 490 tashrif buyuruvchilar) sahifalar mavjud. «VKontakte»da rasmiy sahifadan tashqari, qidiruv 9000 norasmiylarni beradi. Kompaniyada har kuni ijtimoiy tarmoqlarda foydalanuvchilar layk qo'yish va titkilashni yoqtiradigan beshta asl xabarlar – tabrikonmalar, maslahatlar va boshqa postlar paydo bo'lishini kuzatib boradi.

«Animakkord» multfilm brendi ostida mahsulotlarni chiqarilishi uchun hamkorlarni sinchiklab tekshiradi. "Sizning personajlaringizning dunyosi uzoq vaqt bo'lishi uchun siz mahsulotlarni ham nazorat qilishingiz kerak", - davom ettiradi Loveyko. Quvnoq "Masha va Ayiq" anchadan bo'yon multfilmning o'zi bilan chegaralanmaydi. 2012 yilda «Animakkord» hamkorlari bilan birga o'yinlar, jurnallar va kitoblar shug'ullanadi. 2012 yilda Masha haqidagi 335 ta turli kitoblar chiqdi. "Bu Rossiya bolalar kitoblari bozorining 3,5% dan 5%ni tashkil etadi. O'ta to'ldirib yuborish yaxshi emas", - deydi Loveyko.

Kompaniya qandaydir takliflardan, agar ular foyda keltirishi mumkin bo'lsada inkor qildi. Masalan, Loveyko "qo'g'irchoq-takrorlagichga" qarshi. "Insonlar har xil bo'lmag'ur narsalarni gapirishi, keyin esa buni Mashaning ovozi bilan Internetga joylashtirishi – bizga kerak emas". Yana bir ta'qiqlash bu past sifatli arzon tovarlar ishlab chiqaruvchilari bilan hamkorlik qilish hisoblanadi,

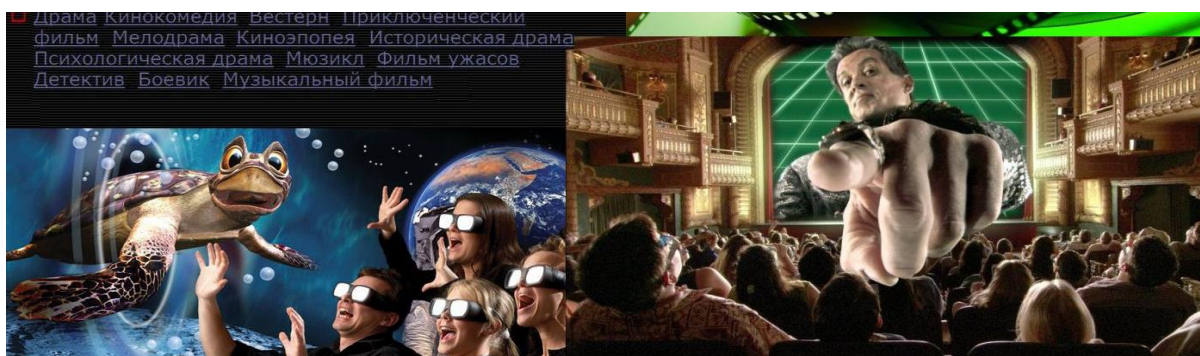
masalan, futbolcular, qisqa muddatli istiqbolda bunda ishlash mumkin, lekin yakunda ko‘proq salbiy holatlar olinadi.

Loveyko yirik o‘yinchilar bilan ishlashni afzal ko‘radi. Ko‘pchilik unga “Masha va Ayiq” belgisi ostida shokolad ishlab chiqarishni taklif etdi, menejer brendga Ferrero konserni qiziqish bildirishini kutdi. Italyan shirinliklar ishlab chiqaruvchisi, agar brendning obro‘si sifatsiz shirinliklar chiqarilishi bilan dog‘ tushganda edi, qiziqmas edi. 2014 yilda Ferrero Rossiyada 37 millionta Masha va Ayiq shakllarili batonchiklar va shokolod tuxumlarini sotdi.

O‘z qahramonlari va brendlarini himoyalash bilan «Animakkord» qaroqchilik va soxtalashtirish bilan kurashmoqda, 2014 yilda kompaniya yollagan huquqiy guruh 3000 mingta sud ishlarida qatnashdi. 2012 yilda DVD hali aktiv sotib olinayotgan, kompaniya multfilmlari millionta disklarni sotgan paytda, «Animakkord» hisob-kitoblari bo‘yicha qaroqchilar to‘rt marta ko‘p bo‘lgan. Hozirgi kunda AliExpressda “Masha va Ayiq o‘yinchoqlari” so‘rovi bo‘yicha 1000 tadan ortiq norasmiy tovarlar taklif etilmoqda.

Horijga chiqish.

“Masha va Ayiq” g‘arbda mashhur bo‘lgan birinchi rossiya multfilmi hisoblanadi. “Quvnoq sharchalar” ham horijda rivojlanmoqda, lekin ular xitoylik tomoshabinlarga yoqib qoldi va bu kino bozoriga qaratildi. (11.2- rasm)

11.2- rasm. Kino bozoriga chiqish

Loveyko aytadiki, “Mashani” ko‘rsatish haqida horijiy telekanallar bilan kelishish unchalik qiyin bo‘lmadi. Ular faqat ko‘p material, bo‘lmaganda 26 ta seriyalardan iborat bitta mavsum bo‘lishi kutishdi. Birinchi bo‘lib multfilmni

fransuzlar Canal+ kanalida ko'rsatishdi, ular birinchi 13 ta seriyani olishga rozi bo'lishdi, lekin samara birdaniga paydo bo'lmadi.

2015 yilda italyan gazetasi La Stampa yozdiki, Italiyada "Masha va Ayiqni" "Peppi cho'chqacha"ga qaraganda ko'proq yaxshi ko'rishadi. Jurnalistlar taxmin qilishdiki, italyan bolalari cho'chqachaga qaraganda qizaloq bilan ko'proq umumiylikka ega. Bundan tashqari, rossiyalik ota-onalardan farqli ravishda italyanlar multfilmni yoqimli va ibratli qabul qilishdi. Multfilm aynan unda bolaning ilk rivojlanishi bosqichida kuch-qudrati ajratib ko'rsatilishi bilan bolalarga foydali hisoblanadi. Rai YoYo italyan bolalar telekanali "Mashani" kuniga o'n marta ko'rsatadi va reyting tushib ketmaydi. "Biz Masha bilan barcha rekordlarni ortda qoldirdik. Bir vaqtda 800 000 ta tomoshabinlar! Hech bir multfilmni bunday ko'rishmaydi" – deydi kanal direktori Massimo Liofredi.

RAi italyan telekanalidan tashqari, seralni ko'rsatishga huquq amerikaning Cartoon Network, angliyaning Cartoonito, germaniyaning KiKa va Sony Music, fransiyaning France 5 va NBC Universal, ispaniyaning Panda va boshqa kanallarga tegishli. YouTubeda multfilmni 6 milliard marta ko'rishdi. U Nickelodeon va Disneydan raqobatchilarning ko'rsatkichlaridan o'zib ketdi. Bloomberg Businessweek multfilmning YouTube'da oylik daromad keltirishini 1,5 million dollarga baholaydigan Social Blade tadqiqotchilari ma'lumotlarini keltirdi (hozirgi vaqtda bitta ko'rish 50 sent keltiradi, inqirozgacha 1 dollar keltirgan).

Horijga chiqishda to'qnashiladigan muammolardan biri dublyaj hisoblanadi. Ingliz tiliga multfilmni komanda Los-Andjelesda tarjima qildi, tarjima qilishdan tashqari, bola uchun "ona tili" sifatida multfilmdagi yozuvlar ham almashtirildi. KiKa nemis kanali "Mashani" ko'rsatishga huquqni uning o'zi serialni tarjima qilish sharti bilan oldi. Loveyko dublyaj yomon chiqqan hisoblanadi va Sony Germaniyada DVDga huquqni so'raganida yangi tarjimaga turib oldi. «Animakkord» "Mashani" yana bir marta mustaqil dublyaj qildi.

Loveyko turli davlatlarning multfilmlarini moslashtirilishi nozikliklarini uzoq muhokama qilishi mumkin. Masalan, BAAdan hamkorlar seriyadan Roza

Cho‘chqacha qatnashadigan sahnalarni diniy mulohazalarga ko‘ra qirqib tashlashni so‘raganini yoki materikdagi xitoy tili tayvandagi xitoy tili bilan nimasi bilan farqlanishini muhokama etilishini aytadi. Avgustda Tayvanda birinchi mavsum tugadi va “Masha va Ayyiq” bayrami bo‘lib o‘tdi. Hozirgi kunda kompaniyada serialni Xitoyda ko‘rsatilishini ishga tushirini rejalashtirmoqda. “Kim xitoy ijtimoiy tarmoqlarida xitoylik bolalar savollariga javob beradi, unga Mashali tabriknomalarni yog‘diradi? Bizning xitoylik hamkorlarimiz, shuning uchun juda atroflicha kelishish kerak” – deydi Loveyko. Turli davlatlarning o‘ziga xos xususiyatlariga bog‘liq holatlar bo‘lib turadi.

Horijiy bozorlarga chiqishda eng muhimi uzoq vaqt qoladigan va brendga xuddi o‘zinidek munosabatda bo‘ladigan hamkorni topish hisoblanadi. «Animakkordda» nafaqat Xitoy bo‘yicha, balki Portugaliya, Fransiya va boshqa bozorlar bo‘yicha ichki mutaxassislar yo‘q, mahalliy vakillarga tayanishga to‘g‘ri keladi.

Loveyko aytadiki, rossiyalik animatorlar endi Yevropani qanday zabt etishni so‘rashmoqda. “Yevropada tijorat Disney yoki Dreamworks kabi yirik tuzilmalar bilan ishlashga o‘rgangan, u yerda qoidalar ko‘p: yiliga ikki marta staylgaydlarni chiqarish, tovar belgilarini ro‘yxatdan o‘tkazish va h.k.. DVD bilan kelish va ko‘ring, qanday yaxshi multfilm deyin mumkin emas. Lekin biz bularning barchasini bilganmiz, hech kimga ayta olmaganmiz” – deydi u.

Saboqlardan biri shunday bo‘lgan: birinchi taklif hech qachon yaxshi bo‘lmaydi. Tez o‘sadigan brendda boylik orttirishni istaydigan to‘lqin bosilishini kutish kerak. Keyin jiddiy kompaniyalar keladi. “Masha” brendi ostidagi mahsulotlarni ishlab chiqarish huquqi uchun endi butun dunyodan kompaniyalar kurashadi, lekin Loveyko yaxshi tushunadi. Multfilmni yaxshi bilishadigan Indoneziyada o‘yinchoqlarni sotish uchun mahalliy ishlab chiqaruvchi bilan shartnoma kerak emas, talabni mavjud Rossiya va Germaniyadagi Loveyko ishonadigan ishlab chiqaruvchilar yopadi.

Ko‘plab marketing kuchlarini «Animakkord» horijiy bozorlarga – reklamaga va valyutada to‘lovni ilgari surishga yo‘naltiradi, kontentni esa rublda ishlab

chiqaradi. Kompaniya asosiy daromadni ham rubllarda ishlab topadi, lekin tez orada vaziyat o'zgarishi mumkin.

Yaqin vaqtlarda AQShda aktiv ishlash turibdi. Maskvadagi ofisdan tashqari, «Animakkordda» Mayamida ofis mavjud bo'lib, u AQShda va Lotin Amerikasida multfilmni ilgari surishga yordam beradi. O'tgan yilning iyulida obro'li amerika jurnali Animation Magazine "Mashani" "Klassika bo'lib qolishi kerak bo'lgan Top-250 telehoular reytingiga kiritdi. Avgustda Netflix onlayn-kinoteatr multfilmni o'z katalogiga oldi. "Biz servisdagi butun dunyodan eng yaxshi dasturlarni saqlaymiz, bu bolalar dasturlariga ham tegishli va bizga Masha va Ayiq juda yoqadi" deyishadi" - "sirli ravishda" Netflix press-xizmatida. Reytingda o'zni va Netflix qiziqishi serialning AQShdagi istiqboli borligini bildiradi.

2015 yilning sentabrida «Izvestiya» gazetasi moliyalashtirish yetishmovchiligi tufayli "Masha va Ayiq" yopilishi yozdi. Loveyko tezda sensatsiyani rad etdi. Lekin Loveykoning «VKontakte»dagi devori baribir jallodning devoriga aylanishga ulgurdi, muxlislar "Masha va Ayiqni" qaytarishni talab qilishdi. Multserialning uchinchi mavsumi 2018 yilning o'rtalarida paydo bo'lishi kerak. "Ertak huzurida mehmonda" seriyalaridan biri hozirda YouTubeda bor, studiya keyingilarini har bir yarim ikki oyda chiqarishni rejalashtirmoqda. Horiy kanallar tayyor mavsumni kutishmoqda. Uzoq kutish rossiya multfilmiga qiziqishni faqat qizdiradi. "Masha va Ayiqning" muvaffaqiyati sababi, bu bir tomondan, Oleg Kuzovkovning iste'dodi, boshqa tomondan, Dmitriy Loveykoning samarali menejmenti hisoblanadi. Kontent nuqtai nazaridan bu yerda loyihaning sifati ishlab ketdi, u tijorat nuqtai nazaridan tavakkalchilik edi, multfilm juda katta ishlab chiqarish budjeti bilan yaratildi. Yakunda sifat mablag'ni tejaydigan samara ishlab ketdi.

Yaqin analoglari — «Tom va Djerri» va «Senimi, shoshmay tur», bu format dastlab universal bo'lgan. Lekin "Masha va Ayiqda" mazmun ko'p va u animatsion. (11.3- rasm) Natijalar ko'rsatdiki, ko'plab davlatlarda odamlar yumorni hatto tarjimasiz tushunadi, bu juda yaxshi ishlaydi. Studiya Mashani ochiq ko'rinishda YouTubeda joylashtirganida, u DVDdan katta foyda oldi.

Qandaydir toifalarda “Quvnoq sharchalarning”, qandaydir toifalarda “Mashaning” savdo hajmi katta bo‘ldi. “Mashadagi” yumor universalroq bo‘ldi. Mahsulotning yaratuvchilari o‘zlari “multifilmining” toifalari bilan cheklamadi. Ish boshidanoq jiddiy tijorat brendini shakllantirishda bordi.

11.3- rasm. Qog‘irchoqli va animatsion usuldagi multfilmlar ustida ishlash

Uzoq muddatli strategiya, maqsadli tomoshabinlar ommasini tahlil qilish, pozitsiyalash, kreativ va brend-buk bu yoqimtoy personajlarni pul ishlab topish mashinasiga aylantirish uchun ishonchli vositalar hisoblanadi. Bu iste‘molchi bilan iloji boricha ko‘p kontakt nuqtalarini qamrab olishga intiladigan toza marketing hisoblanadi. Va bu yerda biz hamma joylarda horijiy brend-texnologiyalarni ustalik bilan qo‘llanilganini ko‘ramiz.

Rossiya bekgroundi, milliy kolorit, kiyimlar va butun dunyoga tushunarli bo‘lgan tarix. Bosh qahramonlarning hayoti bu ayol va erkak, ota-onalar va bolalar, kuchlilar va kuchsizlar orasidagi munosabatlar aksi hisoblanadi. “Makkor janjalkash va ko‘ngilchan jinivoy” yutqazishsiz tarkibdan foydalanilgan, faqat universal vizual obrazlar va kodlar topilgan, personajlar yaxshi ko‘rishni uyg‘otadi. Agar bu yerga yagona syujetli liniya, yaxshi saundtrek va sifat bo‘yicha teng seriyalar qo‘shilsa, u holda biz butun dunyoga ko‘paytirish uchun yaraydigan juda yaxshi mahsulotni olamiz.

O‘zingiz o‘ylab ko‘ring: bu kattalar va bolalarga yoqadi, madaniyatga, an‘analarga va geografiyaga qatiy bog‘langanlikka ega emas. Ommaviy tomoshabini detallarga sinchiklab e‘tiborini ajratmaydi, unga sifatli multfilmni

umumiy his etish yetarli bo‘ladi. Bu sifat esa bu brendni boshqa multfilmlardan hayron qolarli farqlaydigan minglab mayda-chuydalardan tashkil topadi. Professional ko‘zga chizilgan qahramonlar gaydaynlarga aniq mos kelishi va barcha seriyalarda o‘xshashligi ko‘rinadi. Masha, masalan, faqat va faqat shunday kuladi, boshqacha emas. Ayiqda tuyoqlarida qanchadir barmoqlari bor va tabassumi faqat ma’lum rakurslarda yarqiraydi. Xarakterlardan har biri bo‘yicha butun konstitutsiya yozilgan, bu yerda barcha “mumkin – mumkin emaslar” hisobga olingan! Bu hunarning ichki qonunlari hisoblanadi, unga Disneyda ham rioya qilinadi va bizda mutlaqo inkor qilinadi. Bu yerdan keng ekranlarga tushadigan natijalardagi bunday katta farq kelib chiqadi.

1.2. Menejment va mavjud kino bozorini himoya qilish

“Tinch okeani chegarasi”, “Mustaqillik kuni”ning davomi, “Transformerlar”ning to‘rtinchi qismi va “Aldov illyuzisi -2”larni nima birlashtiradi? Gollivud jahondagi eng qiyin va eng foydali kinohududga kirish uchun ikkinchi rollarga xitoyliklarni oldi yoki voqealarni Xitoyga ko‘chiradi. Layf so‘zlaydiki, Duniyoviy imperiya bunday ijara maydonchasi bo‘lib qoldi.

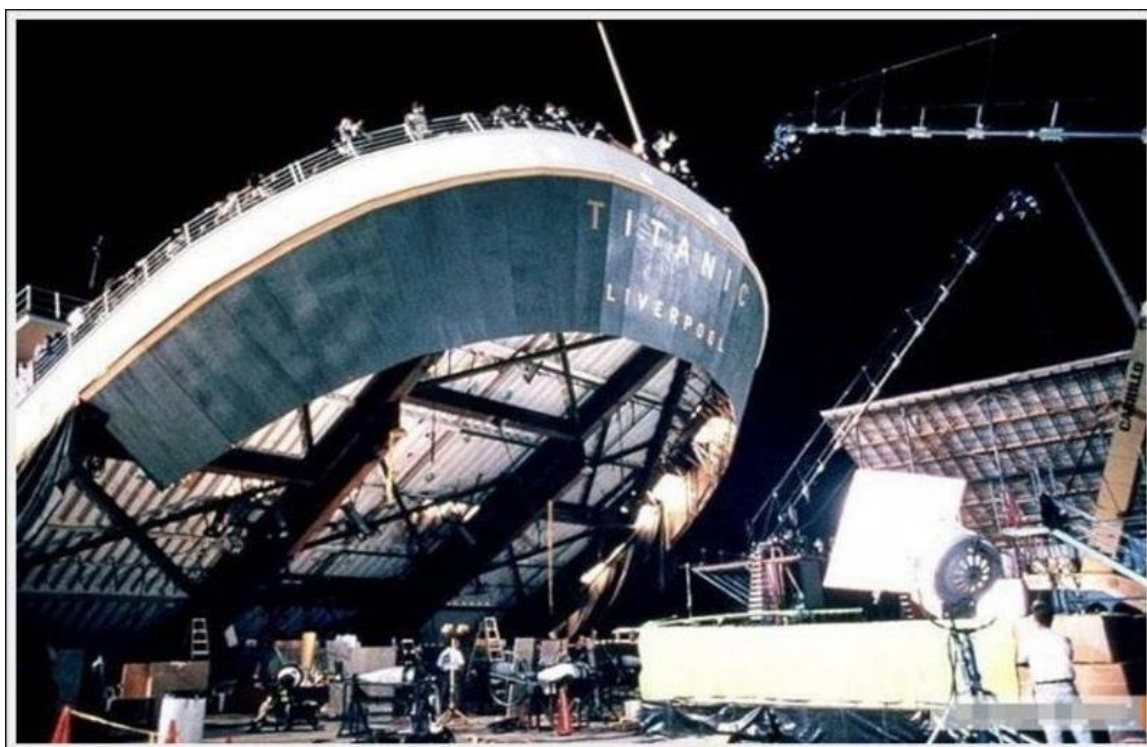
Birdaniga bir necha taxminlar guvohlik beradiki, 2017 yilga kelib dunyodagi eng yirik kino bozori Xitoy bo‘lib qoladi. Aynan xitoy tomoshabini uchun Gollivud va butundunyo kino industriyasi mana yaqin yillarda o‘z kurashini boshlaydi. Faqat kutish qoldiki, AQShda birdaniga xitoy tilidagi blokbusterlarni ishlab chiqarishni boshlashini taxmin qilish qoldi.

Barchasi “Titanik”dan boshlandi.

1997 yilgacha Xitoy Gollivud uchinchi muhimlik darajasidagi ob’ekt bo‘lgan. Mablag‘larni u uncha katta bo‘lmagan olib kelgan, horijiy kinolarga kvota tufayli Xitoy kinoteatrlarigacha yiliga taxminan o‘nlab filmlar yetib bordi.

Barchasi “Titanik” premerasidan boshlandi. (11.4- rasm) Film xitoyda ishlab chiqarilmagan film uchun misli ko‘rilmagan 43 million dollar ishlab topishi bilan ekranlar bo‘ylab quyundek yopirildi. Amerika ijarasi Gollivudga 320 million aholi AQShda juda katta daramodni keltiradi. Xitoy kino ijarasi 1,3 milliard potensial

tomoshabinlarga xizmat ko'rsatadi. Faqat aholidagi farqni hisobga olganda, agar bir necha murakkabliklar bo'lmaganida Gollivud Xitoyga har bir filmni berardi va pullarda cho'milar edi.

11.4- rasm. Titanik filmini tasvirga olish jarayoni

Birinchiidan; Xitoy hukumati yiliga davlatga atigi 34 ta horijiy filmlarga ruxsat etadi. Bu joylar uchun gollivud studiyalari xitoylik tomoshabinga o'zlarining eng yuqori budjetli blokbasterlarini ko'rsatishga urinish bilan har yili bir-birlari bilan beshafqat kurash olib boradi.

Ikkinchiidan; Amerika studiyalari Xitoydagi filmlardan butun dunyo bo'yicha ularga foydali va odatiy bo'lgan 40—50% o'rniga atigi 25% mablag'larni oladi.

Uchinchiidan; davlat horijiy kino ijarasini unchalik yoqlamaydi va kinoteatrlar egalariga milliy filmlar ijarasiga imtiyozlarni taqdim etadi. Amerika blokbasterlariga uzoq vaqt ajratish ba'zan unchalik foydali bo'lmaydi.

Bunga qo'shimcha ravishda xitoy hukumati har yili yozda 60 kunga horijiy filmlar uchun ijarani yopadi. Bu davrda butun Xitoy kinoekranlari bo'ylab vatanparvarlik va tarixiy filmlar ketadi.

Bu choralar yordamida Xitoy istalgan horijiy blokbasterni o‘z ekranlariga chiqishini to‘siqlar osha yugurishga aylantiradi. Tanlangan filmlar sirasiga kirish oson emas. Masalan, Xitoy juda ochiq filmlar yoki zo‘ravonlikka to‘la filmlarning ijarasini ta‘qiqalaydi. Shunday tarzda bu yil oldingi kelishuvlarning boshlang‘ich bosqichlarida Xitoyda mislsiz mablag‘larni keltirish kutilgan "Dedpul" filmi tanlangan filmlar sirasiga kirmadi.

Gollivud — xushomadgo‘y.

Foyda ortidan quvishda Gollivud ko‘p va‘da qilmaydigan hududdan istalgan kelishuvlarga va murosaga kelishishlarga borishga tayyor. Masalan, ikkinchi reja roliga xitoylik aktrisalarni olish bu ijaraga filmga ruxsat olish imkoniyatlarini

oshiradi va uni mahalliy tomoshabinlar orasida ommaviylashtiradi. Aynan bu bilan Li Binbinning "Transformerlar. Qirish davri" filmida va Yan Linning "Mustaqillik kuni" filmida ishtirok etishi tushuntiriladi. Ba‘zan bu yetarli bo‘lmaydi va film voqealari birlamchi xitoy dekoratsiyalariga ko‘chiriladi. "Transformerlar. (11.5- rasm) Qirish

"Transformerlar. (11.5- rasm) Qirish davri" filmining yakuniy jangi Gonkongda aynan shu sababga ko‘ra bo‘lib o‘tadi. Ayrimlar yanada ichkariroqqa kirishadi. "Aldov tasavvuri"dagi voqealar deyarli to‘liq Las-Vegasning sharqiy o‘xshashi xitoy Makausida bo‘lib o‘tadi.

Ayniqsa Gollivudga Xitoyning horijiy ijarasida kinoteatrlarda boshqa davlatlarning filmlarini ko‘rsatish ta‘qiqlanadigan o‘sha 60-kunlik oynani ishlatish yoqib tushdi. "Betmen Supermenga qarshi. Adolatning ilk davrida" va "Birinchi qasoskor" filmlarining premyeralari aynan shu sababga ko‘ra 2016 yilning mart va aprel oylariga belgilandi.

Bu filmlar mualliflariga filmning butundunyo premerasi Xitoyda ham bo‘lib o‘tishiga ishonch hosil qilishni istashadi.

Agar film ta'qiqlashning avjida - yozda chiqqanida Xitoy qaroqchilik kino bozori barcha ishlarni qilish bilan ularga bir dollar ham keltirmas edi.

Ayrimlar bu ikki oylik ta'qiqni Amerika blokbusterlariga oshiqqan tomoshabin ta'qiqlash olinganidan keyin birinchi chiqqan filmga albatta borishini mo'ljallash bilan ijara traplini sifatida ishlatadi.

Bu usuldan "Terminator Genezis" jangovor filmi yaratuvchilari foydalanishdi. (11.6- rasm) AQShda Arnold Shvartsenegger ijro etgan film muvaffaqiyatsizlikka uchrashi bilan Xitoyda hayronqolarli darajadagi 108 million dollar

11.6- rasm. Terminator

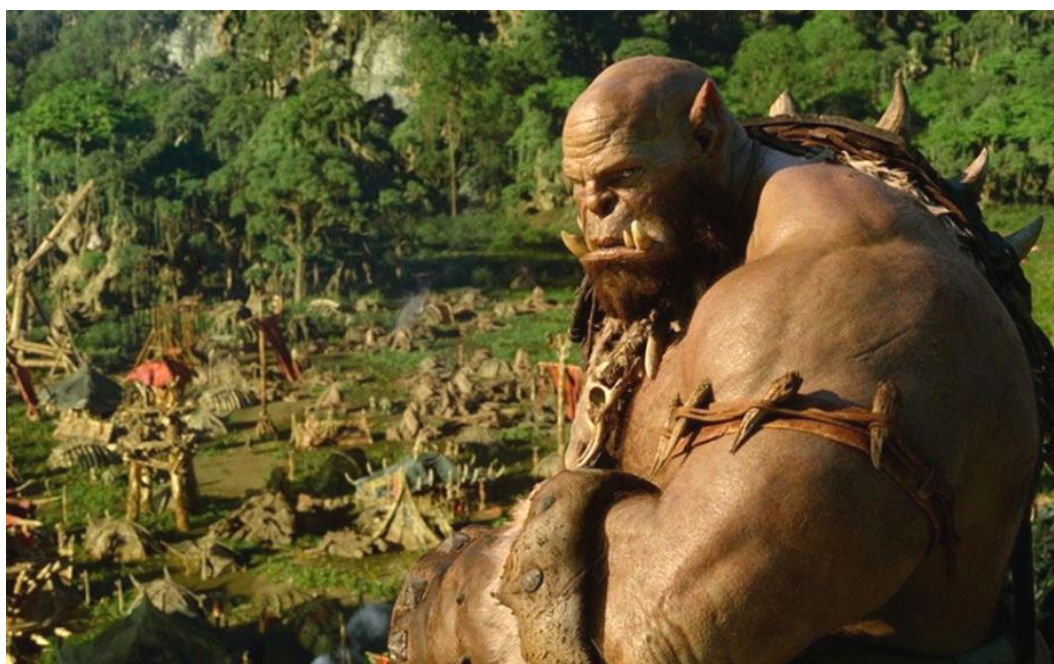
to'pladi. Bu Amerikadagidan 20 million dollarga ko'p bo'ldi. Xitoydagi foyda filmni nafaqat studiya zararlarini chiqardi, balki robotlar va insonlar urushi haqidagi kinoturkumni davom etishi haqida mavzuni yana ko'tardi. Taajjublanarli hollar ham bo'lib o'tdt. 2012 yilda "Qizil tong" filmining remeyki o'z shaharchalarini Xitoy xalq armiyasining bostirib kirishidan himoyalaydigan maktab o'quvchilarihaqida hikoya qilar edi. Suratga olish vaqtida filmda Xitoy bozoriga chiqish imkoniyati tug'ildi. Jasur bitiruvchilar partizanlaracha xitoylik bosqinchilarga hujum qiladigan filmni Xitoyga o'tkazishga boshliqlar jur'at qilishmadi va maxsus samaralar studiyasidan maxsus raqamli tuzatishni buyurtma qilishdi, uning yordamida askarlar Shimoliy Koreya armiyasiga aylantirildi.

Shimoliy Koreya o'z ijarasiga horijiy filmlarni umuman qo'ymaydi, u yerda uning tarqatilishiga jiddiy jinoiy javobgarlik mavjud. Agar planetada Gollivudni barchasidan kam qiziqtiradigan bozor bor bo'lsa, bu XXDR hisoblanadi.

Yomon filmlar – katta pullardir.

Xitoy ijarasining katta paradoks shundan iboratki, gollivud filmlari, avvalo, ularda g'arb hayoti uslubi va madaniyati elementlari ko'rsatilishi sababli

xitoyliklarga yoqadi. Amerika ekzotikasi tomoshabinlarni shunchalik kuchli o‘ziga jalb qiladiki, "Forsaj-7" filmi uzoq vaqt XXR ijarasida eng kassabop film bo‘ldi. U holda, agar aynan u “gollivudcha” ketadigan bo‘lsa, nima uchun filmlarga xitoylik tomoshabinlarni aktrisarlar va dekoratsiyalar bilan majburan yaqinlashtirish kerak? Lekin prodyuserlarni to‘xtatib bo‘lmaydi va aniqrog‘i, hatto “Yulduzlar urushi” kabi kosmik fantastika voqealari yaqinda Pekinda bo‘lib o‘tadi. Xitoygacha yetib borgan barcha filmlar blokbasterlerlar hisoblanadi. Va ko‘pincha unchalik yaxshi filmlar bo‘lmaydi. Xitoy esa mablag‘larni ortishi uchun eng yaxshi muhit hisoblanadi. Shunday holat bo‘ladiki, bunda kino kassa to‘plashi muvaffaqiyatsizligidan faqat Xitoy mablag‘i hisobiga qutqariladi. Ularga "Varkraft", "Tezlik ishtiyoqi", "Mustaqillik kuni. Qayta tug‘ilish", "Oxirgi jodugar ovlovchi" va yaqindagi “To‘lqino‘rkachida” va Lyuk Bessonning "13-nchi tuman" remeyklari misol bo‘ladi.

11.7- rasm. "Varkraft" filmidan kadr

"Varkraft" filmi alohida misol bo‘ladi. (11.7- rasm) AQShdagi ijara vaqtida film kamtarona 47 million dollar ishlab topdi. 160 million dollar budjetda bu to‘liq va so‘zsiz muvaffaqiyatsizlik. Lekin u Xitoydagi ijara vaqtida juda katta 220 million dollar – uydagidan deyarli besh marta katta ishlab topdi. Gollivud studiyalariga "Varkraft" endi kerak emas. AQShdagi foyda kutishlarni oqlamadi.

Xitoylik kino hokimlar uchun esa "Varkraft" filmining davomini olmaslik ahmoqlik bo'ldi. Film Xitoydagi engkassabop filmlar orasida sakkizinchi o'rinni egallaydi, Sikvel esa bu natijani yaxshilashga yordam berar edi.

Shunday qilib, Xitoy muhitida yashab qolgan barcha muvaffaqiyatsiz Gollivud frantsuzlari ertami yoki kechmi Xitoyning katta studiyalari tasaarufiga o'tadi va endi xitoy tilida va bosh rollardagi xitoylik aktyorlar bilan ikkinchi hayotga ega bo'ladi. "Tezlik ishtiyoqi" filmini ekranlashtirilishining davomi aynan shunday shaklda rejalashtirilmoqda.

Xitoyga mehr bilan.

Rossiya kinematografiyasi Xitoy kinematografiyasi bilan iliq va do'stona munosabatlarga ega. 2016 yilning 1 iyunida Pekinda "Xitoyda Rossiya kinosi festivali - 2016" bo'lib o'tdi. Unda rossiyalik ijarachilar filmlardan parchalar nomoyish etishdi, ular Xitoy ijarasiga tanlab olindi.

Murakkab Xitoy bozorida rus kinosiga oson bo'lmaydi. Har yilgi ijaraga ruxsat etiladigan 34 ta filmlardan bitta-ikkita joyni rus filmlari oladi. Muvaffaqiyatlar bo'lib turadi. Fyodor Bondarchukning "Stalingrad" filmi ijarada 13 million dollar to'pladi va Xitoy va AQShdan tashqarida chiqarilgan filmlar orasida rekordchi bo'ldi. Muvaffaqiyatsizliklar ha bo'lib turadi. Renat Davletyarovning "Sahar bu yerda tinch" ("*A zori zdes tixie...*") filmi prokatda quvonarli emas 1.18 million dollar to'pladi. Rossiyaga kinoda muvaffaqiyat qozonish nasib qilmagan joylarda televideniye yordam beradi. Xitoyda 60 ta telekanallarda "Quvnoq sharchalarning" Xitoy tiligi o'girilgan "Kay Sin Chiu" versiyasi ketmoqda.

Multfilm xitoylik bolalarva o'quvchilar orasida ulkan muvaffaqiyatga erishmoqda, bu haqda ularning simvollarini tushirilgan ryukzaklar, penallar va boshqa tovarlar guvohlik beradi. Keyingi yilda Rossiya prodyuserlarida Xitoy bo'yicha juda katta rejalar bor. Ijaradagi joy uchun birdaniga uchta istiqbolli filmlar – "Himoyachilar" jangovor filmi, Moskvaga o'zga sayyoraliklarning hujumi haqidagi "Tortishish" filmi va "Xitoyga sayohat" sarguzasht filmlari musobaqalashadi. Xitoy tomoshabinining blokbusterlar, maxsus samaralar va

hayratda qoldiradigan tryuklarga o‘chligi bizning kino ijodkorlarimiz uchun yaqqol qo‘l kelishi kerak.

Kurash maydoni – Xitoy.

Iqtisodiy tahlilchilarning tasdiqlashlaricha, bu yilda Xitoy kino ijarasi Amerika kino ijarasi bilan tenglashadi. Keyingi yilda Gollivudni o‘yin qoidalarini to‘liq o‘zgarishi kutmoqda. Xitoy kino bozori AQShdagidan katta bo‘ladi va o‘shini davom ettiradi va u jadal sur‘atlarda o‘shadi. Hozirning o‘zida davlatning shaharlarida har yili 13 ta kinoteatrlar ochilmoqda. Mish-mishlarga ko‘ra, Xitoy hukumati yaqinda yumshaydi va davlatga yiliga 44 ta filmlarni qo‘yadi. Kvotaning oshirilishi Xitoyga horijiy relizlardan yanada katta daromad olishga imkon beradi. Oddiy tomoshabin uchun bu Gollivud ko‘pincha xitoyliklarni yirik filmlarga olishi va yirik blokbasterlarning yarimi Pekin va Shanxay ko‘chalarida suratga olinishini bildiradi. Xitoy prokatida horijiy filmlarning ulushi yildan-yilga kamayib bormoqda. So‘nggi vaqtlarda Xitoy kinematografiyasi yangi sifat darajasiga chiqdi. Va endi u amerikalik aktyorlarni milliy filmlarda suratga olish orqali Gollivud bilan uning o‘yinini o‘ynamoqda.

Forbes versiyasi bo‘yicha uchinchi eng boy aktyor Mett Deymon rejissyor Chjan Imouning Xitoy madaniyatining asosiy yodgorligini qurilishi hodisalari haqidagi “Buyuk devor” filmida suratga tushmoqda. (11.8- rasm)

11.8- rasm. “Buyuk devor” filmidan kadr

Bunda horijiy filmlar daromadlari foizlari yiliga tushib bormoqda, axir Xitoy asta-sekin o‘z blokbasterlarini qo‘ya boshladi. 2015 va 2016 yillarda chiqqan “Suv

parisi” va “Mahluqlarni ovlash” filmlari "Forsaj-7" filmini birinchi o‘rindan tushirib yubordi va ijaraning rekordchilari qatoridan joy oldi.

Gollivudda ishbilarmonlar yaqunda eng daromadli ko‘ngil ochish industriyasini yaratish bilan ijodkorlardan g‘alaba qozonganligiga ancha bo‘ldi. Uning o‘shini saqlash va buxgalterlik hisobotida foydalar yig‘indisini ko‘tarish uchun studiyalar boshliqlariga yangi qoidalarga moslashish kerak bo‘ladi.

1.3. Hamkorlik: Stiven Spilberg – Jek Ma

Hamkorlik kelishuvi natijasida mashhur rejissyorning filmlari Xitoyda ijara olmoqda, keyingi filmlar esa Jek Ma studiyasi tomonidan moliyalashtiriladi.

11.9- rasm. Stiven Spilberg va Jek Ma

Rejissyor Stiven Spilberg va Xitoyning eng boy kishisi - milliarder Jek Ma hamkorlik to‘g‘risida shartnoma imzolashdi, uning doirasida ular kinofilmlarni birgalikda ishlab chiqarish va moliyalashtirishni boshlashadi. Jek Maga tegishli bo‘lgan Spilbergning “Amblin” va “Alibaba Pictures” studiyasi Pekindagi konferensiyada hamkorlik haqida bildirishdi. (11.9- rasm)

Hamkorlik haqidagi shartnomani imzolashga bag‘ishlangan hodisalarga rejissyor aytdiki, hamkorlikning maqsadi “Xitoyni Amerikaga va Amerikani Xitoyga ko‘proq keltirish” hisoblanadi. Amerika filmlari Xitoy ijarasida ko‘proq

mablagʻlarni keltiradi, lekin davlatdagi qonunchilik nozikliklari tufayli davlatga horijiy filmlarning juda kam sonini olib kirishga ruxsat beriladi.

Kuchlarning qoʻshilishi natijasida hosil boʻlgan studiya Amblin filmlarini Xitoydagi reklamasi va Stiven Spilberg studiyasining yangi ishlarini moliyalashtirish bilan shugʻullanadi. Imzolangan shartnoma natijasida Xitoydagi birinchi ijarani oladigan birinchi film “Katta va oqkoʻngil devqomat odam” filmi boʻladi. U Xitoy ekranlariga 14 oktabrda chiqadi.

Studiyalar orasida erishilgan kelishuv shartlariga muvofiq Alibaba Pictures Amblin aksiyalari minoritar paketini oladi, shuningdek direktorlar kengashida oʻz vakilini tayinlaydi.

1.4. Gollivuddagi menejment

Gollivudda oddiy menejmentni almashtirishga talantlar menejmenti keladi. *Gollivud prinsipi*: ijobiy muhitda oʻsayotgan, lekin “yulduz” hisoblanishi huquqiga bir-birlari bilan raqobatlashadiganlarga buyuk asarlarni paydo boʻlishiga va aktyorlar va kino prodyuserlarning daromadlarini ortishiga va davlatbudjetini soliq tushumlari bilan toʻldirilishiga va tanlangan yangi “yulduzlar” tor doirasiga kirishga koʻmaklashadigan alohida muhit oʻrnatiladi. Bunday tarzda Kaliforniyadagi Selikon vodiysi rivojlanmoqdaki, bu yerda gʻoyalar havoda aylanib aylanib yuribdi.

Tijoratda oʻzga oʻrganishdan toʻxtab qolishga imkon bermaslik kerak, lekin samarali yelishuvlar, komandalarni tuzish va ishbilarmonlikning zamonaviy koʻnikmalarini qaerdan olish kerak? Haqiqatda kinoidustriyani rivojlantirish dasturlariga vaqt va mablagʻlarni kiritish kerakmi? Yoki oddiy bir stakan kola va bir paqir popkorn olish va kinogaborish mumkinmi? Haqiqiy samarador oʻqituvchilarni topish uchun maʼlum joylardan qidirish kerak. Misol uchun eng foydali kelishuvlarni amalga oshirishni istaysizmi? Qarang, “Tutingan ota” filmida Don Korleone qanday qilib uni boshqa kriminal toʻdalar kiritgan burchakdan chiqish bilan kelishuvlar yordamida noziklik va qatʼiylikning ajoyib aralashmasini ishlatadi. Xususan, uning shubhasiz voris Sonni mumkin boʻlganlardan tashqariga

chiqqanida unga tarsaki bilan ajratib ko'rsatadigan komanda hamjihatligini doimo qat'iy talab qilishiga e'tibor bering. Yoki oddiy qat'iylik evaziga "murakkab" senatorga nisbatan qat'iy pozitsiyani egallaydigan yangi don Maykni kuzatish mumkin. Haqiqatda, hatto agar «Amerikaliklar» («Glengarry Glen Ross»), «Fuqaro Keyn» («Citizen Kane») va hatto «Shayton Prada kiyadi» («Devil Wears Prada») kabi yaqqol tijoratga yo'naltirilgan filmlar haqida unutilganda, kino sizga dunyodagi deyarli barcha narsalarga qanday erishishni ko'rsatishi mumkin. Cho'chitadigan muammoni hal etish uchun komandani noldan yaratish kerak. Boshingizni qirib tashlang va «Ajoyib yettilik»dagi («The Magnificent Seven») Yul Brayner kabi kiyinib oling. Cheklangan korporativ muhitda tubdan yangi texnologiyalarni ishlatish bo'yicha maslahatlarni qidiring? Nima uchun mahalliy DVD do'kondagi "Temir odam" («Iron Man») ijarasi turadigan narxga teng bo'lgan maslahatga haq to'lash bilan magnat-milliarder Toni Starkka murojaat qilish mumkin emas? Eng yaxshi tijorat maktablaridagi ko'rsatmalar, albatta, bularning xammasini mustaqil bajarish muammosi shundan iboratki, oson o'ralashib qolish mumkin. "Kazino"ni ko'rishingiz bilan siz qarashga ulgurmaysizki, yangi shartnomaga qo'l qo'yishni istamayotgan mijozning iskanjaga olayotgan bo'lasiz. U yerdan ishchi stolni tez yig'ishtirish va binoni bo'shatishga taklif kelguncha uzoq emas. Shunday ekan dunyoning eng yaxshi tijorat maktablari o'qituvchilaridan o'quv qo'llanmalarini paydo bo'lishini yoqimli yangilik hisoblash mumkin.

Harvard Business School, masalan, klassik filmlar deyarli an'anaviy keyslar (case studies) kabi o'rgata olishini mumkinligiga qaror qilishdi. Menejment amaliyoti o'qituvchisi Maykl A. Uiler Genri Fond ijrosidagi bosh qahramon qanday qilib, ochiq qarama-qarshiliklardan qochish, ittifoqlarni yaratish va navbati bilan opponetlarni yo'q qilish bilan o'z niyatiga erishishi misolida kelishuvlarning samarali strategiyasini namoyish etish uchun «12 ta g'azablangan erkaklar» («12 Angry Men») kema dramasini ishlatadi. Belgiyaning Vlerick Leuven Gent Management School maktabida professor Mark Byulens o'z MBA-talabalarini Tom Xenksning «Apollon-13» (Apollo 13) filmi asosida kursni o'qish

bilan yanada dramatik kinematografik tajibaga uchratadi. Byulens ko'rsatadiki, Ed Xarris ijrosidagi parvozlarni boshqaruvchi Jin Krans missiya vaqtida avariyaga uchragan kema va uchta astronautlarni sog'-salomat uyga qaytargan mumkin emasdek tuyulgan komandani yig'di va boshqardi. "Film yetakchilik va qarorlarni qabul qilish bir-birlari bilan o'zaro ta'sirlashishadi ko'rsatadi, - deydi o'qituvchi.

Krans muammoning mazmunini va sababalarini vazmin tahlil qilish bilan barchani toza ratsionalizmdan yagona maqsadga – ekipajni qo'tqarishga jamlash bilan shaxsiyatlararo va kommunikativ qobiliyatlar yordamida komandani ruhlantirishga o'tadi". Film shuningdek nutq yetakchilikning qanchalik kuchli vositasi bo'lishini namoyish etadi. Ehtimol, Ed Xarris qanday qilib muvaffaqiyatsizlikka huquq yo'qligini e'lon qilganini eshitgan kimdir shoshilinchda bu haqda unutilib qo'yadi. Bu talabalarni xotirasidan saboqni qolishi uchun uchun yomon emas.

Avstraliyadagi The Melbourne Business School maktabidagi noan'anaviy tanlov ham o'quv qo'llanmalari sifatida real hodisalar haqidagi filmlarni qo'llaydi. Maktab o'qituvchilaridan biri kam resurslar bilan amaoga oshirsa bo'ladigan ko'rsatish uchun bobsley bo'yicha Yamayka olimpiya komandasi haqidagi «Keskin burilishlar» («Cool Runnings»), filmini ishlatadi, Ikkinchi Jahon urushi klassikasi - «Kvay daryosi orqali ko'pri» («The Bridge on the River Kwai») filmi misolida jamoaviy kelishuvlar kuchini namoyish etadi. Ammo, ayrim professorlar talabalarni haqiqiy nostandart o'ylashga majburlash usuli sifatida hujjatli kinoni ishlatilishidan to'liq voz kechishdi. «Tig' bo'ylab yugurayotgan» («Blade Runner»), «Born identifikatsiyasi» («The Bourne Identity») filmlari va hatto «Tovuqxonadan qochish» («Chicken Run») animatsion filmi – bularning barchasi kampusni ijodiy o'z yog'ida qovurilishlar bilan to'ldirish uchun ishlatiladi. Va hatto, agar siz kinematografiya maktablarida o'qishni rad etmayotgan bo'lsangiz, u holda bir necha filmlarni ko'rib chiqish umuman ortiqcha bo'lmaydi. Mana yetakchi 10 filmlar, ular sizni tijorat olamida nima kutayotganligini tasavvur qilishga yordamlashadi.

1. Ofis fazosi (Office Space). Bu klassik ofis kamediyasini barcha tijorat maktablarida majburan ko'rsatish kerak bo'ladi edi. Aqldan ozgan kseroksyoki og'ir dushanba kuni keltirib chiqaradigan ziqlikni o'z kaltafahm boshlig'i bilan bahslashadigan Piterni kuzatishdan boshqa hech narsa davolamaydi.

2. Uoll-strit (Wall Street). 80-nchi yillarning xasislik va ahloq haqidagi filmi. Maykl Duglas "xasislik bu yaxshi" g'oyasining tarafdori Gordon Gekko rovida fantastik ko'rinadi. Iqtisodiy nazariya nuqtai nazaridan filmdagi kabi hukumat bunchalik tushunadigan bo'lmasada, u nimadadir haq bo'lishi mumkin.

3. Ishbilarmon qiz (Working Girl) Garrison Fod va Sigurni Uiver bu o'ta yoqimli romantik komediyada ajoyib ko'rinishadi. Boshliqning shoshqaloq yordamchisi rolidagi Melani Griffit bizga qimmatli saboqni beradi. o'z kotibangni hech qachon o'z-o'zidan tushunarli sifatda qarama.

4. Teletarmoq (Network). To'rtta "Oskar" olgan va bizga "Men shaytondek g'azabdanman va bu bilan boshqa murosa qilolmayman!" jumlasini sovg'a qilgan mass-media tijorati haqidagi 70-nchi yillar buyuk asari hisoblanadi. Tushuntirib bo'lmaydiga va dohiyona o'ynalgan bu film uzoq vaqt yodda qoladi.

5. Tashabbuskor (Gung Ho). Yapon ishlab chiqaruvchisiga o'tadigan Amerika avtomobil fabrikasi brigadiri rovida Maykl Kitionli 1986 yildagi komediya hisoblanadi. Uni mehnat menejmenti va turli madaniyatlarni tushunish muhimligi bo'yicha kulgili saboq deb hisoblang.

6. Xadsaker yordamchisi (The Hudsucker Proxy). Aka-uka Koenlar, Tim Robbins va Pol Nyumen eski yoqimli juda qiziq komediyada birlashadi.

7. Aviator (The Aviator). Ishbilarmonlik va astoydillik haqida tarix bo'lishi bilan Xovard Xyuning hayoti istalgan bo'lajak magnatni qiziqtirishi kerak, axir kommunikatsiyalar va transport industriyasi novatorlariga ko'pincha manfaatparast siyosatchilar bilan kelishishga to'g'ri kelgan. Vaholani, Xyuning ishlari nihoyatda yaxshi bo'lsada, uning hayot tarziga nisbatan qarorlaridan ayrimlarini baribir takrorlash kerak emas.

8. Begona pullar (Other People's Money). Denni De Vito 90-nchi yillarning bu aqlli dramasida «Larri-Tugatuvchi» rolini juda yaxshi o'ynaydi. Bu tarixda biz

eski tinchlik, qarama-qarshilikni ko‘ramiz: muhabbatmi yoki pullarmi? Siz nimani tanlagan bo‘lar edingiz?

9. Boyler xonasi (Boiler Room). «Uoll-strit» mavzusini eslatishi bilan bu 2000 yilgi drama muhim tijorat sabog‘ini berish uchun birja o‘yinlaridan foydalanadi. Haqiqat bo‘lishi uchun juda yaxshi tuyuladigan kelishuvlarga doimo shubha bilan qarang. Djovanni Ribisi talantli broker-havaskor rolini ajoyib o‘ynaydi.

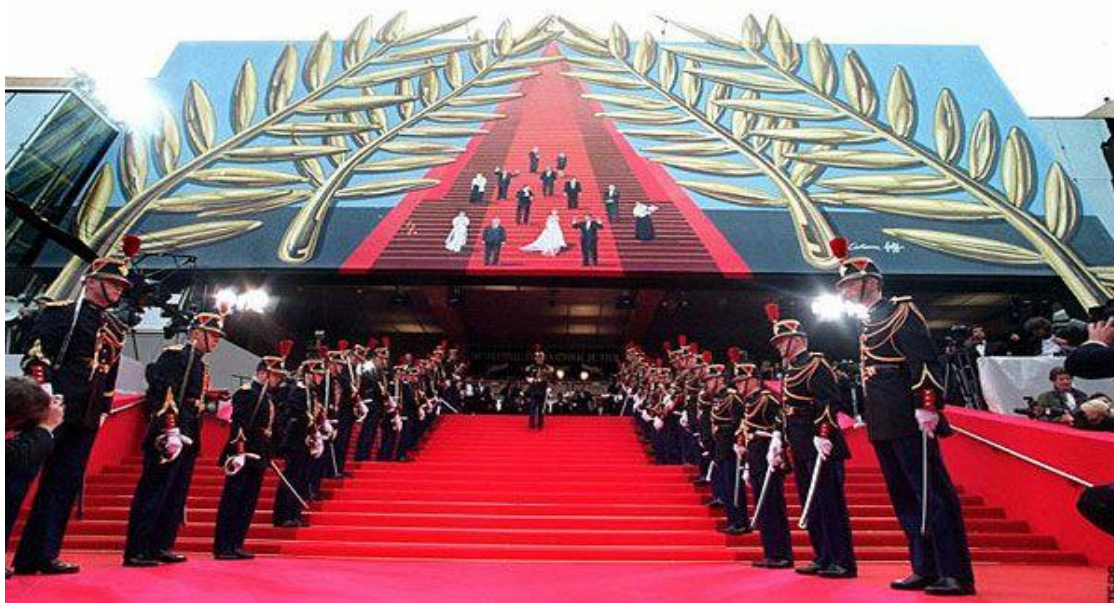
10. Amerikaliklar (Glengarry Glen Ross). Devid Mametning juda yaxshi pesasi asosida suratga olingan gollivud filmining aktyorlar tarkibi Ed Xarris, Al Pachino, Alek Bolduin, Kevin Speysi, Djek Lemmon va Djonatan Prayskabi yulduzlarni o‘z ichiga oladi. Ko‘chmas mulk bilan o‘yinlarga qiziqishga intiladiganlar ko‘rishi uchun shart.

1.5. Halqaro kinofestivallar – ijodkorlik va menejment

Kinofestival - bu kino san‘ati asarlari festivali hisoblanadi. Kinofestival odatda ko‘plab filmlarni ommaviy ko‘rsatilishi va ularning mualliflarini kelishi bilan bo‘lib o‘tadi. Ko‘plab festivallarning borishida filmlar tanlovi o‘tkaziladi, uning natijalari bo‘yicha mukofotlar (gran-pri, tomoshabin ehtiromi mukofoti va boshqalar) topshiriladi. Tanlov natijalarini odatda tahlilchilar jyurisi baholaydi, kam hollarda tahlilchilarning ovoz berishi o‘tkaziladi.

Kinematografiyaning o‘zini paydo bo‘lishi vaqtidan filmlarni sifat jihatdan baholash va suratga olish guruhiningalohida a‘zolarini ishlashi haqidagi masala turdi. Kinofilm muvaffaqiyatining ob‘ektiv ko‘rsatkichlaridan biri bu ijaradan kassa tushumlari hisoblanadi. tomoshabinlar chiptalarni sotib olishga ovoz bersa, bu filmning sifatini so‘zsiz baholash hisoblanadi. Lekin bu ko‘rsatkichni yagona to‘g‘ri hisoblash xato bo‘lar edi. Axir barcha filmlar dastlab turli sharoitlarda bo‘ladi. Birlari keng raklama qilingan va tanishtirilgan, boshqalari uchun hattosifatli afishalar tayyorlanmaydi. Ayrim filmlar afishalardanyulduzlar bilan to‘la, boshqalari yulduzlarni taklif qilishni cho‘ntagi ko‘tarmaydigan boshlovchi kinematografistlar tomonidan suratga olingan. Filmning moliyaviy

ko'rsatkichlariga ta'sir qiladigan yana qator psixologikomillar mavjud. Bundan tashqari, barcha davlatlarda ijara shartlari turlicha, shuning uchun filmlarning turli davlatlardagi daromadlarini taqqoslash qiyin bo'ladi. Ravshanki, milliy va madaniy o'ziga xos xususiyatlar filmning ommaviyligiga ta'sir qilishi mumkin. Barchasidan farqli ravishda, ijaradan tushumlarni, suratga olish guruhi alohida a'zolarining hissasi emas, balki faqat filmning umuman muvaffaqiyati baholashi mumkin.

11.10- rasm. "Zolotaya palmovaya vetv" sovriniga qizil yo'lak

Ko'rsatilgan kinodagi baholash muammolarini hal etish uchun dunyoda muntazam ko'plab kinofestivallar o'tkaziladi, ko'plab kino mukofotlari topshiriladi. Kinofestivallar kinematografiyadagi zamonaviy asarlarni namoyish etish, yilning eng yaxshi filmlarini tanlash, suratolish guruhlarining ishlarini baholash uchun o'tkaziladi. Kino mukofotlar kinofestivallardan farqli ravishda filmlar-nominantlarni ommaviy namoyish etilishi bilan bo'lmaydi, lekin ularning vazifasi o'sha. Albatta, hech bir kinofestival baholashningo b'ektivligiga da'vogarlik qila olmaydi, kinofestivallarda filmlarni baholash alohida sub'ektiv bo'ladi. Lekin festivallar juda ko'p va har bir festivalda vaqt o'tishi bilan o'zining alohida obro'si to'planadi, bu kinofestivallar orqali alohida rag'batlantiriladigan (yoki rag'batlantirilmaydigan) kino san'ati yo'nalishlari ajratib ko'rsatiladi. Janrlar bo'yicha kinofestivallar ham mavjud. Masalan, "Zolotaya palmovaya vetv"

kinofestivalida o‘z janrini yoki stilistikasini afzal ko‘radigan kinochilarga “o‘z”ni topish, olqishga sozovor bo‘lish imkoniyati paydo bo‘ladi. (11.10- rasm)

Kann kinofestivali.

Kann kinofestivali Yevropa kinosi yetakchisi hisoblanadi. Bu yerda (11.11- rasm) Yevropa kinematografiyasining eng zamonaviy an‘analarini, umuman modani baholash va kinosan‘atni

11.11- rasm

rivolantirish istiqbollarini ko‘rish mumkin. Jo‘shqin va ko‘pincha oddiy “Oskar”ga qaraganda nozikroq didli, lekin quruq oliftagarchilikdan xoli bo‘lmagan Kann kinofestivali ko‘pchilik tomonidan ommaviy kino va yuqori kino san‘ati orasidagi oltin o‘rta sifatida qabul qilinadi. Haqiqatan, bu kino festival film-sovrindorlari ko‘rincha na oddiy tomoshabinlar sevishidan, na kinotanqidchilar va intellektuallar tomonidan hurmatdan xoli emas.

Venesiya kinofestivali.

Venesiya kinofestivali bu birinchi marta 1932 yilda Italiya diktatori Benito Mussolinining shaxsiy tashabbusi bo‘yicha o‘tkazilgan planetaning eng qadimiy kinoko‘rigi hisoblanadi. Barcha Gollivudni ko‘rolmaydiganlar uchun “tasalli” hisoblanadi. An‘anaviy amerikalik kinematografiyachilar bu yerda kutilgan mehmonlar hisoblanamaydi. Kinotanqidchilar kinoyali payqashdiki, Venesiyada xeppi-end xudoga shak keltirish sifatida qabul qilinadi. Festivalda amerika kinosining sevimli yo‘llari va shtamlari yaxshi kutib olinmaydi. An‘anaga ko‘ra, Venesiya kinofestivali g‘olibi Gollivud haqida qandaydir tanqidiy gaplarni aytishi kerak.

Berlin kinofestivali.

Berlinále kinofestivali

11.12- rasm

(11.12- rasm) asosan “mualliflik kinosiga” mo‘ljallangan bo‘lib Germaniyaning Berlin shahrida o‘tkaziladi. Mualliflik kino asarlari o‘ziga xos bo‘lgan turli uslublarda talqin qilinadi. Ular orasida avangard kino asarlar tez-tez uchrab turadi.

London kinofestivali.

London kinofestivali 1957 yildan Buyuk Britaniyaning poytaxtida har yili oktabrning ikkinchi yarimida noyabrning boshida o‘tkaziladi. Kino ko‘rikning bosh tashkilotchisi Britaniya kino instituti hisoblanadi. London kinofestivali yangi britan kinosi, fransuz kinematografiyasi, yevropa va dunyo kino san’atining o‘z mavzuga oid bo‘limlari bilan mashhur. So‘nggi yillarda har bir London kinofestivalida dunyoning 60 ta davlatlaridan o‘rtacha 280 ta atrofida to‘liq metrajli, hujjatli, qisqa metrajli, animatsion va arxiv kinofilmlari qatnashdi. Filmni britaniya filmi yoki Buyuk Britaniya haqidagi film ochadi va yopadi. So‘nggi bir necha yilda london kino ko‘rigi «Tayms» gazetasi rahbarligida o‘tkaziladi. Filmlarni ko‘rsatilishidan tashqari, London kinofestivalida bir qancha sovrinlarni topshirilishi bo‘lib o‘tadi, lekin ular Kan yoki Venesiya kinofestivallari mukofotlari kabi mashhur emas. Torontodagi kinofestival shimoliy Amerikadan tashqarida unchalik mashhur emas, lekin Kinoprodyuserlar uyushmasi unga deyarli Venesiya kinofestivali bilan teng o‘rinni beradi.

Moskva kinofestivali.

Sobiq Ittifoq vaqtida Moskva xalqaro kinofestivali dunyoda sovet kino san’atining burjuaziya kino san’atiga qarshi qo‘yilishi uchun xizmat qilgan bo‘lsada, yetarlicha mashhur bo‘lgan.

Hozirda festivalning yuzi yo‘qotilgan. Festivalning badiiy “yo‘nalishini” aniqlash qiyin.

«Oskar» kino mukofoti.

Amerika kinematografiya san’ati va fanlari akademiyasi mukofoti (*Academy Awards*, so‘zma-so‘z *Akademiya Mukofoti*, 1940-nchi yillardan «**Óskar**», ingl. *Oscar* sifatida ma’lum) 1929 yilda yaratilgan va kinofilmlarni yaratishga qo‘shgan hissasi uchun kino san’ati arboblari an’anaviy topshiriladigan Amerika kinomukofoti hisoblanadi. mukofotlash marosimi har yili

Los-Andjelesdagi «Dolbi» teatrida o‘tkaziladi va dunyoning o‘nlab mamalakatlariga to‘g‘ridan-to‘g‘ri translyatsiya qilinadi. (11.13- rasm)

11.13- rasm. “Oskar” taqdimoti

Metro-Goldwyn-Mayer - Amerika kinostudiyasining boshlig‘i Luis Bart Mayer tomonidan 1929 yilda AQSh kinematografiyasiga sezilarli hissa qo‘shgan kino arboblarni rag‘batlantirish uchun o‘ylab topgan mukofot dunyodagi eng keksa muntazam va hozirda amaldagi kino mukofotlaridan biri hisoblanadi.

Uni topshirish va ovoz berish prinsiplaribir necha marta o‘zgartirilgan. G‘oliblarni tanlash reglamenti bir necha marta tanqid qilingan, Akademiya a‘zolari esa poraxo‘rlikda ayblangan, shunga qaramasdan «Oskar» AQSh ning eng nufuzli va dunyodagi eng ahamiyatli kino mukofotlaridan biri bo‘lib qoladi. “Oskar mukofotini olish kino dunyosidagi erishiladigan yuqori daraja, professional muvaffaqiyat timsoli hisoblanadi.

Ilk tarix: Akademiya asos solinishi.

AQShda birinchi kinoakademiyaning yaratish haqidagi g‘oya qudratli **Metro-Goldwyn-Mayer** kompaniyasi boshlig‘i Luisa B. Mayerda 1926 yilda vujudga keldi. Akademiya asos solinishiga asosiy sabab davlatning to‘qqizta asosiy kinokompaniyalari va beshta ittifoqlari “Kinostudiyalarning asosiy kelishuvini” imzolaganida butun Amerika kinoindustriyasini ittifoqqa birlashtirish bo‘ldi. Lekin

bu kelishuv faqat texnik ishchilarga tegishli bo'lgan, kreativ guruhlar, rejissyorlar, ssenariyachilar va aktyorlar hali ha standart shartnomalar shartlariga rioya qilishdi.

Bungacha montajchilar, kompozitorlar rassomlar va boshqalar o'z gildiyasiga asos solishdi, Mayer ishga kirishishga qaror qildi va 1926 yilda sohaning uchta yetakchilari - aktyor Neyjel Konrad, rejissyor Fred Niblo va AQSh kinoprodyuserlari Uyushmasi boshlig'i Fred Bitsonlar bilan uchrashdi. Ularnig barchasi turli mehnat qarama-qarshiliklarida vositachi bo'ladigan va Gollivud timsolini butun dunyoda kinoekrandagi bahsli kontentni nazorat qilishda Xeys ofisiga yordam berish yo'li bilan takomillashtiradigan tashkilotni yaratishni o'ylab topishdi.

Hamkasblarining qo'llab-quvvatlashida Mayer o'zini bo'lajak tashkilotning a'zolarini tanlab olish bo'yicha qo'mitaning boshlig'i etib tayinladi. 1927 yilning 11 yanvarida u «Ambassador» mehmonxonasidagi rasmiy yig'ilishga sohaning 36 ta yetakchilarini taklif qildi. Mayer Akademiyaning "Xalqaro" deb atashni, uning tarkibiga esa faqat kino ishlab chiqarish san'ati va faniga ulkan hissa qo'shganlarni tasdiqlashni taklif etdi. Shunga qaramay, uning advokatlari uyushmaning nomidan "Xalqaro" so'zini olib tashlashni maslahat berishdi. Tez orada Akademiya rasmiy ravishda "Kinematografiya san'atlari va fanlari akademiyasi" deyila boshlandi.

1927 yilda akademiyaning 36 ta a'zolari tomonidan tasdiqlangan "Akademiyaning asosiy maqsadlari".

1. Akademiya kinematografiyaga bog'liq adolatsiz harakatlarga qarshi mitinglarda agressiv qatnashadi.
2. Akademiya uning tarkibi va boshqa sohalar orasida uyg'unlikka va birdamlikka ko'maklashadi.
3. Akademiya mavjud bo'lgan yoki vujudga keladigan ichki kelishmovchiliklarni muvofiqlashtirishga harakat qiladi.
4. Akademiya kino kasblarni keyingi ravnaqi, obro'sini va yaxshi nomini himoyalash uchun to'g'ri keladigan yo'llarga va vositalarga murojaat qiladi.

5. Akademiya konstruktiv g'oyalarni almashlash va alohida yutuqlari uchun maxsus mukofotlash yo'li bilan kino kasblar san'atlari va fanlarini yaxshilash va ilgari surishni rag'batlantiradi.

6. Akademiya kinoekraning yirik kuchi va ta'sirini ishlab chiqish uchunchoralarni ishlab chiqadi.

7. Akademiya kino kasblar uchun qolgan halqaro tashkilotlar boshqa san'at, fon va sanoat uchun qiladiganlarni amalga oshirishni taklif etadi.

1927 yilning 4 mayida Akademiya qonuniy korporatsiya bo'lib qoldi. Bu Kaliforniya shtati hukumati unga notidorat maqomini berganidan keyin bo'lib o'tdi. Bunda uning 36ta a'zolarini birinchi lavozimlarga saylandi. aktyor Duglas Ferbenks prezident, ssenariyachi Frenk Vuds kotib bo'ldi. Shaxsiy kinostudiyasi hisobidan Mayer "Biltmor" mehmonxonasida tashkil etilgan banketga uch yuzta kishilarni chaqirdi. Bu yerda Ferbenks uzun nutq so'zladi, bunda u kinoekran va butun tomoshabinlar senzura va mensimaslikning katta va xavfli buluti ostida turganligini ta'kidladi.

«Oskar»

Birinchi marta «Oskar» so'zi mukofotni topshirishning 6-nchi marosimida ishlatilgan. (11.14- rasm) Bugungi kungacha unga bu nomni kim berganligi aniq ma'lum emas. Versiyalar farqlanadi:

- Aktrisa Bett Devis bir necha marta aytdiki, haykalni "Oskar" deb atagan birinchi inson u bo'lgan, chunki u unga o'shandagi uni eri Xarmon Oskar Nelsonni eslatgan;

- Keyinchalik Akademiyaning ijrochi kotibasi vakolatini olgan kutubxonachi Margaret Xerrik aytdiki, bu hodisa u bilan bevosita uning birinchi ish kunida 1931 yilda sodir bo'lgan. U haykalni qo'lga olganidan keyin, unga diqqat bilan qaragan va "Ha, bu mening tog'am Oskar" deb baqirib yuborgan" (Oskar Pirs, aslida, tog'asi emas, balki ikkinchi amakisi bo'lgan). Bunda

11.14- rasm

qatnashgan sharhlovchi Sidni Skolskibu haqda o'z gazetasida yozgan va eng oxirida eslatganki, «Akademiya xodimlari o'zlarining mashhur haykaliga “Oskar” deb laqab qo'yishgan».

- Lekin, Skolskiga ko'ra, u bu so'zni quyidagi sababga ko'ra birinchi inson bo'lgan: “Men o'z maqolamda o'z qiyofasiga (o'ziga xos xususiyatga) ega bo'lmagan haykal to'g'risida yoishdan charchadim. Men yigitga nafaqat yozish oson bo'lishi uchun, baki unga shaxsiyatni berish uchun ism berishni istadim. Men o'yladimki, “Oskar” marosimlardek o'ta buyuk bo'lmaydi.

Haykalning o'zi haykaltarosh Jorj Stenli tomonidan yaratilgan, dizayni esa *MGM* kinokompaniyasi rassomi Sedrik Gibbons tomonidan ishlab chiqilgan. Gibbons kinotasma g'altagida turgan va qo'llarida ikki tomonlama tig'li qilich tutgan ritsarning qoralamasini qildi. Afsonaga ko'ra, u zerikarli yig'ilishlardan biri vaqtida yon daftarchaga eskizni tushirgan. Model sifatida u Emilio Fernandesni tanlagan. G'altakning asosidagi beshta teshiklar Akademiyaning beshta bo'limlari - prodyuserlar, ssenariyachilar, rejissyorlar, aktyorlar va texniklar hisoblangan. Dastlab “Oskarlar” qog'ozlarga bosilgan, bundan keyin oltinda tayyorlangan. Stenli Gibbons dizayniga loyda mujassamlantirdi, Aleks Smit esa haykalchani qalay va mis aralashmasidan quydi, bundan keyin oltinlashtirdi. «Oskar» haykalchasi 33,5 santimetr balandlikka yetadi va taxminan 3,5—3,85 kg og'irlikka ega. U Britaniya qorishmasi oltin bilan qoplangan holda tayyorlanadi va qora marmardan taglikda turadi.

Hozirgi vaqtda «Oskar» mukofoti 24 ta asosiy nominatsiyalar bo'yicha topshiriladi.

Amerika kinoakademiyasi 2007 yilning boshlanishi ma'lumotlariga ko'ra, 15 taturli gildiyalarga bo'lingan ovoz berish huquqili 5 829- ta a'zolarga ega. Eng ko'p sonli gildiya aktyorlar gildiyasi (1 311 ta ovoz beradigan qatnashchilar – umumiy sondan 22%) hisoblanadi. Har bir gildiya o'z toifasi bo'yicha ovoz beradi (aktyorlar eng yaxshi aktrisini, eng yaxshi aktyorni, eng yaxshi ikkinchi rejadagi aktrisini, eng yaxshi ikkinchi rejadagi aktyorni va h.k.). Kinoakademiyadan tashqi maxsus ovoz berish guruhlari “Eng yaxshi hujjatli film”, “Eng yaxshi horijiy

tildagi film”, “Eng yaxshi grim”, “Eng yaxshi qisqa metrajli film”, “Eng yaxshi ovoz montaji”, “Eng yaxshi maxsus samaralar” toifalarida nominantlar va gʻoliblarni tanlash uchun tashkil etiladi. Kinoakademiyaning barcha aʼzolari faqat bitta toifa - “Eng yaxshi film” boʻyicha ovoz beradi.

Qizil yoʻlakcha.

Qizil yoʻlakcha marosimiy xarakterga ega, bu yerda marosimga taklif etilgan va dizaynerlardan qimmatbaho taqinchoqlar va kiyimlarni namoyish etadigan kino yulduzlarining tor yoʻlakchasi oʻtadi. Uning uzunligi taxminan 150 metrlar, kengligi esa 10 metr atrofida boʻladi.

U har biri 135 kg ogʻirlikdagi, umumiy ogʻirligi esa besh tonnani tashkil tadigan bir necha oʻramlardan tashkil topgan. Gilam kinoteatrga marosimdan toʻrt kun oldi ikkita katta yuk mashinalarida keltiriladi. Yoʻlakchani yoyish, uning qismlarini birlashtirish,

birlashish joylarini yashirish va tekislash uchun 21 ta kishi va ikki kun talab qilinadi. Marosim tugashi bilan yoʻlakchani yigʻishtira boshlashadi, bnga atigi 4 soat ketadi. Yilning boshqa davrida sayyohlik mavsumi maksimumida bir necha kunga kinoteatr oldiga Qizil yoʻlakchanning nusxasi toʻshaladi, bu yerga odamlar rasmga tushish uchun kelishadi. Los-Andjelesdagi bu erkinlikka Kanndagi “Oltin palma shoxchasi” festivali tashkilotchilaridan oʻrnak olish bilan ruxsat berila boshlandi. (11.15- rasm)

Qizil gilamli yoʻlakcha boʻylab oʻrnatiladigan 2,5 dan 8 metrlargacha balandlikli va 550 kilogrammlargacha ogʻirlikdagi katta «Oskar» haykallari yupqa aluminiy listlari bilan qoplangan va sofitlar yorugʻligida tilla rangga qaraganda yaxshi koʻrinadigan maxsus sariq boʻyoq bilan boʻyalgan shisha toladan tayyorlanadi.

Nazorat savollari:

1. “Masha va Ayyiq” multserialini yaratuvchi studiya qanday ataladi?
2. “Masha va Ayyiq” multserial dunyodagi muvaffaqiyatining sabablari?
3. Qaysi kino bozori dunyodagi eng yirik bozor bo‘lib qolmoqda?
4. Xitoy hukumati yiliga nechta horijiy film namoyishiga ruxsat etadi?
5. Jek Ma va Stiven Spilberg hamkorligining maqsadi?
6. Qanday kinosovrinlarini bilasiz?

2. O‘ZBEKISTON MILLIY TELERADIOKOMPANIYASIDA (MTRK) HUJJATLI VA BADIY FILMLARNI YARATISH HUSUSIYATLARI

2.1. Televizion hujjatli kino

O‘zbekiston Milliy teleradiokompaniyasida filmlarni ishlab chiqarish jarayoni bosqichlarini ko‘rib chiqishni hujjatli kinodan boshlaymiz.

Taqvim yilining o‘rtasida muharrirlar (ssenariya – tahrirlash kengashi) keyingi yilgan ssenariyalar portfelini shakllantirishga kirishadi, bo‘lajak filmlar – o‘yin, hujjatli filmlar va seriallar adabiy ssenariyalari mualliflari bilan kelishuvlar olib boriladi. O‘zbekiston Milliy teleradiokompaniyasi davlat (budjet) studiyasida milliy kinoga e‘tibor beriladi, bunda birinchi navbatda teleradiokanallarning manfaatlari hisobga oladi, chunki har bir teleradiokanal o‘z mavzuiga ega va o‘z tomoshabiniga qaratilishi kerak, o‘z tomoshabinlar ommasiga ega bo‘lishi kerak, maslan, «Yoshlar» teleradiokanali yoshlar uchun ishlaydi, «Toshkent» teleradiokanali barcha yoshdagi tomoshabinlarni poytaxthayoti, uning yangiliklari va muammolari bilan tanishtirishi shart, «Sport» teleradiokanali davlatimizdagi va butun dunyodagi sport bilan tanishtiradi, «O‘zbekistan» teleradiokanali respublikaning barcha sohalaridagi hayoti, madaniyat, iqtisodiyot, san‘at, sog‘liqni saqlash, rasmiy xronika, qonunlar, qonunchilik, sud tizimi, soliqlar va boshqalar haqidagi yangiliklarni so‘zlaydi.

Bo‘lajak filmlarga barcha arizalar buyurtmachilar va iste‘molchilar – mos teleradiokompaniyalar bilan muvofiqlashtiriishi kerak. Keyingi yil ssenariyalar portfeli shakllantirilganidan keyin u istalgan studiyadagi yuqori ijodiy organ –

badiy kengashga (yoki ijodiy kengashga) tasdiqlashga chiqariladi. Bu kengashga mamlakatning yetakchi kinematografiyachilari, yozuvchilari, ssenariyachilari, teleradiokanallar vakillari, ommaviy axborot vositalari vakillari kiradi. Yuridik jihatdan badiy kengash kinostudiya direktori huzuridagi kengashish organi hisoblanadi. Lekin, badiy kengashni direktorning o'zi boshqarishi sababli, badiy kengashning qarori barchaga bajarilishi majburiy hisoblanadi. Ssenariyalar arizalari yoki to'liq tayyor adabiy ssenariyalar darajasida ssenariyalar portfelini muhokama qilish ketmoqda. Va ssenariyalar portfeli (yoki filmlarni ishlab chiqarish mavzuga oid rejasi) qabul qilinganidan keyin u rahbar tomonidan tasdiqlanadi va bajarishga majburiy hisoblanadi. Bunda har bir bo'limlar – hujjatli filmlar, badiy filmlar va seriallar bo'yicha keyingi yil davomida ochilishi (to'ldirilishi) mumkin bo'lgan sezilarli zahira ko'zda tutilishi kerak. Ko'plab hujjatli o'yin filmlari yilning ma'lum vaqtida suratga olinishiga bog'liq (masalan, tabiat haqidagi hujjatli filmlar, o'yinfilmlari yilning issiq vaqtlarida, sport filmlari musobaalarning o'tkazilishi vaqtlari suratga olinadi va h.k.) va ishlab chiqarishga ma'lum davrda qo'yiladi.

Hujjatli filmni ishlab chiqarish davrlari.

Film ishlab chiqaruvchi studiyada ishga tushirishda rahbarning hujjatli filmni tayyorgarlik davrini ishga tushirish haqida buyrug'i chiqariladi. Tayyorgarlik davrining vazifasi filmni suratga olishga to'liq tayyorgarlik va rejissyorlik ssenariyasini va filmning smetasini tasdiqlash hisoblanadi. Zarurat bo'lganida suratga olish guruhi tayyorgarlik davrida tabiiy sharoitni ko'zdan kechirish va bo'lajak suratga olish joylari bilan tanishi uchun xizmat safariga borish huquqiga ega. Tayyorgarlik davrida kinorejisser, kinooperator, film direktori, muharrir mashg'ul bo'ladi. Tayyorgarlik davrining oxirida guruhga rejisser va operator assistentlari qo'shilishadi.

Tayyorgarlik davri kinostudiya rahbari tomonidan rejissyorlik ssenariyasini va filmning smetasini filmni suratga olish davri ishga tushirilishi haqidagi buyrug'i orqali tasdiqlanishi bilan tugaydi.

Hujjatli yoki o'yin filmni suratga olish va montaj qilish tayyorgarlik

davrining davomiyligi me'yoriy hujjatlar orqali belgilangan, xususan, o'yin filmini suratga olish davri uchun u smenada ishlab chiqarishga me'yorlarga, suratga olishga tayyorgarlikka, ko'chishlarga, mashqlarga (repetitsiyalarga) va dam olish kunlariga bog'liq bo'ladi.

Seriallarni ishlangan ishlab chiqarish (suratga olish) tizimili davlatlar mavjud, bunda bitta suratga olish kunida bitta seriya suratga olinishi mumkin. (12.1- rasm) Buning uchun yaxshi tayyorgarlik va barcha suratga olish guruhining yuqori professionalligi kerak bo'ladi.

12.1- rasm

Adabiy ssenariy va rejissyorlik ssenariysida ko'zda tutilgan barcha ob'ektlar va sahnalarni suratga olish tugaganidan keyin suratga olish gurhi suratga olish davriing tugaganligi haqida dalolatnomani tuzadi va qolgan oxirgi suratga olingan material ko'rinadigan qilishga jo'natiladi (agar film kino tasmasiga suratga olinsa). Oxirgi suratga olish materiali olinganidan keyin guruhdan kinooperator assistenti ajraladi va guruh filmni montaj qilishga kirishadi, bu yerda unga film montajchisi qo'shiladi.

Odatda montaj qilish davrining oxiriga kelib rejisser, operator, muharrir (yoki muallif) va montajchi rejalashtirilganidan katta hajmli bo'lishi mumkin bo'lgan filmning qoralama variantini tayyorlaydi. Butun suratga olish guruhi buyurtmachi, prodyuser va badiy kengash vakili bilan birga filmning bu variantini ko'rib chiqadi va qisqartirishlar, tuzatishlar yoki filmning to'liq ovoz berishga tayyorligi haqida qarorni qabul qiladi. Keyin yakuniy ishlab to'ldirish – montaj qilish, ovoz berish, musiqani va shovqinlarni yozish, zarurat bo'lganida suxandon matnini yozish bo'lib o'tadi va film ham tasviriy qismi, ham ovoz berish qismi tayyor bo'lgan toza qayta yozish amalga oshiriladi. Bundan keyin filmni topshirish

bo‘lib o‘tadi. Film topshirilganidan keyin rejisser, operator va film direktori dastlabki materiallarni topshirish davriga o‘tadi. Butun rekvizitlar, qurilmalar, tasmalar topshiriladi, suratga olish guruhi tarqatishga tayyorlanadi.

Har qanday davlatdagi va har qanday kinostudiyadagi istalgan film – hujjatli, o‘yin yoki animatsion film o‘z qat’iy aniqlangan ishlab chiqarilishi muddati va smeta narxiga ega bo‘ladi. Film tugatilgani va topshirilganidan keyin ham ishlab chiqarilishi muddati, ham barcha harajatlar bo‘yicha hisobotlar vaqti bo‘lib o‘tadi. Ta’kidlash kerakki, film buyurtmachiga topshirilganidan keyin uni namoyish etilishi (efirga chiqarilishi) vaqti endi suratga olish guruhiga bog‘liq bo‘lmaydi.

Dastlabki materiallarni O‘zbekiston Milliy teleradio-kompaniyasiga topshirish davrining oxirida suratga olish guruhining direktori unda mavjud bo‘lgan barcha hujjatlar (dalolatnomalar, naryadlar, hisoblar, ma’lumotnomalar) asosida suratga olish guruhining ishi haqida yozma hisobotni tayyorlaydi, shu jumladan studiyaning buxgalteriyasidan butun film bo‘yicha barcha harajatlarning kalkulyatsiyasi keladi. Suratga olish guruhining direktori o‘z hisobotida harajatlar yoki mavjud ortiqcha sarflarning zaruratini tushuntiradi vaasoslaydi va suratga olish guruhining direktorining hisoboti iqtisodiy qo‘mitaga uzatiladi.

Korxonah rahbarining moliyaviy yoki ishlab chiqarish bo‘yicha o‘rinbosari, buxgalter, iqtisodchi, kino ishlab chiqarish bo‘yicha mutaxassislar, kasaba uyushmasi qo‘mitasi vakili kiradigan iqtisodiy qo‘mita suratga olish guruhining direktorining hisobotini ko‘rib chiqadi va film ustidagi ishlar yakunlanganligi va suratga olish guruhining a‘zolarini o‘rnatilgan taqdirlash to‘lovlari haqida qaror qabul qiladi. Ishlab chiqarish muddatlari buzilganida yoki ajaratilgan vositalar ortiqcha sarflanganida o‘rnatilgan taqdirlash qismini ortiqcha sarflarga aybdorlarda 25%gacha kamaytirish haqida qaror qabul qilinishi mumkin.

O‘rnatilgan taqdirlash to‘langanidan va suratga olish guruhi direktori barcha ishlab chiqarish va moliyaviy hisobotlarni topshirganidan keyin film bo‘yicha barcha ishlar tugatilgan hisoblanadi. Mualliflik huquqlari haqidagi qonunga muvofiq film teleradiokompaniyaning mulkiga o‘tadi va uning kinofestivallar,

konferensiyalar, ko‘riklar yoki tanlovlarda ishtiroq etishi uchun ilgari surish haqidagi keyingi qaror teleradiokompaniya rahbariyati tomonidan qabul qilinadi.

2.2. MTRKda badiiy filmlarni ishlab chiqarish bosqichlari

Televizion badiiy filmni ishlab chiqarish bosqichlari hujjatli filmni ishlab chiqarish bosqichlaridan bir qancha farqlanadi. Hujjatli film kabi o‘yin filmi faqat adabiy ssenariya kinostudiyaning badiiy kengashi tomonidan qabul qilinganidan (tasdiqlanganidan) keyin ishlab chiqarishga tushirilishi mumkin. (12.2- rasm)

12.2- rasm. MTRKdagi tasvirga olish jarayonlaridan

Televizion badiiy filmni ishlab chiqarishning birinchi qismi – tayyorgarlikdan oldingi davr yoki rejissyorlik ishlab chiqish davri hisoblanadi va u rejissyorlik ssenariyasini (sahnalashtirish ssenariyasini) tasdiqlanishi bilan tugashi kerak. Adabiy ssenariyaga asoslangan qo‘yilishi ssenariyasini yozilishida sahnalashtiruvchi kinorejissyor, sahnalashtiruvchi kinooperator, sahnalashtiruvchi rassom, muharrir, ba‘zan adabiy ssenariya muallifi, kompozitor, ovoz operatori vasuratga olish guruhi direktori qatnashadi.

Rejissyorlik ssenariyasi bu bo‘lajak filmning hali qog‘ozga tushirilgan va vaqt bo‘yicha bo‘lingan, filmning har bir sahnasi yoki kadrini planlarga, nomerlarga va joylarga bo‘lingan hujjati.

Rejissyorning ko‘rishi orqali suratga olish rejasi (umumiy, o‘rta, yirik) tuziladi va buning uchun zarur butun suratga olish texnikasi tanlanadi, ko‘rsatilgan xronometraj hisoblanadi. Sergey Gerasimov aytganki, “Rejissyorlik ssenariyasi bu rejissyor tomonidan bo‘lajak filmning adabiy asoslarini chuqurlashtirilishgan

o'rganilishining tug'ridan-to'g'ri yakuni hisoblanadi.

Bu adabiy ssenariyani tahlil qilish va uning mavzusiga va materiallari obrazlariga bog'liq bo'lgan barcha narsalarni o'rganish natijasida rejissyorning ijodiy tasavvurida yaratiladigan filmning yozilishi hisoblanadi. Bu qo'yilgan jamoani ijodiy va ishlab chiqarish ishining sinchiklab va o'ylab chiqilgan rejasi hisoblanadi".

Rejissyorlik ssenariyasining taxminiy shaklini keltirish mumkin:

12.1- jadval.

№ Kadrlar	Suratga olish rejalari va yo'llari	Suratga olish ob'ekti	Metraj (xronometraj)	Kadr, matn, voqea tarkibi	Ovoz	Texnika
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>

Rejissyorlik ssenariyasiga suratga olish guruhi direktori tomonidan har bir kadr uchun zarur bo'ladigan qo'shimcha rekvizit ko'rsatilgan ilova qilinadi (yoki rekvizit 7-punktga texnika bo'limiga kiritilishi mumkin).

Tayyor rejissyorlik ssenariyasi badiiy kengash muhokamasiga kiritiladi va qabul qilinganidan keyin tashkilot rahbari (studiya direktori) tomonidan tasdiqlanadi. O'yin filmi rejissyorlik ssenariyasi (qo'yilish ssenariyasi) tasdiqlanishi bilan tayyorgarlikdan oldingi davr (rejissyorlik ssenariyasini ishlab chiqish davri) yakunlanadi va guruh tayyorgarlik davriga o'tadi.

Tayyorgarlik davri.

O'yin yoki hujjatli filmni suratga olishdagi tayyorgarlik davrining asosiy vazifasi bu suratga olishni boshlashga yuz foizlik tayyorlik hisoblanadi. Suratga olish guruhining tarkibi to'liq jamlanishi, barcha suratga olish ob'ektlari ko'zdan kkechirilgan va tanlangan bo'lishi, rekvizit va zarur texnika tayyorlangan bo'lishi, dekoratsiyalar (dekoratsiyalarni suratga olishni to'xtatmasdan suratga olish davrida ham qurish mumkin), kostyumlar, grim narsalari, zarurat bo'lganida pirotexnika va

kaskadyorlar tayyorlangan bo‘lishi va barcha transport masalalari, suratga olish guruhi aloqasi masalalari hal etilgan bo‘lishi, butun aktyorlar tarkibi tanlangan bo‘lishi kerak, shu jumladan, bosh rollar ijrochilari studiyaning badiiy kengashi tomonidan tadiqlangan bo‘lishi, yuridik va jismoniy shaxslar bilan shartnomalar tuzilgan va imzolangan bo‘lishi, butun suratga olish davriga barcha aktyorlarning bandligi grafigi tayyorlangan bo‘lishi, barcha suratga olish ishlarining barcha momentlari muhokama etilgan va hal etilgan bo‘lishi kerak (suratga olish vaqtida faqat qandaydir kutilmagan muammolar va vaziyatlar hal etilishi mumkin). Suratga olish guruhining asosiy tarkibiga o‘yin va hujjatli filmni ishlab chiqarishning barcha davrlaridan eng qimmatli bu ko‘p sonli insonlar va texnika, aktyorlar tarkibining bandligi tufayli suratga olish davrini qat’iy bilishi kerak va bu davr vaqtida turib qolish, uning cho‘zilishi qimmatga tushadi. Shuning uchun ob-havo sharoitlarini ham hisobga olish, suratga olishni pavilonda o‘tkazilishi zahirasiga ega bo‘lish kerak bo‘ladi.

Tayyorgarlik davrida suratga olish guruhiga “Yaxshi tayyorlangan – suratga olish oson bo‘ladi” shiori osida ishlash kerak bo‘ladi. Rejissyor va sahnalashtiruvchi operator kallasidagi kabi tayyorgarlik davrida bo‘lajak filmning barcha kadrlari va sahnalari yaratilishi kerak, film kompozitori, bo‘lajak filmning rejissyorlik ssenariysi bilan tanishganidan keyin film musiqasining davomiyligi ko‘rsatilgan film bo‘yicha tuzilgan shartnoma asosida va filmning sahnalashtiruvchi rejissyori va ovoz operatorining istaklariga (topshiriqlariga) muvofiq musiqiy qatorni yaratishga kirishishi mumkin. Albatta, haqiqiy musiqa kompozitor montaj qilingan epizodlar va sahnalarni ko‘rganidan keyin ham yaratilishi mumkin, lekin montaj qilish davrida musiqiy parchalarning yo‘qligi yoki tayyor emasligi tufayli kompozitorning aybi bilan hech qanday kechikishlarni bo‘lmasligiga intilish kerak.

Tayyorgarlik davrining ikkinchi yarmida suratga olish guruhining direktori asosiy tarkib - rejissyor, operator, ovoz operatori bilan birgalikda blajak filmning suratga olish taqvimiy-sahnalashtirish rejasi va bosh smetani tuzishga kirishadi. Bu u bo‘yicha filmning absolyut barcha ishtirokchilari – rejissyordan haydovchigacha

film bo'yicha oxirgi ish kunigacha ishlashga to'g'ri keladigan asosiy hujjatlar hisoblanadi.

Filmning tayyor taqvimiy-sahnalashtirish rejasi va bosh smetasi kinostudiyaning direktori tomonidan tasdiqlanadi va bu guruh tayyorgarlikni tugatgan va filmni bevosita suratga olishga kirishishiga tayyorligidan darak beradi.

2.3. Suratga olish davri

Bu davr butun guruh tayyorgarlik davrida qanday ishlaganligini ko'rsatadigan davr ham hisoblanadi. Va ayrim filmlar yaratuvchilarining fikricha, "film tug'iladigan" davrlardan biri hisoblanadi. Film kim uchun yaratilganligi – o'z tomoshabiga uchraguncha u uch marta tug'iladi deb hisoblash mumkin. Birinchi marta - muallifning kallasida g'oya yoki adabiy ssenariya, ikkinchi marta – filmni suratga olishda va uchinchi - oxirgi marta filmni montaj qilishda tug'iladi.

O'yinli kinodagi suratga olish davri bu sahanalashtiruvchi rejissyor va operatorlar, aktyorlar va film direktori uchun asosiy davr hisoblanadi. Suratga olish guruhi qanchalik xotirjam va hamjihat, "sip-silliq" ishlasa, suratga olish guruhi direktorining malakasi va ishini shunchalik yuqori baholash mumkin.

Guruh qanchalik a'lo tayyorlangan bo'lmasin, kutilmagan vaziyatlarni vujudga kelishini oldini olib bo'lmaydi. Bosh shaxslar - prodyuser, rejissyor, operator va direktorning vazifasi ularni budjet, ishlab chiqarish muddatlari va suratga olish jasmoasi uchun og'riqsiz hal etish hisoblanadi. Agar filmning taqvimiy-sahnalashtirish grafigida (rejasida) kutilmagan vaziyatlarga (ba'zan - bosh qahramonlarning kasalligi, texnikaning ishdan chiqishi, qandaydir oilaviy vaziyatlar va afsuski, suratga olish vaqtida bo'lib o'tishi mumkin bo'lgan boshqa ko'plab vaziyatlar) zahira bo'lsa juda yaxshi bo'ladi.

Davlat kinostudiyalarida suratga olish smenasiga ishlab chiqarish me'yor mavjud. Bu bir kunda suratga olingan foydali metrajning metrlardagi (kino tasмага suratga olishda) yoki videoga suratga olishdagi minutlardagi miqdori hisoblanadi.

O'sha bir sahna besh marta, o'n marta suratga olinishi mumkin va beshta

yoki o‘nta dubllar bo‘ladi. (12.3- rasm) O‘ta murakkab va takrorlash xavfli bo‘lgan alohida xavfli tryukli sahnalar – yong‘inlar, portlashlar, yiqilishlar esa bir marta, lekin bir necha kameralar orqali, masalan, beshta turli nuqtalardan suratga olinadi va o‘sha beshta dubllar olinadi.

12.3- rasm. Kinorejissyor Sh.Abbasovning film ishlash jarayoni

Va agar qandaydir sababga ko‘ra, suratga olish kunlaridan birida suratga olish rejasi (ishlab chiqarish me‘yori) bajarilmasa, bu kamchilik ko‘chib o‘tishlar, mashqlar yoki dam olishni qisqartirish hisobiga qoplanishi kerak.

Butun suratga olish guruhining vazifasi bu butun filmni suratga olish taqvimiy-sahnalashtirish rejasida belgilangan muddatda tugatilishi hisoblanadi va butun olingan material ham ko‘rib chiqilishi kerak, chunki suratga olishni oddiy yakunlash kam, bevosita ekrandanima suratga olinganini ko‘rib chiqish ham zarur bo‘ladi.

Suratga olish davri vaqtida prodyuserlar (studiya rahbariyati) tomonidan suratga olishning borishini doimo va sinchiklab nazorat qilish zarur, prodyuserlar suratga olish guruhining ishi haqidagi kundalik hisobotni olish kerak va zarurat bo‘lganida aralashish yoki tuzatish kiritishi kerak.

Bizga yaxshi tanish bo‘lgan kino asarlar bo‘yicha ikkita misollarni keltirish mumkin. Rejissyor Jeyms Kameronning ”Titanik” filmi juda yuqori budjetli va

yuqori harajatli film. (12.4- rasm) Suratga olish davrining oxiriga kelib u yoki bu sabablarga ko‘ra, suratga olish budjeti tugab qoldi, film esa yakunlanmagan.

Suratga olish davri Jeyms Kameronning shaxsiy vositalariga davom ettirilgan va bu juda sezilarli vositalar bo‘lgan (ular keyin filmning ijarasi vaqtida oqlandi). Rossiyada ham bunday vaziyatlar ma’lum. Filmning prodyuseri va rejissyoriga ishlarni yakunlash uchun filmning rejalashtirilgan smetasining (budjetining) ortiqcha sarflanishi tufayli o‘z ko‘chmas mulkini sotishga to‘g‘ri kelgan.

Ishlab chiqarish me’yorini taqdim etishga boshqa misol. Mashhur rossiya seriali “Garang” (“Gluxar”) uchta mavsumi ustida suratga olish guruhi uch yil, deyarli tanaffuslarsiz, har mavsumda – 48 ta seriyalarda ishladi (bir yilda bitta mavsum) yoki taxminan ikkita suratga olish kunida bitta seriya suratga olindi.

Bunda shunga e’tibor berish kerak bo‘ladiki, suratga olish guruhining turli a’zolarida, afsuski, ishlab chiqarish muddatlarini cho‘zilishida turli manfaatlar bo‘lishi mumkin. Agar asosiy tarkib - rejissyor, operator, film direktori uchun muddatlarni bajarilmasligi moliyaviy cheklashlarga olib kelsa, u holda aksincha, taklif etilgan va yollangan mutaxassislar – aktyorlar, grimchilar, suratga olish texnikasiga xizmat ko‘rsatish bo‘yicha mutaxassislar, binolar yoki rekvizitlarni ijaraga beruvchi shaxslar uchun bu qo‘shimcha mablag‘larni olib kelishi mumkin. Nihoyat, barcha suratga olish ishlari yakunlandi, barcha olingan material ko‘rib chiqildi, suratga olish davri yakunlanganligi haqida dalolatnoma tuziladi va bu dalolatnoma asosida studiya bo‘yicha suratga olish guruhini a’zolarini bo‘shatish to‘g‘risida bo‘yruq chiqariladi. Ishlab chiqarishdan ozod etish barcha hodimlarga birday taalluqli bo‘lmasligi mumkin. Chunki hali oldinda talaygina ishlar, ba’zida esa murakkab ishlar turishi mumkin.

2.4. Montaj qilish va ovozni sozlash jarayoni

Bu davr istalgan film uchinchi marta va yakuniy tugʻiladigan davr hisoblanadi. Montaj qilish davriga filmni montaj qilishda qatnashadigan barcha hodimlar biriktiriladi, shartnomalar tuziladi.

12.5- rasm. Montaj va efirga uzatish apparatxonasi

Zamonaviy elektron texnologiyalarning keskin rivojlanishi bilan videoga suratga olishda rejissyorlar montaj qilishni birinchi suratga olish ishlaridan keyin boshlashadi, zamonaviy texnologiyalar suratga olish ishlaridan keyin kechqurun qoralama montaj qilishni oʻtkazishga imkon beradi. (12.5- rasm) Hech bir filmning hech qanday montaj qilish sahnalashtiruvchi rejissyorsiz boʻlishi mumkin emas, lekin montaj qilish boʻyicha ham bizning davlatimizda boshqa davlatlardagiga qaraganda farqlar mavjud. Bizda montaj qilish rejissyorning rahbarligida va uning uning bevosita qatnashuvida oʻtkaziladi. Gʻarbda montaj qilish rejissyori deyiladigan kasb mavjud, u hammontaj qilishni oʻtkazadi, ham tayyor montaj qilingan materialni rejissyorga topshiradi (koʻrsatadi). Lekin dubllarni tanlashni, qaysi dubl yakuniy montaj qilishda ishlatilishini faqat sahnalashtiruvchi rejissyor va sahnalashtiruvchi operator hal qiladi. Istalgan holda ijodiy jarayonning montajchi-qatnashuvchisi rejissyor, operator va ovoz operatori boʻladi. Lekin afsuski, montajchiga qoʻyilma taqdirlash bizda meʼyoriy hujjatlarda koʻzda tutilmagan.

Maxsus montaj qilish xonasida oʻtkaziladigan montaj qilish bilan parallel

ravishda filmning ovoz operatori maxsus jihozlangan bino ton-atelyeda “fon shovqinlari” ustida ishlashni amalga oshiradi, bu barcha ovozlar (dialoglar – aktyorlarning ovoz berishidan tashqari), sinxron shovqinlar va musiqani bir butunlikka keltirish hisoblanadi. Tayyor montaj qilingan (aktyorlar ovoz bermagan) variant studiyaning badiy kengashiga ko‘rsatiladi va ma’qullanganida film keyingi bosqich – dublyaj qilish (sinxron ovozlashtirish) va sinxron shovqinlarni yozish guruhiga uzatiladi. Yana bir marta ta’kidlash kerak bo‘ladiki, montaj qilish davridagi barcha jarayonlar va bosqichlar sahnalashtiruvchi rejissyorning nazorati va rahbarligi ostida bo‘lib o‘tadi. Shuningdek bu vaqtda rejissyor kompozitor va ovoz operatori bilan birga musiqani qo‘yib chiqish bilan shug‘ullanadi, kompozitor tomonidan yozilgan har bir kuy o‘z epizodidagi o‘z joyini egallashi kerak.

Sinxron ovozlashtirish (12.6- rasm) va musiqa qo‘yib chiqilganidan keyin filmning butun ovoz qatori – fon shovqinlari, sinxron shovqinlar va aktyorlarning sinxron ovoz berishi qayta ko‘rib chiqiladi. Musiqa tayyor bo‘lgani bilan, lekin turli kassetalarda, yo‘lakchalarda yoki disklarda bo‘ladi. Ovoz operatori montaj qilish davrining oxirgi bosqichi – yakuniy qayta (toza) yozish yoki keltirishga o‘tadi.

12.6- rasm. Sinxron ovozlashtirish

Bu qayta yozish tugaganidan keyin filmning butun ovoz qatori endi bitta yo‘lakchada joylashadi. Va film studiyaning badiy kengashiga yakuniy topshirishga tayyor bo‘ladi. Studiyaning badiy kengashi ko‘ri chiqqanidan va ma’qullaganidan keyin film o‘zi tomoshabinibilan urashishga tayyor bo‘ladi. Lekin efirga yoki ekranga chiqish vaqti endi suratga olish guruhiga bog‘liq bo‘lmaydi. Filmni qabul qilish haqidagi dalolatnomada ko‘rsatiladigan topshirilishi muddati uni badiy kengash qabul qilgan sana ham bo‘lishi mumkin.

Film badiy kengash tomonidan qabul qilinganidan keyin rejissyor, operator va suratga olish guruhi direktoridan boshqa suratga olish guruhining boshqa barcha a'zolari ajraladi va "dastlabki materiallarni topshirish va ishni bartaraf qilish" deyiladigan davr boshlanadi. Qandaydir moddiy boyliklar yoki materiallarni olgan suratga olish guruhining barcha a'zolari ularni mos bo'limlarga yoki bo'linmalarga topshiradi. Bunda qaytarilmaydigan sarf materiallarini, masalan grimchi rassomdagi paxta, atir, surtmalar, taroqlar hisobga olinishi kerak. Bunday materiallarga mos ravishda ro'yxatdan chiqarish dalolatnomasi tuziladi. Va guruh film ustidagi ishlashi tugaganidan keyin qaytarilishi shart bo'lgan boyliklar, masalan, dazmollar, termoslar, grim materiallari qoldiqlari, to'shaklar, barcha kostyumlar, kostyumlar va dekoratsiyalar eskizlari va boshqa suratga olish guruhlari foydalanishi mumkin bo'lgan ko'p marta foydalaniladigan buyumlar (ularga dekoratsiyalarni qurish uchun ishlatilgan metallar ham, yog'och to'sinlar ham kiradi) ham mavjud. Bu davrdagi eng katta ma'suliyat va yuklama suratga olish guruhi direktoriga tushadi. Film ustida ishlash vaqtida munosabatlar bo'lgan yuridik yoki jismoniy shaxslardan moliyaviy-hisobot hujjatlari olingan va barcha hisoblar yakunlangan bo'lishi (suratga olish guruhi qo'yilma taqdirlashdan tashqari, chunki bu masala bilan kinostudiyaning reja-moliya bo'limi shug'ullanadi), barcha moddiy boyliklar topshirilishi yoki hisobdan chiqarilishi, barcha ma'lumotlar olingan bo'lishi, barcha qaydnomalarva naryadlar yopilgan bo'lishi, film bo'yichabarcha sarflar kalkulyatsiyasi buxgalteriyadan olingan bo'lishi kerak. Obrazli aytganda director barcha ishlarni yopilishi yoki bartaraf etilishini o'tkazishi kerak. Bundan keyin suratga olish guruhi endi alohida birlik sifatida o'zining mavjudligini to'xtatadi. Va suratga olish guruhi direktori undagi barcha hujatlarga asoslanish bilan kinostudiyaning iqtisodiy qo'mitasiga taqdim etiladigan suratga olish guruhining ishi haqidagi yakuniy hisobotni tayyorlaydi.

Bu hisobotga asoslanish bilan kinostudiyaning iqtisodiy qo'mitasi butun suratga olish guruhining ijodiy tarkibiga sahnalashtiruvchilarni taqdirlashni, yani gonorar to'lash haqida qarorni chiqaradi.

Boshqa qo'mita to'lov guruhi yoki aksincha filmning reytingini aniqlaydi,

filmning reytingi qanchalik yuqori bo'lsa, mos ravishda butun suratga olish guruhining ijodiy tarkibiga gonorar shunchalik yuqori bo'ladi.

Suratga olish guruhi direktori moliyaviy hisobotni topshirganidan keyin suratga olish guruhining barcha a'zolari ajratiladi – guruh to'liq tarqatib yuboriladi. Filmni efirga chiqishi sanasi va vaqtini teleradiokanal rahbariyati aniqlaydi.

Nazorat savollari:

1. TVda xujjatli film yaratish xususiyatini tushuntiring.
2. MTRKda badiiy filmlarini ishlab chiqarish bosqichlari, tayyorgarlik jarayoni qanday kechadi.
3. Suratga olish davrida qilinadigan ishlarni yoriting.
4. Montaj qilish-mashq davriga izox bering.
5. Efirdan oldin qanday ish amalga oshiriladi.

XULOSA

Bugungi kunga kelib televidenie, kinematografiya va ularning tarkibiy qismlari san'atning ilg'or turlaridan biri hisoblanadi. Kinoteletasvirga olishlar esa ijodiy hamda ishlab chiqarish sohalarida keng ko'lamda qo'llanilmoqda. Shu bois bo'lajak TV va kinematografiyachilarda g'oyaviy-badiiy madaniyat, yuqori darajadagi professional malaka hamda ko'nikma bilan bir qatorda TV va kinematografiyaning o'ziga xos ishlab chiqarish texnologiyalari va imkoniyatlarini o'rganish zarurati tug'ilmoqda.

Talabalarni, ya'ni sohaning bo'lajak mutaxassislarining kelajakda kinematografiya va televideniya yuqori darajadagi did va badiiy tafakkurga ega asarlar yaratish qobiliyatiga ega bo'lishlari mazkur fanning asosiy maqsadlaridan biri hisoblanadi. Qolaversa, fan televidenie sohasidagi bo'lajak mutaxassisning film yaratish ishida, ijodiy va texnik muammolarni yechishda kerakli bilimga va tajribaga ega bo'lishini ta'minlaydi. U talabaga kinotelefilmning badiiy va texnik jihatdan sifatli bo'lishini ta'minlovchi jihatlarni, uni yaratishdagi asosiy bosqichlarni o'rgatadi. Shuningdek, bu fanning o'ziga xos xususiyati shuki, u talabalarga predmetni mustahkam o'zlashtirish bilan bir qatorda o'z ijodiy imkoniyatlaridan to'la foydalanish sharoitini yaratadi.

Oxirgi yillarda o'zbek milliy kinosi va televideniyesi tubdan isloh qilinmoqda. Yangi zamonaviy standartlar asosida yangicha ishlab chiqarish tizimlari shakllanmoqda. Bu harakatlarning asosiy qaratilgan tomoni tez va qulay, sifatli va kam xarajatli mahsulot ishlab chiqishdan iboratdir.

Yuqorida keltirilgan ma'lumotlar umumiy tushunchalar sifatida o'quvchining ushbu soha bo'yicha dunyoqarashini yo'naltiradi hamda film yaratish va tashkiliy ishlarida poydevor bo'lib xizmat qiladi deb ishonamiz.

LUGAVIY ATAMALAR

A

Accent light — asosiy yorug‘lik, chizuvchi, aksent beruvchi yorug‘lik

Act — harakat, akt, jarayon; harakat qilish, o‘ynash, chalish

Acting area — ijro maydoni, mizansahna, ijrochi aktyorning rol oynaydiga joyi.

Action — filmning harakati, sahna harakati, “motor” odatda rejissyor shunday komanda beradi.

Action film — jangari janriga xos film, Amerika kinofilmlarida ko‘proq uchratish mumkin.

Action print — xomaki (chernovaya) film nusxasi, montaj jarayoni tugamagan yoki umuman montaj qilinmagan material.

Action still — kadrdagi tasvirni kattalashtirmoq, ba‘zi hollarda sekin va aniq kuzatmoq.

Actor, film actor — akter, kinoakter, erkak kishiga nisbatan professional rol ijrochisi.

Actress, film actress — aktrisa, kinoaktrisa, ayol kishiga nisbatan professional rol ijrochisi.

Actuality — kinoreportaj, voqea joyidan reportaj, xujjatli film, dolzarb.

Acutance — tiniqlik, tozalik, tasvir razresheniyasi. Plyonka, matrisa va obektiv linzasida sifat ko‘rsatkichi hisoblanadi. Tasvirning tiniqligi bilan belgilanadi.

B

B picture — "B" kategoriyali film, kichik budjetli film

Back lot — naturadagi tasvirga olish maydoni

Back-up — qo‘shimcha, rezerv

Back-up stuntman — dubler, kaskader

Background atmosphere — atrof muhit, fondagi shovqinlar

Background music — fonovoy musiqa

Background noise — fonovoy shovqin

Backing — orqa dekoratsion fon

Backlot — natura maydonchasi (studiya ichida)

Barney — ovozni ushlab qoluvchi moslama, chexol

C

Cable puller — ishchi, kabellar bilan ishlaydigan ishchi

Cable cam — osib qo'yilgan kamera

Cameo — taniqli akterning epizodik roli

Camera — tasvirga oluvchi apparat, kamera

Film camera — kinoplenkaga tasvirga oluvchi apparat, kinokamera

Camera angle — tasvirga olish burchagi, rakurs

Camera back — ot'ezd, optik uzoqlashish

Camera crane — kran-shtativ; operatorskiy kran

Camera crew — operatorlar guruhi

Camera cue — kameradagi qizil mayak (chiroqcha)

Camera line-up — kamerani sozlash

Camera operator — operator assistenti

Camera rails — operatorlik telejkasining relsi

Camera report — raskadrovka

Camera set up — kameraning tasvirga olish pozitsiyasi

Camera shifting — naezd, optik yaqinlashish

Camera speed — tasvirga olish chastotasi

Camera stand — kamera shtativi

Camera truck — operator avtomobili

Camera view point — tasvirga olish nuqtasi

Cameraman — operator, kinooperator

D

Dailies — bir kunlik tasvirga olingan material

Depth of field — tasvir ravshanligining fazo chuqurligi, glubina

Detail — detal, kinematografik plan

Developing — kinoplenka yuvish jarayoni, proyavka

Dialogue recording — dialogni yozish
Dialogue writer — dialog avtori
Director, film director — rejisser, kinorejisser
Director of photography — bosh operator; postanovkachi operator
Dismantling (of a set) — dekoratsiyani buzish, demontaj
Dissolve — napliv, kadrдан kadrğa sekin-asta o'tish
Distribution agency — fonogramma yozish (qayta)
Distribution rights — filmni prokat qilish huquqi
Documentary, documentary film — hujjatli film
Dolly, camera dolly — operatorlik telejkasi, kran-telejka
Dolly in — kamera yaqinlashuvi
Dolly out — kamera uzoqlashuvi

E

Editing — filmning montaji
Editing bench — montaj stoli
Editor, film editor — rejissyor-montajchi, montajchi
Educational film — ilmiy-ommabop film
Effects track — shovqinlar fonogrammasi, ovoz effektlari
Electrician — yorug'lik yoritish ustasi, chiroqchi
End title — yakuniy titr
Expert — maslahatchi
Exposure — ekspozitsiya, eksponirovat qilish
Exterior shooting — naturada tasvirga olish
Extra player, extra — massovka aktyori
Extras — massovkali sahna, massovka

F

Fairy-tale film — film-ertak
Far distance shot — umumiy plan (dal)
Fast motion effect — harakat tezlashgan effekt
Feature film — to'liq metrajli badiiy film

Feature player — xarakterli akter

Fiction film — sahnalashtirilgan, badiiy film

Fill-in light — to‘ldiruvchi yorug‘lik

Film appreciation — kinotanihtiruv, kinonazariyotchi

Film art — kino san‘ati

Film break — shikast yetgan kinoplenka, brak

Film cabinet, film car — operatorlar maxsus avtomobili

Film core — plenka yadrosi, plenka o‘raladigan g‘altak

Film distribution — kinoprokat

Film gate — kameraning yoki proektorning filmovoy kanali

Film length — filmning metraji, plenka uzunligi

Film library — filmoteka

Film loop — plyonka petlyasi

Film maker — kinematograf, rejissyor, kinorejissyor

Film on art — san‘atshunoslikka qaratilgan film

Film processing — kinoplyonkani laboratoriyada yuvish, proyavka

Film production — film ishlab chiqarish

Film projection — filmni proeksiya qilish

Film projector — kinoproektor

Film research — kino nazariyasi

Film restoration — filmni restavratsiya qilish

Film rupture — kinoplyonkani uzilishi

Film score — film uchun musiqa

Film society — kino jamiyati

Film stock — plenka, kinoplenka o‘rami

Film technician — kino texnikasi mutaxassisi

Film treading — filmovoy kanalga plenka zaryadka qilish

Film trap — kinokamera yoki proektorda kadr kuzatuvchi tuynuk

Film unit — tasvirga olish guruhi

Film valuation board — baholovchi komissiya

Filmgoer — tomoshabin

Filming — tasvirga olish

Filming ground — naturada tasvirga olish maydoni

Fine cut — yakuniy montaj

Fine – yakun, yaxshi yakun

G

Gaffer — bosh yorituvchi, bosh chiroq ustasi

Gantries — yoritish chiroqlari osib qo'yiladigan maxsus moslama

Geneva mechanism — maltiy mexanizm, (skachkoviy)

General release — ommaviy tomosha, katta ekranga chiqish

Glasswork — oynada chizish, diaproeksiya

Gobo — qoraytiruvchi ekran, blenda

Goof — kinolyap, yanglishish

Gore — "chernuxa", xomaki

Grid — apparatlar va dekoratsiyalar uchun karkas, sinch

Grip — ishlab chiqarish sexi ishchilari

Ground angle shot — pastki nuqtadan tasvirga olish

Gyro-tripod — kamera shtativi

H

Halation, halo — oreol, yorug'lik gardishi

Hand-held shot — qo'lda tasvirga olish

Hard cut — kadrlarning tez almashuvi

Hash — xalal beruvchi shovqin

Head cameraman — bosh operator

Hidden camera — yashirin kamera

High-angle shot — yuqori nuqtadan tasvirga olish

High-intensity arc lamp — dugali yoritish chirog'i, DIG

High-speed shooting — tezkor tasvirga olish usuli

Horror — ujas, daxshatli film

Horse opera — vestern, kovboy filmlar

I

- Illumination** — yorug‘lik
- Image, film image** — tasvir, kinotasvir
- Image area** — kadr kengligi, tasvir kengligi
- Image density** — kadrning zichligi, tasvirning zichligi
- In-between** — rassom-fazovshik
- Incandescent lamp, inky** — cho‘g‘lanadigan lampa
- Incidental sounds** — shovqinli ovoz
- Independent studio** — xususiy studiya
- Induction** — muqaddima
- Insert** — montaj perebivkasi, oraga joylashtirish
- Inspired by** — (film) ...ga asoslangan
- Instructional film** — o‘quv film
- Insurance shot** — zapas kadr, «kontrolniy vistrel»
- Intercut** — montaj perebivkasi, oradan olib tashlash
- Interior shooting** — yopiq joyda tasvirga olish, pavilon
- Intermediate negative** — dubl-negativ, kontratip, oraliq negativi
- Intermediate positive** — dubl-pozitiv, oraliq pozitivi
- Iris** — ob‘ektivning irisli diafragmasi

K

- Keen response** — o‘tkir javob
- Keen satire** — o‘tkir satira
- Key drawing** — harakatdagi faza asosi
- Key light** — asosiy yorug‘lik, kyuch
- Kill a camera** — kamerani o‘chirish
- Kill a role** — rolni barbod etish
- Kill the light** — yorug‘likni o‘chirish
- Knock-out** — sensatsiya

L

Lack of sharpness — ravshanlikning yetishmasligi, nerezkost

Lamp — lampa, yoritish chirog‘i

Lap dissolve — napliv, yumshoq o‘tish

Large screen film — keng xajmli film

Large screen picture — keng formatli tasvir

Layout — leyaut, qirqish, kadr komponovkasi

Leader strip, leader — rakord, qismning boshi

Leading part, lead — bosh rol

Leaking noise — shovqin pomexlari

Lens changing — ob‘ektivni alishtirish

Lens coverage — linzaning ko‘ra olish burchagi

Lens hood — blenda, ob‘ektivning yorug‘lik to‘sini

Lens turret — ob‘ektiv tureli

Lenticular screen — linzali proyeksiya ekrani

Light meter — eksponometr

Light truck — lixtvagen, mobil elektrostansiya

Lighting unit — yorug‘lik pribori, projektor

Live recording — sinxron ovoz yozish

Loading — kinokamera yoki kinoproektorni zaryadka qilish

Location — natura, tabiiy tasvirga olish joyi

M

Magazine — kasseta

Magnetic film — magnit plyonkasi

Main light — ososiy yorug‘lik

Main part — bosh qism

Main title — bosh titr

Make-up — grim

Married print — birlashgan nusxa

Mask — kashe, maska

Masked shot — kasheli kadr
Medium shot — oʻrta plan
Microphone, mike — mikrofon
Miniature work — kichik maketlar ishi
Mixing — miksherlash, fonogrammani qayta yozish
Mixing booth — ovoz yozish apparat xonasi
Mixing console — miksher pulti, ovoz rejissyori pulti
Model — maket
Model background, foreground — orqa va old plan maketi
Model shot — tasvirga olishning maketli metodi
Monitor room — tasvir sozlash apparat xonasi
Motion picture — kinotasvir, kartina, film, kinofilm
Motion picture camera — kino tasvirga olish apparati, kamera
Motion picture camera lens — kamera obʻektivi
Motion picture studio — kinostudiya, studiya
Motion picture — kinematografiya, kino
Movie — kinokartina, kinoteatr, kino, film, kinofilm
Movie camera — tasvirga olish apparati, kinokamera, kamera
Movie house — kinoteatr, kino uyi
Moving picture — kinotasvir, kartina, film, kinofilm
Multiple exposure — koʻp martali ekspozitsiya
Music — musiqa, musiqali joʻr, nota
Music recording — musiqa yozish
Musical — musiqali film
Mute print — ovozsiz nusxa koʻchirish

N

Name part — qism nomi
Narrator — kadr ortidagi ovoz
Narrow gauge film — ingichka, ensiz plyonka
Natural backdrop — tabiiy fon

Natural fold — tabiiy bukilganlik
Natural vision film — stereoskopik film, stereofilm
Negative cutting — negativ montaji
Newsreel — kinoxronika
N.G. take (no good) — omadsiz, brak kadr
Non-actor film — aktyor ishtirok etmagan film
Non-exposed stock — toza, tasvirga olinmagan plenka
Non-fiction film — hujjatli film
Non-halation — yorug‘lik gardishiga moslashgan (plyonkada)
Non-linear editing — chiziqsiz montaj
Non-professional actor — professional bo‘lmagan akter
Non-synchronism, non-syne — sinxronsiz
Nude scene — erotik sahna
Number board — nomerlash doskasi
Nursery-tale film — film-ertak

O

Open-air theatre — ochiq yozgi kinoteatr
Operator — kinomexanik, operator
Optical density — optik zichlik
Optical printing — optik pechat
Outdoor shot — naturada tasvirga olish
Over-exposure — ortiqcha ekspozitsiya, (perederjka)
Overhead light — ship yorug‘ligi

P

Panning, pan — panoramali, panorama
Part — ijro, qism, to‘p
Performance — akterlar ijrosi, ijro, kinoseans, seans
Period film — davriy, tarixiy film
Picture — tasvir, kinotasvir, film, kinofilm, fotografiya
Picture composition — kadrning kompozitsiyasi

Picture editing — tasvirning montaji
Picture negative — negativ tasvir
Picture print — pozitiv tasvir
Picture set-up — tasvir moslamasi
Player — ijro etadigan moslama,
Plunger — kontrgreyfer, kamera mexanizmi
Poster — plakat, afisha
Post-scoring — so‘ngi ovoz yozish, tonirovka
Post-synchronization — yakuniy sinxron ovoz yozish, tonirovka
Pre-release show — yakuniy ko‘rig, tomosha
Print, film print — pechat qilish, pozitiv plenka
Printing process — pechat qilish jarayoni
Printing station — kopiyalash, nusxa ko‘chirish fabrikasi
Pro-scoring — dastlabki ovoz yozish
Processing — kinoplyonkani laboratoriyada yuvish, proyavka
Production manager — film direktori, ishlab chiqarish menedjeri

R

Ranch — tabiiy dalada tasvirga olish joyi
Raw material — tasvirga olingan xom material
Raw stock — tasvirga olinmagan plyonka
Rear projection — optik rirproeksiya, RIR
Recorder room — apparatniy, ovoz yozish studiyasi
Recording director — ovoz operatori
Recording truck — mobil ovoz yozish apparati
Reduction print — kinoplyonkaning kichraytirilgan nusxasi
Reel — kinofilmning bir qismi
Reflecting screen — reflektor, podsvetka, yorug‘lik tarqatuvchi ekran
Register pin — kontrgreyfer
Rehearsal — repetitsiya
Release — filmning ekranga chiqishi

Release print — prokat uchun nusxa

Renting — film prokati

S

Safety stock — yonmaydigan xavfsiz plyonka

Scenario — ssenariy, kinossenariy

Scenario writer — ssenariy yozuvchi, kinossenariychi

Scene — kadr, sahna

Scenery — butaforiya, rekvizit

Scientific film — ilmiy film

Score, musical score — musiqa davomiyligi

Scoring — musiqa yozish

Scoring stage — ovoz yozish paviloni, ton-atele

Screen, projection screen — proeksiya ekrani, kinoekran

Screen actor — akter, kinoakter

Screen actress — aktrisa, kinoaktrisa

Screen adaptation — ekranizatsiya

Screen image — ekran tasviri

Screen test — akterlar probasini tasvirga olish

Screen version — ekranizatsiya

Screening — film proeksiyasi, kinoproeksiya, ekranizatsiya

Screening of rushes — ishchi ko‘rig, proba tomosha

Screenplay — ssenariy, kinossenariy

Screenwriter — ssenariy yozuvchi, kinossenariychi

T

Take — dubl, kadr, montajli kadr

Take-up spool — qabul qiluvchi bobina

Taking distance — tasvirga olish masofasi

Taking lens — kino ob‘ektiv

Talking film, talkie — ovozli film

Team — tasvirga olish guruxi

Telescopic lens — teleob'ektiv
Test strip — operatorlik probasi, texnik repititsiya
Theatre circuit — kinotarmoq
Threading up — kinoplenkani film kanaliga joylashtirish, zaryadka
Three dimensional film, 3D film — stereoskopik film, stereofilm
Throw, projection throw — proeksiya masofasi
Time-lapse cinematography — sekinlashgan tasvirga olish (seytrafer)

U

Under-exposure — yorug'lik yetmaganlik, nedoderjka
Unit manager — film direktori
Unmarried print — birlashmagan, mos kelmaydigan nusxa

V

Veil — vual, tyul, xira parda qoplamasi
Venue — tutashgan joy
Version — postanovka
Video — video, klip, rolik
Video capture — video zaxvat, videosignalni ko'chirish
Video source — telekamera, videosignal uzatuvchi moslama
View — ko'rinish, panorama, nigoh, kartina
View point — ko'rinish nuqtasi
Viewing — tomosha
Viewing print — tomosha uchun nusxa
Viewing public — tomoshabinlar auditoriyasi
Vignette — kashe; vinetka
Visual means — vizual vositalar
Visuals — bir necha ko'rinish, kinotasvir, reklama rolik
Voice — ovoz, gap, ton; so'zlash
Voice actor — gapi bor akter
Voice artist — dublyaj akteri
Voice coach — sahna ijrochi maslahatchisi

Voice off-screen — kadr ortidagi ovoz

Voice over — kadrda ovoz

Voice recording — ovoz yozish

Voice trial — eshitish, eshitib ko‘rish

W

Wedge, optical wedge — optik klin (pechatda)

Wide angle lens — keng burchakli ob‘ektiv

Wide film — keng xajmli plenka (70 mm)

Wide screen — proeksiya ekrani

Wide screen film — keng ekranli film

Wipe — qorong‘ulikga ketish, shtorka

Working print — ishchi nusxa

Worm's eye view — pastki nuqtadan tasvirga olish

Z

Zoom away (shot) — transfokator yordamida uzoqlashish (kichraytirish)

Zoom in (shot) — transfokator yordamida yaqinlashish (kattalashtirish)

Zoom lens — fokus masofasi o‘zgaruvchan ob‘ektiv (transfokator)

ADABIYOTLAR

1. Gates R. Production management for film and video. Focal Press. 2006.
2. Owens J., Millerson G. Television production. 15th Edition. Focal Press. 2012.
3. Фалмер Р.М. Энциклопедия современного управления. Т.1-5. М.: 2002.
4. Коноплев Б.Н. Основы фильмопроизводства. М.: Искусства. 1988.
5. Веснин В.Р. Основы менеджмента. М.: “Triada- Ltd”, 2007.
7. Средства массовой информации. Учебное пособие для студентов ВУЗов. М.: 2006.
8. Рудая Е.А. Основы бренд-менеджмента. Учебное пособие. М.: 2006.
9. Павлов А.В. Разработка бизнес плана. М.: 2007.
10. Розентал А. Создания кино и видеофильмов как увлекательный бизнес. М.: Искусства. 2009.
11. Русакова А.Б. Экономика телевидения и радиовещания. Программа курса и методические материалы. М.: 2003.
12. Ухин П.Н. Охрана труда и техника безопасности на кинопредприятиях. П.: 2002.

Elektron ta'lim resurslari:

1. www.cinefex.ru
2. www.wikipedia.ru
3. www.vgik.ru
4. www.iskusstvo.ru
5. www.tkt.ru

MUNDARIJA

Kirish	3
Birinchi bo'lim. Televizion mahsulotlarini yaratish	5
1. Televideniye faoliyati	5
1.1. Bosqich maqsadi	5
1.2. Televizion kanallarining ishlashi	8
1.3. Amaldagi televideniye	13
2. Televideniya ishlab chiqariladigan asosiy mahsulotlar	15
2.1. Televizion mahsulotlarining asosiy turlari	15
2.2. Tok-shou teleko'rsatuv turi sifatida	17
2.3. Televideniya murakkab mahsulotni ishlab chiqarishning odatiy jarayoni	22
Ikkinchi bo'lim. Badiiy va hujjatli filmlar ishlab chiqarish	25
1. Film yaratishda ijodiy guruhning asosiy tarkibi va vazifalari	25
1.1. Tasvirga olish guruhi direktori vazifasi	25
1.2. Kinorejissor ijodi	30
1.3. Kinooperator faoliyati	31
1.4. Ovoz operatorining ahamiyati	32
1.5. Film ishlab chiqarishda assistentlarning roli	32
1.6. Prodyuser vazifasi	33
1.7. Kino film ishlab chiqarish texnologiyasi	38
2. Filmning xronometraj jadvali	47
2.1. Film xronometraji	47
2.2. Ssenariyni personajlar va tasvirga olish joylari bo'yicha bo'lish	48
2.3. Rejissor ssenariysidagi mahsus talablar	51
2.4. Mahsus uskunalarning ijarasi	55
3. Hujjatli filmlarni yaratish ketma-ketligi	60
3.1. Film g'oyasi.....	60

3.2.	Hujjatli film ssenariysi	61
3.3.	Buyuk britaniyada ssenariy buyurtmasini tayyorlash	66
3.4.	Hujjatli filmlarni byudjetini rejalashtirish	67
3.5.	Buyuk britaniyada hujjatli film byudjetini namunaviy loyihasi	69
4.	Badiiy filmlarni yaratish ketma-ketligi	72
4.1.	To‘liq metrajli badiiy filmning ssenariysi	72
4.2.	Badiiy film byudjetini rejalashtirish	76
Uchinchi bo‘lim. Loyihaning xarajatlari va davrlar rivoji		78
1.	Ishlab chiqarishda xarajatlarni taminlash	78
1.1.	Qiymatni aniqlash	78
1.2.	Loyihaning rivojlanishi	80
1.3.	Ishlab chiqarishni moliyalashtirish	81
2.	Rejalashtirishning bosh hujjati va tasvirga olish jadvalini tuzish	84
2.1.	Asosiy (bosh) rejalashtirish	84
2.2.	To‘liq metrajli badiiy filmni tasvirga olish grafigini tuzish ...	87
2.3.	To‘liq metrajli filmni kalendar sahnalashtirish rejasi	87
3.	Televizion hujjatli va badiiy filmlarning byudjeti	91
3.1.	Filmning smetasi va byudjeti	91
3.2.	Hujjatli filmlar xarajatining asosiy bo‘limlari	92
3.3.	Badiiy filmlar smetasi xarajatining asosiy qismi	93
3.4.	Tasvirga olish guruhi tarkibi	95
4.	Ishlab chiqarishning tayyorgarlik davri	98
4.1.	Byudjet va kalendar reja tuzish	98
4.2.	Rollarni taqsimlash, guruhlarni tuzish, tasvirga olish joylarini aniqlash	99
5.	Film yaratishda tasvirga olish davri	101
5.1.	Tasvirga olish guruhining bajargan ishlari to‘g‘risidagi hisobotlar	101
5.2.	Iyerarxiya	102
5.3.	Ko‘chish va safarga chiqish	103

6.	Filmni montaj qilish davri.....	107
6.1.	Montajning mohiyati	107
6.2.	Montaj jarayoni.....	108
6.3.	Ovoz yozish	111
6.4.	Musiqqa yozish	112
6.5.	Maxsus effektlar yaratish.....	114
6.6.	Filmni nusxalash	116
7.	Filmni topshirish va ijodiy guruhning bajargan ishlari to'g'risida hisobotlar tayyorlash.....	117
7.1.	Filmni topshirish jarayoni.....	117
7.2.	Filmni reklama qilish va sotish	118
7.3.	Filmni ekranda namoyish etish (prokat)	119
	To'rtinchi bo'lim. Rivojlangan davlatlarda filmlarni ishlab chiqarish hususiyatlari	121
1.	Buyuk Britaniya, Amerika, Rossiya, Xitoy va boshqa mamlakatlar tajribasi	121
1.1.	“Masha va ayiq” – kinodagi samarador menejment	121
1.2.	Menejment va mavjud kinobozorini himoya qilish.....	132
1.3.	Hamkorlik: Stiven Spilberg – Jek Ma	139
1.4.	Gollivuddagi menejment	140
1.5.	Xalqaro kinofestivallar – ijodkorlik va menejment	144
2.	O'zbekiston milliy teleradiokompaniyasida (MTRK) hujjatli va badiiy filmlarni yaratish hususiyatlari	153
2.1.	Televizion hujjatli kino	153
2.2.	MTRKda badiiy filmlarini ishlab chiqarish bosqichlari	157
2.3.	Suratga olish davri	160
2.4.	Montaj qilish va ovozni sozlash jarayoni.....	163
	Xulosa	167
	Lug'aviy atamalar	168
	Adabiyotlar	181

“Film ishlab chiqarish menejmenti asoslari”

Televizion texnologiyalari
mutaxassisligi talabalari uchun
darslik

TTI kafedrasining 2016 yil “18 ” noyabr,
10 - sonli majlisida ko‘rib chiqildi
va fakultet ilmiy muhokamasiga tavsiyalandi

TT fakultetining ilmiy-uslubiy kengashida ko‘rib
chiqildi va universitet ilmiy-uslubiy kengashiga tavsiyalandi
2017 yil “30 ” may, 10 - sonli bayonnoma

TATU ilmiy-uslubiy Kengashida
ko‘rib chiqildi va chop etishga tavsiyalandi
2017 yil “27 ” sentyabr , 2 (103) - sonli bayonnoma

Tuzuvchilar:

A.D. Abduraximov
T.P. Ko‘chkarbekov
K.S. Ismoilov
N.R. Saburova

Taqrizchilar:

San‘atshunoslik fanlari nomzodi,
dotsent - S.A. Haymatova

O‘zbekiston Respublikasida xizmat
ko‘rsatgan madaniyat xodimi,
kinooperator va kinorejissyor
X.X. Xasanov

“Respublika teleradiomarkazi” DUK
Maxsus yoritish guruhi boshlig‘i
G.X. Yunusov

Mas‘ul muxarrir:

